
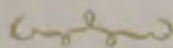


ЦЗДК
ШЕ БРЯТИ
АНТОЛОГИЯСИ





Ўзбек
ШЕЪРИЯТИ
АНТОЛОГИЯСИ



БЕШ
ТОМЛИК

ЎЗБЕКИСТОН —
ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЁТ НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ—1961



Ўзбек ШЕЪРИЯТИ АНТОЛОГИЯСИ

КЛАССИК ШЕЪРИЯТ

ЗА МАШИИЯ
БУРСАТ Ш
АХБОРОТ

ЎЗБЕКИСТОН
ЎЗБЕК ХАЛҚИ АДАБИЯТ НАУҚРИЕТИ
1981

САРВАР АЗИМОВ
тахрири остида

Темни тузувчилар:

ОЛИМ ШАРАФУДДИНОВ

АЗИЗ ҚАЮМОВ
РАҲМАТ МАЖИДИЙ

Рассом

М. Я. ШЧИРОВСКИЙ

Уз—16
Уз—1

Узбек шеърляти антологияси. Беш томлик. Т. 3.
Уздабийнашр, 1961.

Т. 3. Қлассик шеърлят. 440 бет.

Антология. В 5-ти тома. Т. 3.



МУҲАММАД СОЛИҲ

(1455—1506)

Муҳаммад Солиҳ Нур Саид ўғли 1455 йилда Хоразмда туғилган ва Ҳиротга келиб, ўз даврининг буюк мутафаккир шоири Абдураҳмон Жомий қўлида таҳсил олиш шарафига етишган. Темурий мирзо Ҳусайн Бойқарога садоқатсизликда айбланган Нур Саид, 1465 йилда унинг Хуросондаги ҳокими томонидан Марв шаҳрида ўлдирилгач, ўн ёшида отасидан етим қолган Муҳаммад Солиҳ бошига кўп хўрликлар ва зўрликлар тушади. У гоҳ Хуросонда, гоҳ Самарқандда саргардон бўлиб юради.

Муҳаммад Солиҳ бир неча вақт темурийларга, шу жумладан, унинг отасини ўлдирган Ҳусайн Бойқарога хизмат қилишга

мажбур бўлади, лекин ҳеч қандай илтифот ва яхшилик кўрмайди. Бунинг устига у, ўз оиласидаги фожианинг сабабчилари бўлган теурийларга, айниқса Ҳусайн Бойқарога нисбатан нафрат ва ғазаб билан қайнар эди. Шу сабабдан Муҳаммад Солиҳ 1499 йилда унинг хизматидан кетиб, теурийларга қарши катта уруш бошлаган Шайбониҳон ҳузурида яшайди.

Шайбониҳон саройида «Амирул-умаро»лик мансаби ва «Маликуш-шуаро»лик мартабасига эришган Муҳаммад Солиҳ, хоннинг 1505 йилгача олиб борган қонли урушларида қатнашади ва 1499 йилдан бошлаб «Шайбонинома» достонини ёзишга киришади. Тарихнинг хабарича Муҳаммад Солиҳ кўп лирик шеърлар ҳам яратган. Афсуски, шоирнинг на ўзбек тилидаги ва на форс-тожик тилидаги шеърлар тўплами бизгача етиб келмаган.

Шарқда кенг тарқалган жангномалар услубида битилган «Шайбонинома» 9 000 мисрага яқин бўлиб, 76 фаслдан иборатдир. Достонда, шоирнинг мақсадларидан қатъи назар, ўша нотинч даврнинг оғир лавҳалари, қонли урушлар манзараси, халқ бошига тушган азоб ва кулфатлар ўзининг реалистик ифодасини топган. Асарнинг ва Муҳаммад Солиҳ ижодининг моҳияти ҳам шундадир.

Муҳаммад Солиҳ 1506 йили Бухорода вафот этган.



ШАЙБОНИНОМА

(Достондан парча)

*Имомуз-замон Хузор элини олиб, аҳл ва авлодлариға
имон ўргатгонидин сўнг Қаршини қабаб, Боқига
урушдин онт бергани*

Чун Хузор аҳлиға тақдири худо
Солди бу навъ бузуғлиқ ул аро.

Яна хон келди Бухоро сори,
Чериғи соғу саломат бори.

Ез очилғоч, яна озим бўлди,
Қаршининг азмиға жозим бўлди.

Етибон Қаршиға, бўлди сокин,
Айлади ҳукмки: «Тобин, тобин,

Қалъа давриға олиб малжолар,
Шоҳу най бирла солиб малжолар,

Тегра ёним олиб ўлтурсунлар,
Кеча-кундуз урушатурсунлар».

Ҳукм ила барча қабай туштилар,
Қамишу шоҳға ёпуштилар.

Кўчалар ясадилар қалъа сари,
Бошдин хурраму сарсабз бари.

Қалъа сари қилайин деса гузар,
Кўча гашти қилур эрди лашкар.

Ташқари сабзаю саҳрою баҳор,
Ичкари жибаю дарди дили зор.

Ташқари лолаи нуъмон очилиб,
Ичкари эл кўзидин қон сочилиб.

Ташқари айшу нишоту суҳбат,
Ичкари меҳнату ранжу заҳмат.

Ташқари элга уммиди жовид,
Ичкари эл бари жондин навмид.

Ташқари элга ғанимат тушти,
Ичкари элга ўлат ёпушти.

Гоҳ уч юз киши ўлди бир кун.
Гоҳ ўн кент эли бўлди бир кун.

Бўлди андоқ ўлатиким, даврон
Ул ўлатни кўруб ўлди ҳайрон.

Икки ойким қабал эрди анда,
Оз киши қолди ўшул қўрғонда.

Қолғани ҳам бари бемор эдилар,
Ғуссаю ғам қўлида зор эдилар.

Сайиде бор эди ул қўрғон аро
Деди: «Ул қалъа аро ҳукми худо.

Бир ўттуз минг кишини ўлтурди,
Токи бу ердин ўшул хон турди...»

Ҳеч ким кўрмади бу таври ўлат,
Келди ул қалъага бир даври ўлат.

Эл қирилди барию охири кор
Боқи тархон доғи бўлди бемор.

Зорлиқ айлади хон ҳазратиға,
Йибориб элчисини хизматиға.

Ким: «Манга лутф қилиб, йўл берсун,
Бу ўлатдин мени хон ойирсун».

Хон дедиким: «Мен анга йўл берайин,
Жонидин хори жафо(ни) терайин.

Шарт қилсун кетарига мундин,
Аҳд қилсун йитарига мундин!..»

Хон сўзин чунки эшитти Боқи,
Деди: «Бор лутфу мурувват чоқи;

Хон агар қилса мурувват, мен ҳам
Айлайн шарт бағоят маҳкам...»

Ҳарамии устида шарт айлади ул
Ким: «Қачон хон манга лутф айласа йўл,

Бошим олиб кетайин қўрғондин,
Ҳарна ҳукм ўлса яна ул хондин.

Тутайин ҳукмини жоним бирлан,
Бу ишим барчаға бўлсун равшан...»

Чун бу шарт айлади Боқи тархон,
Қаршидин келди Бухоро сари хон,

Анга чун бўлди бу янглиғ фурсат,
Қочтию, билди ўзига давлат.

*Ҳазрати Имомуз-замон ва Халифатур-раҳмон музаф-
фариддин Султон Маҳмуд баҳодирни ғизига қўшиб
Ҳисор вилоятига Хисравшоҳ устига борғони ва Хис-
равшоҳни қочуруб, вилоятларидин мол олғони ва
Хоникахон била Алачахоннинг ало бўлғонини маълум
қилиб, андин мурожиат қилғони*

Хонға чун борди хабар Султондин,
Ким етиб келди фалон қўрғондин.

Хони Шайбонийи Жамшед сарир,
Шоҳи нуронийи хуршед замир.

Отланур бўлди Ҳисор устига,
Андоғи мулку диёр устига.

Йибориб ҳукмини султонларға,
Ярлиғин тобии фармонларға,

Отланиб Қаршиға озим бўлди;
Зафар олида мулозим бўлди.

Жамъ бўлғунча черик ҳар ёндин,
Келгувчи, борғувчи, ҳар султондин.

Эрикиб Қаршини овлар бўлди;
Қуш била ҳар сори ховлар бўлди.

Қаршининг қушлари бисёр бўлур,
Қушчининг туъмаси тайёр бўлур

Турнаю қоз фаровон асру,
Жонвар анда намоён асру.

Қирғовул боғларида сонсиз,
Қарчиғайнинг соғишидин жонсиз.

Тузида бағри қаролар бисёр,
Ер боғирлаб юрумакдин афгор.

Мурғаки Қарши учун ҳар сори,
Сайдгар илгидан айлаб зори.

Қумрию булбули нолон эрди,
Бир, бир ўз ишида ҳайрон эрди.

Саъвалар борчалари зору заиф,
Мен киби дарду ғам илгида наҳиф.

Ҳар нечук қушки бўлур давронда,
Зоҳиран бор эди борча онда.

Қим Сулаймони замон анда эди,
Яъниким ҳазрати хон анда эди.

Қайдаким бўлса Сулаймон, ночор
Ваҳш ила тайр бўлурлар бисёр.

Ҳудҳуд ул тиградин асло кетмас,
Ҳеч турлук сур ила қайтмас.

Бўлур ул теграда ҳар турлук қуш,
Ясабон борча ўшул ерда қўнуш.

Кабк ила тўтийи шаккархо ҳам,
Балки семурғ ила анқо ҳам,

Ҳар сари борса эди ҳазрати хон
Юруб андоқки Сулаймони замон,

Қушлар устига келурлар эрди,
Бошиға соя қилурлар эрди.

Не ажаб, хонни Сулаймон деганим,
Бори оламға ани хон деганим,

Қим анинг ҳукмидадур ваҳш ила тайр,
Ҳам анинг илгидадур шар ила хайр,

Қим анинг амридадур деуу пари,
Ҳукмида ер юзининг хушқу тари.

Хон Сулаймони замондур бешак,
Хисрави олами жондур бешак.

Ғояташ, халқ они билмаслар,
Жон била хизматига келмаслар.

Бўлмаса эрди Сулаймон ул хон,
Ғақрин айларму эди мунча ниҳон.

Салтанат ғақр била кам топилур,
Шоҳға ғақр эшиги кам очилур.

Қимки бу мартаба узра етти,
Салтанат била они жамъ этти,

Деса бўлур они хони даврон,
Балки давронда Сулаймони замон.

Бу ҳикоятки битиб, оҳиста,
Айладим арз мени дилхаста.

Қиши билмас муни хондин ўзга,
Кам тушунур киши мундоқ сўзга.

Банданинг сўзларига хон тушунур,
Қуш тилидур, бу Сулаймон тушунур

Сўз узун бўлди, келай сўз бошига,
Иш фузун бўлди, келай сўз бошига.

Чун гузар тушти шаҳи одилга,
Қаршидин Қасби деган манзилга.

Чарх ҳосидга мададкор ўлди,
Ахтари наҳс анга ёр ўлди.

Хон чопиб қуш солотурғон ҳангом
Йиқилиб оти, қарорди айём,

Хон тушуб ерга, тани бўлди фиғор,
Нозанин жисмига етти озор.

Тану жони бори афгор ўлди,
Эл, аёғи бори ноқор ўлди.

Муддате хон қўли озурда эди,
Халқнинг хотири афсурда эди.

Бўдилар беклари беҳол асру,
Ранжу ҳам йўлида помол асру.

Бордилар ўзларидин мискинлар,
Туздилар нолани меҳр ойинлар

Қуйди бу ҳам била Султон Маҳмуд,
Етти гардунга димоғидин дуд.

Бўлди бисёр паришон хотир,
Бўлғуча хон эшигига ҳозир.

Они кўргунча саломат ҳосил,
Лаҳзаи йўқ эди ғамдин ғофил.

Ул маҳалдаки қилиб тавсанлиқ,
Хонға кўргузди фалак душманлиқ.

Шеърлар деди ўз аҳволиға,
Бас муносиб ўзининг ҳолиға.

Дардмандонаю дилкаш борча,
Қобили нағмаи зилкаш борча.

Бири ул шеърларидин будур,
Кўрунгизким, не бало хушгўдур.

*Ҳазрати Имомуз-замон ва Халифатур-раҳмоннинг
дардмандоналиқ ҳолида айтқон абётидур.*

Дарди ғам бечора кўнглум сори оқилди яна,
Мени кўруб, ишқ ўти боштин яна келди яна.

Гунчадек кўнглум ғами ҳижронидин қон боғлади,
Муждаи васлин эшитиб, кўнглум очилди яна.

Ҳажр ўтинда нотавон жисмим фироқинг кечаси,
Шамъдек боштин аёқ фурқатда ёқилди яна.

Гезлаб эрдим ишқини элдин ва лекин найлайин,
Ҳолатим Мажнун киби оламға ёйилди яна.

Фурқат отидин йиқилдим, ёр келди сўрғали,
Эй Шабоний, ёр дардингға даво қилди яна.

Банда ул вақт Бухорода эдим,
Йўқки, саҳройи таманнода эдим.

Қим келиб Қаршиға хонни кўрсам,
Ул Сулаймони замонни кўрсам.

Бу таманно била чун отландим,
Тун қотиб, бир-икки кун қотландим.

Қасбига еттим эса, андоғилар,
Яъни ул маскану манзилдоғилар.

Дедилар сурати ҳолини манга,
Қим не иш айлади бу чарх анга.

Бу ҳикоятни эшитгач, бисёр,
Хотирим қайғудин ўлди афғор.

Ҳасбиҳолимни битиб ҳазратиға,
Асру таъжил ила бордим қотиға.

Чун анинг борғаҳиға еттим,
Етгач-ўқ, ҳазратиға арз эттим.

Ҳасбиҳол ушбуғина матлаъ эди,
Матлаим ушбу икки мисраъ эди:

Қил фидо жонимни гар жисми латифинг
хастадур.

Сен саломат бўлки, юз минг жон санга
вобастадур.

Чун бу матлаъни эшитти ул шоҳ,
Ҳолату дардидин ўлди огоҳ.

Айлади бандага асру таҳсин,
Қилди алтофу иноятқа қарин.

Бир-икки кун чу бу сўздин ўтти,
Сихқат ул дардларин ҳуркутти.

Йиғилиб эрди бори султонлар,
Данилар бирла бори ўғлонлар.

Чериги жамъ бўлуб эрди тамом.
Хайлдин Қарши тўлуб эрди тамом.

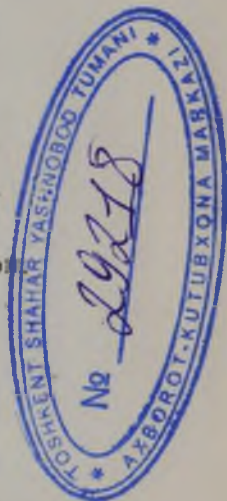
Ушбу ҳолатда етиб келди биров,
Хасм сўзин этиб келди биров,

Сўзи алқисса буким, Хисравшоҳ
Бўлубон ўз хатаридин огоҳ,

Жамъ этиб Қундузу Бағлон черигин,
Келтуруб Қашму Бадахшон черигин,

Тилатиб барча Ҳисор аҳлини,
Йиғди ул мулку диёр аҳлини.

Валибекни тилатиб Хатлондин,
Черигин йиғди тилаб ҳар ёндин.



Бир Вали бирла йиғилди Боқи,
Разм базмида бўлай деб соқи.

Тўрт оғо-ини жамъ ўлдилар,
Лекин андуҳ била тўлдилар.

Олдилар эрса черикнинг сонин,
Тўқтилар эрса улуснинг қонин.

Қирди дафтарга киши ўттуз минг,
Лек ҳар бирида қайғу юз минг,

Қим нетиб ўзбак ила сончишоли?
Не қилиб кистон ила ёнчишоли?

Чун оға ини била Хисравшоҳ
Тузди ул навъ била хайлу сипоҳ.

Юрагин тўхтатолмай мискин,
Оға иниси била бас ғамгин,

Машварат айладилар тўртталаси,
Фикрини сайладилар тўртталаси.

Дедиларким: «Уруша олмас биз,
Хон қўлиға туруша олмас биз...»

Қул эдилар бори, не қилсунлар?
Шоҳнинг оллиға не келсунлар?

Бу кенгаш била юруб ул тўртов,
Бўлдилар ҳар бири бир ғамга гаров.

Бўлди ул тўрт иши рам қилмоқ,
«Чор қул»¹ ўзларига дам қилмоқ.

Ҳеч камлик йўқ эди лашкардин,
Мол ила мамлакату кишвардин.

Лек тенгри солиб эрди қўрқунч,
Жонларини олиб эрди қўрқунч,

Оқибат фикр қилиб бедиллар,
Фикр водийси аро жоҳиллар.

Йибориб Балх сори ажзу ниёз,
Шоҳиға сўз йибориб дуру дароз.

Тиладилар кўмаки асру қолин,
Ҳар бири ўз ишида ўт — ёлин,

Яна бир элчи Хуросон сори
Йибориб, айладилар кўп зори.

Бохтар сори ҳам элчи йибориб,
Келтуруб андоғи элни эгориб

Балхдин келди Умарбек бошлаб,
Черигининг ярамасин тошлаб.

Тўрт минг Балх чериги эрди,
Чун ўзининг кишисин ойирди.

¹ «Чор қул» қуръонда «қул» сўзи билан бошланадиган тўрт сура.

Ҳиридин келди Латиф бахши,
Сўз уни, бахшилар ичра яхши.

Икки минг турки ироқий бирла,
Олти минг чоғли ясоқи бирла,

Бохтардин тақи Зуннун келди,
Саркаши фирқан арғун келди.

Келди беш минг киши онинг била ҳам,
Бўдиллар борчаси ёру ҳамдам.

Келгувчи чун бу хабарларни деди,
Анда кўрган карру фарларни деди,

Мундоқ овозаю бу тавр хабар,
Қилди эл кўнглига филжумла асар.

Лек ул ҳол била ҳазрати хон,
Қим фиғор эрди анга жисм ила жон.

Танида бор эди озор ҳануз,
Бор эди қўллари афғор ҳануз.

Тикилиб тенгрисига бепарво,
Юруб отланди тилаб фазли худо.

Айлади ҳукмки: «Ҳамза Султон
Юрусун, илгарни айлаб жавлон!»

Анга қўшти Жонибек султонни,
Сафдари, саф шикани майдонни.

Ҳожии Ғозии бий ила Қанбар бий,
Қим эрур ҳар бири бир сарвар бий.

Ул иковни ҳам анга қушти хон,
Ҳар бири бор эди «Пури дастон»¹.

Айлади ҳукми: «Отланғай бот,
Нақди вақт Саййид Аҳмад кўнгрот.

Ҳамза Султонға бориб қушулғой
Ҳайбатидин эл, улус қоврулғой,

Анга пайваста Кўпак қушчи ҳам,
(Қим эрур хонға қадимий маҳрам).

Юрубон илгари иш қилсунлар,
Хасминг не қилурин билсунлар!»

Чун буларнинг қавлини айлади рост,
Тенгришинг лутфини айлаб дархост,

Айлади ҳукми: «Султон Маҳмуд,
Қим эрур мазҳари адли маъбуд,

Юрусун илгари душман сори,
Тиласун нусрату фазли бори.

Анга пайваста Темур Султон ҳам,
Юрусун хасми айлаб дарҳам!»

¹ Фирдавсий «Шоҳнома»сининг бош қаҳрамони Рустамнинг лақаби.

Ўзи ҳам бу икки султондин сўнг,
Бу икки жон била жонондин сўнг

Юруди, йўлаки айтиб бўлмас,
Юруши васфида тил эврулмас.

Танғибон қўл, аёғини маҳкам,
Тенгри ёди била кўнгли хуррам.

Отланиб келди Хузор устига,
Юруб ул дашту диёр устига.

Ўтубон борди андин Дарбанд,
Ким етилмас эди буржина каманд,

Бир бийик тоғ эди Дарбанд деган,
Қим анга ёр эди Алванд деган.

Тенгри фармони била икки тоғ,
Қилибон иккиси бир ерни ўтоғ,

Бош қўюб иккаласи бир ерда,
Юз туман қўҳу камар ҳар ерда.

Ҳар бирининг боши гардунға етиб,
Ҳар бирининг қўли Жайхунға етиб

Қофнинг тоғи алар оллида паст,
Йўлида ер деганинг бир кафи даст.

Тошлар йўлида ҳар бир қўҳи.
Сокини бодияи андуҳи.

Қаровул тоғининг устида аён,
Уйлаким кўк уза моҳи тобон.

Бор бу тоғнинг устида фалак,
Кўрунур тоғ уза тўн ёйғонтак.

Бир йиғоч бор бу икки тоғ ароси,
Қобили боғ аро булоғ ароси.

Чашмалар суйи равон ҳар ёндин.
Тозароқ оби ҳаёти жондин.

Ул икки тоғнинг оғзида жаҳон
Санъати қилди ажаб тавр аён.

Бир эшик ўрнатиб ул икки аро,
Ул аро берди улусқа маъво.

Мўл улус кўнглида бу бор эрмиш,
Ким фалон тоғ эшиги тор эрмиш,

Андин ўзбак нетиб ўтгай, ёраб,
Нетак отини юрутгай, ёраб?!

Халқ бу сўз била ҳазрати хон
Хасмдин қасди учун бўлди равон.

Хасми чун хон хабарини топти,
Кимки, «қоч» деди ҳаводин қопти.

Бўлди дармонда жони бирла,
Енгашиб яхши ёмони бирла.

Қилдилар ажзани зоҳир барча,
Бу яроғ кўрдилар охир барча,

Ким урушнинг сўзини қўйғойлар,
Ўлтуруб қалъада, от сўйғойлар.

Чун бу сўз ул арода топти қарор,
Ким қилур бўлдилар ул қавм фирор.

Борди Зуннуну Латиф бахши,
Сунгидин новаку раъду тахши.

Балҳдин келган улус эв сори
Қочтилар жон аро ваҳму кори.

Қолди ўз хайли била Хисравшоҳ,
Борча рўйи сияҳу мўй сиёҳ.

Бир инисин йиборур бўлди Ҳисор,
Бориб ул хайл била тўлди Ҳисор.

Яна бирни яна бир қўрғонга
Йибориб, мунтазир эрди хонга.

Ким қачон келса яқинроқ, қочқай,
Фатҳнинг йўлини хонга очғай.

Вахшда ўлтуруб эрди, ҳосил,
Тенгри они қилиб эрди ғофил.

Ким юруб ҳазрати хони аъзам
Кесиб ул тоғни шоду хуррам.

Юруди мулки Ҳисор устига,
Халқи беҳангу мадор устига,

Тош маҳаллотини, етгач, олди,
Хасмнинг жони аро ўт солди,

Солиб ул элга ҳазимат асру,
Олдилар молу ғанимат асру,

Буздилар тоқи муқарнас бисёр,
Олдилар тожаю атлас бисёр.

Қайси оқ рахтға урди ўзни,
Ўтқариб ҳинд элига сўзни.

Қайси дебойи мунаққаш топти,
Қайси ғоли била мафраш топти,

Қайси хуржун била харжи олди,
Ўзи тушуб, они ўтға солди.

Қайсиға лаъли Бадахшон тегди,
Қайсиға гавҳари рахшон тегди.

Қайси олтунға урунди анда,
Уруниб, элга кўрунди анда.

Қайси дур топтию қайси гавҳар,
Қилди ораста тожу афсар.

Қайси фервза била марварид
Топибон бўлди улус ичра фарид.

Қайси зилучаи Кирмони олиб,
Чиқди эл оллида эгнига солиб.

Қайси така, намади шатранжи
Олибон, кўчти кўнгулдин ранжи.

Қайси яздий алача кўп олди,
Чулғобон они юкига солди.

Манзил ободию мисрий бисёр,
Қораю оқ олача лайлу наҳор.

Ҳири об офатиға сон йўқ эди,
Қанд бирла кўнгул асру тўқ эди.

Шиша, шиша сочилиб эрди набот,
Кўза-кўза тўкулуб оби ҳаёт.

Қайсидур оби ҳаёт, анда шароб,
Қим ул элларни қириб, қилди хароб.

Бодасиз йўқ эди бир вайрона,
Барча вайроналари майхона,

Риндлар маст чиқиб ҳар ёндин,
Беҳабар хондин ҳам султондин.

Йўқ алар кўнглида имон дарди,
Юзлари устида исён гарди.

Кўпраги ўқ ичида бордилар,
Кўпининг ичларини ёрдилар.

Чоғир ичкучи ёрилса, яхши,
Чиркидин даҳр арилса, яхши,

Ичкучиларга бу бўлди аҳвол,
Ким баён айладим, эй нек хисол.

Эмди айтайин, нелар бўлди яна,
Қилдилар қолғон улусиға таъна.

Сўйдилар борчасини боштин аёқ,
Олдилар борчасидин молу яроғ.

Футаю кўнглак хафтонларини,
Жуббаю чакман ила жонларини.

Ҳашр элидек борини ур айлаб¹,
Қаҳр ила жонлариға зўр айлаб.

Бирининг бўйниға йип тоқтилар,
Бирининг жониға ўт ёқтилар.

Бирисининг ўтини олдилар,
Захмлик ерларига солдилар.

Бири(нинг) боши чопилди айира,
Бирининг долуси чиқти қайира.

Бирининг бўйни синиб ётиб эди,
Бадани қонға бори ботиб эди.

¹ Ур айлаб — яланғоч қилиб.

Кўпраги куфр элидек миллатсиз,
Кўпраги ҳинд элидек суннатсиз.

Қайси қочиб эди, келиб эси ўнг,
Бир қўли илгари, бир қўли сўнг.

Қайси қизни топа олмай ҳайрон,
Қайси хотуни била саргардон.

Қайси инисидин айрилгон эди,
Оҳу фарёду фиғон қилгон эди.

Бирига от била тева ғами,
Бирига бода била мева ғами.

Бирини ярмоқ ғамидин оҳ қилиб,
Умрининг йўлини кўтоҳ қилиб,

Бирини оқ рахтларин ёд қилиб,
Қарориб, кўнглини ношод қилиб.

Қиз: «Ато» деб чекибон вовайлоҳ
Ано: «Қиз» деб, қилибон нолаю оҳ.

На ато ўғлини топти ул дам,
На ўғулға отадин қолди ғам.

Ҳар кишига бўлуб эрди ҳоле,
Бор эди асру ғариб аҳволе...

Гарчи кўп эл бузулуб соврулди,
Барча ўз ерида воқиб бўлди.

Тош маҳаллоти фатҳ ўлди бу тавр.
Мундоқ эврулди Ҳисор аҳлига давр.

Аркига қилмадилар парво ҳеч,
Ул сори боқмадилар асло ҳеч.

Ўтуб андин юруди ҳазрати хон,
Қилибон хок ила они яксон.

Юруди раҳши мурод устида,
Лашкари Шайх Имод устида,

Чериги барча йиғилди анда,
Хасминг ҳолини билди анда,

Вахшда турғонидин топти хабар,
Вахш оҳанги тузуб, қилди назар,

Чорлатиб жумлаи султонларни,
Тилатиб Рустами дostonларни,

Деди: Эй, олам аро султонлар,
Чектингиз мулк учун кўп жонлар,

Анга етиб, бу сори қўл увурунг,
Балки еткуча қўлга киюрунг.

Зинҳор, ўлжа учун чоптурманг,
Ёшурун молларин топтурманг.

Олсангиз тенгри демиш бўлса ани,
Бўлур эркин бу черк барча ғани.

Эл бўлур, мол бўлур барча сизинг,
Туз сизинг, тоғ сизинг, ғалча сизинг.

Гар бу сўзларни қулоққа олмай,
Бу ҳикоятға қулоқни солмай,

«Мол» деб, чопса киши, хасм туяр,
Аёғи қочмоқ учун асру куяр.

Ушбу сўзларни дебон ҳазрати хон,
Қилди ярлиғки: «Ой ўлғоч тобон,

Ҳамза Султон била Султон Маҳмуд,
Юрубон, хасмни қилсун нобуд!

Басе қуллуқ қўли бирла турсун,
Ҳар киши ўз йўли бирла турсун!

Шоҳ Маҳмуд ила Темур Султон,
Ўзининг лашкари бирла яксон...

(Хоннинг ўнг қўлидағи) беклар ила,
Размнинг йўлидағи беклар ила.

Жонвафо эрди бирининг оти,
Қим вафодин яратилмиш зоти.

Яна бирини (Ўрусхон дерлар
Разм аро Рустами дoston дерлар).

Ҳамза Султон била ҳам сўлдоғилар,
«Юрусун борча!» ўшул қўлдоғилар»

Ушбу ярлиғ била ул султонлар,
Салтанат жисмиға кирган жонлар

Ой туға, қамчи бериб отларига,
Йиғибон сой кишини қотларига,

Юрудилар ясониб лашкардин,
Ўздилар юки оғир лашкардин.

Хон доғи сўнгларидин дард била,
Хотири тафриқа парвард била,

Юруб олғай деди, аммо эл, аёғ
Кетибон дарди, эмас эрди соғ.

Йўқса, пайваста бу тавр ишладилар,
Ёзлар чилласию қишладилар.

Илғабон ўзи юрур эрди хон,
Ўнг қилур эрди ишини яздон.

Хоннинг илғори мавқуф ўлди,
Фикр бирла ичи онинг тўлди.

Қим не янглиғ юругайлар ул хайл,
Қайси ерларга етишган ул хайл.

Лек ул хайлдоғи сарварлар,
Қим алар ҳукмидадур лашкарлар,

Тунла ўқ ўздилар Оқ қопчиқойин,
Ўзубон юрдилар Оқ қопчиқойин.

Қопчиқой дегани бор тоғи баланд,
Ким анинг эғнига етмас Алванд.

Тонг отиб келди эса, ул йўлда
Қуп талотқон эл эди, бир қўлда,

Кеча ўқ юртов урғон бўлди,
Йўлдоғи халқни бузғон бўлди.

Молини олдурғон улус ҳоли табоҳ,
Бордилар бекларига, тортиб оҳ,

Тил тушурдилар ангаким инак,
Келди яғмосини бошлаб ўзбак.

Бу хабарни эшитиб Хисравшоҳ,
Деди жониға етиб Хисравшоҳ,

Ким: «Валибек юрубон отлансун,
Хабар олмоққа юруб қотлансун!»

Валибекка айтиб бу сўзни,
Жебсариб тутти қочарға ўзни,

Чун Вали топти хабар султондин,
Хабари қолмади бошу жондин.

Ўзин оғосиға-ўқ еткурди
Бош қочурмоқни ғанимат кўрди

Сиррини халқ аро очти Вали,
Бир қуруқ бошин олиб қочти Вали.

Қочти бошин олиб ул кўрнамак,
Ит сўнгатни олибон қочқантак.

Оғоси ҳам анга тобиъ бўлди,
Мунча йилғи иши зойиъ бўлди.

Кўрмади ҳеч черкининг гардин,
Кўрмасун ҳеч ким онинг дардин.

Тошлади оқ эв ила чодарни,
Тўздуруб хайл била лашкарни.

Қолди соғитлари барча ерда,
Ўзи қочмоқ била ботиб терда.

Қолди бисёр дувулға андин,
Бўлди безор дувулға андин.

Қолди андин ешилиб зону банд.
Ким баҳодирға қилурмен пайванд.

Тушти монглойлиқ бу эрди сўзи —
Қим: «Керакмас манга қочқоқ юзи!

Қолди бисёр эви ичра қатос,
Ечиши отлиққа тузармен деб асос.

Қолди ўпчин, тақа бекдин асру,
Ким қочар отқа не ҳожатдур бу?

Қолди бисёр ялов ранг-баранг,
Қаю гулфому қаю миноранг,

Жибасининг кўпи дар банд иши,
Иясидек баса дар банд иши,

Аслаҳа барчаси қақшаб қолди
Қақшабон бек, доғи йўлин олди.

Қолди юртида бўлуб ёлар қоқ,
Барчаси отқучи элга муштоқ,

Яйради найза қамиш боғидек,
Бўялиб қонға бари ёғидек,

Туғлар қолди чопарға лойиқ.
Хасм юзини ёпарға лойиқ.

Ҳар нақораки бек ўздин солди;
«Шодиёна чолингиз» деб қолди.

Ҳар тарафдин чоқира қолди нафир —
Ким: «Ёғи қочти, на вақти тақсир».

Пешхона била оқ эвга не сон,
Том ҳамон эрди, саропарда ҳамон.

Нақшлар бирла муғаррақ барча,
Қилибон жибаларин шақ барча,

Тунглуги елга бориб оқ эвнинг,
Рўзгори қарориб оқ эвнинг,

Пешхона дер эди: «Ҳайҳот,
Ким учарға ярамайдур бу қанот!»

Ўртаниб қолди бовурчихона,
Ўт тушуб ичига ёна, ёна.

Шомиёна бари елга борди,
Шишт елпирдин ўзини ҳорди,

Қўрубон ўз бегидин эвни қуруқ,
Қота қолди кўруб ул ишни суруқ.

Бўлди помол эв ичра жозим,
Бўлубон ўлжа бўлурға жозим.

Қилур эрди ўшул эв ичра гилам:
«Гард устида қолурмен» деб ҳам,

Бистари айш унутур бўлди сўзин,
Муттако доғи йиғиштурди ўзин.

Машраба қолди чоғирдин холи,
Бўлди рангин чоғирдин холи.

Ўзатиб қолди суроҳи бўйнин,
Ёд этар бўлди бировнинг қўйнин.

Қўраки синди пиёла бирла,
Ер қўйи эрди ҳавола бирла.

Фисқ бистарлари йиғилди тамом,
Баргараф бўлди баса шурби мудом.

Қочтилар рофизию мулҳидлар,
Қолдилар муғбачаю шоҳидлар,

Бек ўзи қочти ва йўлини олди,
Лек асбоби танаъум қолди.

Ҳосилан, ҳар неки бу муддатда,
Йиғибон сақлаб эди давлатда,

Барчасин ташладию бўлди равон,
То саломат чиқора олғай жон.

Чун анинг қочқони маълум бўлди,
Барчаға ҳоли мафҳум ўлди,

Барча султонлар эли чопқунға,
Бориб эрди тоғ ила ҳомунға.

Лек Маҳмуд деган султоннинг,
Салтанат шаҳридоғи жононнинг,

Чериги ўзи била жамъ эрди,
Барча парвонаи ул шамъ эрди.

Ўз кишиси била ўқ отланди,
Хасмни қовлағоли қотланди.

Рост юртиға етишгач султон,
Андоғи эл дедиларким: «Осон

Кечиб эркин бу замон Жайхунни,
Ўзди бу орадаги ҳомунни...»

Кўпраги бор эди тайёр анда,
Юртин охтар, не десанг бор анда.

Анинг ул борғанин англаб султон,
Борғаниға масали қилди равон.

Дедиким: «Борғонидин қайтмасун,
Ҳеч ким анинг сўзидин қайтмасун».

Ўзга юртига қилиб азми дуҳул,
Чериги ўлжаға бўлди машғул.

Олдилар ўлжа ола олғунча,
Солдилар қўлни сола олғунча.

Ҳар киши ўн жиба олғон бўлди,
Кўтара олмади, солғон бўлди.

Ҳарнаким бор эди, ул манзилда,
Ҳарнаким бор эди, ул маҳфилда.

Кўтара олдилар ул хайл они,
Қолди бўлғай кўтара олмоғони.

Қочуруб ёғини дилхоҳ била,
Кеторуб боғини дилхоҳ била.

Қайтибон ҳазрати Султон келди,
Мунису ҳамнафаси хон келди.

Фатҳу ферузлуқу нусрат ила,
Қилди хон хизматини рағбат ила.

Ўзини хон қошиға еткурди,
Вахш суйи яқосида кўрди,

Ўзга хоннинг чериги яхши-ёмон
Булдилар ўлжа учун барча равон.

Солдилар ўйла ҳазиматки, дема.
Олдилар онча ғаниматки, дема.

Қўй-қўзини сура олмаслар эди.
Ўрдаға еткура олмаслар эди.

Тева лашкарга суруклар келди,
Теванинг устида юклар келди.

Юклари рахт эди ранг-баранг,
Шаккару қанд ила танг-батанг,

Йилқилар бўлди черикда сонсиз,
Оту ўй тўлди черикда сонсиз.

На араб қолди ва на турку тозик,
На улуғ қолди, на реза на шарик.

Бордилар барчалари яғмоға,
Қолдилар барчалари ғавғоға.

Сурдилар бўлгай қўй уч юз минг
Тевадин кам демасам ўттуз минг.

Оту ўй била тақи ўзга тавор,
Тўрт юз минг бор эди вақти шумор.

Парда сони эмас эрди марқум,
Лек бу чоғлиқ ўлубтур маълум,

Ким черикда неча киши тева от,
Ўлжадин тушгани бўлди исбот,

Борур эрди ани бир қул етибон,
Хираду ҳуш бошидин кетибон.

Бор эди қошида бир турфа каниз,
Ё муғулнинг элидин олгон қиз.

Ё арабнинг қаро бетликларидин,
Ё халажнинг узун этликларидин.

Тевау отки бўлғай моли,
Ҳеч юкдин эмас эрди холи.

Етти маъмур вилоят ҳосил,
Ушбу чопқунға бўлубтур дохил.

Боши Тирмиз, аёғи мулки Ҳисор,
Арода қайси улусларким бор.

Вахшнинг теграсида бўлғонлар,
Дашти Қўлакка доғи тўлғонлар,

Бир тарафдин дегали Жайхунни,
Бир тарафдин тутоли тайсунни,

Бир тарафдин дегали шаҳри Сарой,
Етти борчалариға қаҳри худой,

Тўрт дарё бўйида бўлғон эл,
Етти кишвар тузида тўлғон эл

Барчаси бўлди ҳабоан мансур,
Бўлмасун ҳеч киши, ёраб, мақхур!

Ул қочиш бирла бориб Хисрав шоҳ,
Рост Қундузға бориб топти паноҳ.

Ҳазрати хон қайтиб ул ердин,
Бир неча байт айтиб ул ердин,

Битибон қилди равон ҳар сори,
Сўзини қилди аён ҳар сори...





ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБИР



ЗАҲИРИДДИН БОБИР

(1483—1530)

Заҳириддин Муҳаммад Бобир 1483 йил 14 февралда Андижон шаҳрида дунёга келган. Унинг отаси Умаршайх Амир Темурнинг набираси бўлиб, Фарғона вилоятининг ҳукмрони эди. Ёш Заҳириддин Бобир сарой муҳитида, хусусий мураббийлар ва мударрислар қўлида тарбияланади, замонининг илм-маърифатини, сўз ва соз санъатини ўрганишда катта ҳавас кўрсатади.

1495 йили Умаршайх вафот этади ва 12 ёшлик Заҳириддин Бобир тахтга ўтиради. Бу даврда Урта Осиёнинг ҳар томонида ички урушлар авж олган эди. Бобир бутун кучини Мовароуннаҳрни марказлашган давлат остида бирлаштиришга қаратади. Бироқ, бирталай сабаблар, жумладан, мамлакатда тўхтовсиз

давом этган ўзаро курашлар, Шайбонихоннинг темурийлардан ҳокимиятни тортиб олиш учун бошлаган ашаддий ҳужуми бу мақсадни амалга оширувга йўл қўймади.

Заҳириддин Бобир 1514 йилда Шайбонилар томонидан қатъий зарбага учради ва ҳам Самарқанд, ҳам Фарғонадан бутунлай воз кечишга мажбур бўлди: 1514 йилда бир сиқим лашкарлари билан Афғонистонга қочди. Заҳириддин Бобир олдин Афғонистонда ўз ҳукмронлигини ўрнатди, сўнгра эса 1519—1526 йилларда ҳинд императори Иброҳим Лудий устидан ғолиб келиб, Ҳиндистонни қўлга киритди ва у ерда тарихда «Буюк мўғуллар империяси» деб ном чиқарган давлатга асос солади.

Заҳириддин Бобир катта давлат арбоби ва саркарда бўлиши билан бирга, талантли олим ва шоир ҳам эди. Унинг лирик шеърлари ўзининг мазмундорлиги ва бадийлиги жиҳатидан ўзбек адабиёти тарихида Лутфий, Атоий, Саккокий ва ўша даврнинг бошқа йирик шоирлари билан бир қатордан ўрин олади; Алишер Навоийнинг адабий-бадий анъаналарини давом эттиради. Бобирнинг «Бобирнома» номли мемуарлари Шарқ тарихи, географияси бўйича ғоят муҳим маълумотларга эга нодир илмий-адабий ёдгорликдир. Бу асар дунёнинг кўп тилларига таржима қилинган.

Заҳириддин Муҳаммад Бобир 1530 йил 26 декабрда Ҳиндистоннинг Агра шаҳрида вафот этган. Кейинчалик эса, Заҳириддин Бобирнинг ўз васиятига кўра, унинг жасади Қобилга олиб келиб дафн этилган.



ҒАЗАЛ

«
Ғ

з фасли, ёр васли, дўстларнинг суҳбати,
Шеър баҳси, ишқ дарди, боданинг кайфияти.

Ёз фаслида чағир ичмакнинг ўзга ҳоли бор,
Кимга бу нашъа муяссар бўлса бордур давлати.

Ишқ дардини чекиб ҳар кимки топса васли ёр,
Ул замон бўлғай унут юз йилғи ҳижрон шиддати.

Дўстларнинг суҳбатида не хуш ўлғай баҳси шеър,
То билинғай ҳар кишининг табъи бирла ҳолати.

Ғар бу уч ишни мувофиқ топсанг ул уч вақт ила,
Мундин ортуқ бўлмағай, Бобир, жаҳоннинг ишрати.

* * *

Кўнгулга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,
Шикаста кўнгулма эрмиш қаро бало сочинг.

Муяссар ўлди жунун мулки, эй жунун аҳли,
Нисори ашкини эмди бу кун менго сочинг.

Сочинг шикастида бордур шикаста кўнгуллар,
Кўнгуллар очилур очилса ул қаро сочинг.

Очилди кўнгли чу очтинг сочингни Бобирнинг,
Не айб агар деса дилбанду дилкушо сочинг.

* * *

Ким кўрибдур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиғ,
Кимки андин яхши йўқ, кўз тутма ондин яхшилиғ.

Бу замонни нафъ қилсам айб қилма, эй рафиқ,
Кўрмадим ҳаргиз нетайин бу замондин яхшилиғ.

Дилраболардин ёмонлиқ келди маҳзун кўнглума,
Келмади жонимға ҳеч ороми жондин яхшилиғ.

Эй кўнгул, чун яхшидин кўрдунг ёмонлиқ асру кўп,
Эмди кўз тутмак не яъни ҳар ёмондин яхшилиғ.

Бори элга яхшилиғ қилғилки, мундин яхши йўқ,
Ким дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилиғ.

Яхшилиқ аҳли жаҳонда истама Бобир киби,
Ким кўрибдур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиғ.

* * *

Хазон япроғи янглиғ гул юзунг ҳажрида сарғардим.
Қуруб раҳм айлагил, эй лоларух, бу чеҳраи зардим.

Сен, эй гул, қўймадинг саркашлигингни сарвдек
Оёғингга тушуб барги хазондек қанча ёлбордим.
ҳаргиз,

Латофат гулшанида гул киби сен сабзу хуррам қол,
Мен арчи даҳр боғидин хазон япроғидек бордим.

Хазондек қон ёшим сориг юзумдин эл танаффурда,
Баҳор ранги биҳамдиллаҳ улусдин ўзни қутқордим.

Не толеъдур мангаким ахтари бахтим топилмайди,
Фалак авроқини ҳар неча ким дафтардин ахтардим.

Улуснинг таъну таърифи манга, Бобир, баробардур,
Бу оламда ўзумни чун ёмон, яхшидин утқардим.

* * *

Ҳажр ўлтурди мени ангаасам эрди мунча,
Дўстлар, ёрдин айрилмас эдим ўлгунча.

Зоҳидо, дўзах ўтидин мени не қўрқутасен,
Ҳажр ўти қошида кўрмасмен ани учқунча.

Ул қуёш меҳрини бир зарра манга кўргузмас
Кавкаби ашк тўкуб бўлсам агар гардунча.

Ҳуснда ортуқ агар бўлса юзи Лайлидин,
Мен тақи бормен анинг ишқида юз Мажнунча,

Зиндалар олида ҳайвон суйини кўп ўкасен,
Эй Хизр, борми экин ул су майи гулгунча.

Бобиро, шеъринга гар солса қулоқ ул шоҳинг,
Бўлғусидур сўзунга қадр дури макнунча.

* * *

Гул жамолин ёпқон ул гулнинг ики райҳонидур,
Гунча сиррин очқон ул икки лаби хандонидур.

Ул мусалсал икки зулфи гул юзининг устида,
Гул уза оғнар магар ул иккининг давронидур.

Ўқи захмини кўруб ҳар ён танимда эл дегай,
Қим бу кўҳи дарднинг ул лолаи нуъмонидур.

Сел эмасдур ер юзин тутқон кўзумнинг ёшидур,
Раъд эмасдур кўкка чирмашқон кўнгул афғонидур.

Ложарам бўлғай паришону ҳавойин мен киби,
Зарра янглиғ кимки бир хуршед саргардонидур.

Ул пари ишқида, Бобир, кўнглум андоқ телбадур,
Қим сочи занжиридур, чоҳи зақан зиндонидур.



Чархнинг мен кўрмаган жавру жафоси қолдиму.
Хаста кўнглум чекмаган дарду балоси қолдиму.

Мени хор эттию қилди муддаийға парвариш,
Даҳри дунпарварни ўзга муддаоси қолдиму.

Мени ўлтурди жафоу жавр бирла ул қуёш,
Эмди тиргузмак учун меҳру вафоси қолдиму.

Ошиқ ўлғоч кўрдум ўлумни ўзумга, эй рафиқ,
Ўзга кўнглумнинг бу оламда ҳароси қолдиму.

Эй кўнгул, гар Бобир ул оламни истар қилма айб,
Тенгри учун де, бу оламнинг сафоси қолдиму?

* * *

Қурмағай эрдим жамоли оламоро кошки,
Булмағай эрдим бори оламға расво кошки.

Ишқ боғининг ниҳоли ғам, бари ҳирмон эмиш,
Қилмағай эрдим бу гулшанни тамошо кошки.

Қилмағай эрди кунгул ишқин ҳавас, бал тилга ҳам
Кечмағай эрди анингдек лафз асло, кошки.

Қоши ёлар куйида умри шариф этгунча сарф,
Қилғай эрдим масжиду меҳроб аро жо кошки.

Ихтиёр эт узга иш, Бобирки, ҳосил булмағай,
Ишқу васлу айш ила ишраттин илло кошки.

* * *

Улки йиллар, ойлар уткаргай ғаму мотам била,
Шоду хуррам бўлмағай наврӯз ила, байрам била.

Улки давроннинг аёғидин дамодам қон ютар,
Нашъа топмас гар ичар ҳар давр жоми жам била.

Дема, эй ҳамдам, диёру ёр сўзинким менинг
Улфатим йўқ олам аҳли бирла, бал олам била.

Сендин айру найлагаймен ийд ила наврӯзни,
Ою йил хуштур сенинг бирла агар бўлсам била.

Тортиб афғон, оҳ уруб ҳижронда, Бобир, йиғласанг,
Навҳа тузгай базми ғам аҳли бу зеру бам била.

* * *

Яна кўз уйида маъво қилибсен,
Кўнгул кошонасида жо қилибсен.

Яна савдойи зулфунгдин, нигоро,
Мени ошуфтау шайдо қилибсен.

Ғаминг йўқ жон агар берсам ғамингда,
Ўзунгни мунча бепарво қилибсен.

Қошингдин мени ўқдек ташлар учун,
Янги ойдек қошингни ё қилибсен.

Кўзумдин ёшилиб, эй баҳри алтоф,
Кўзумнинг ёшини дарё қилибсен.

Соғинмас жаннатул маъвони Бобир
Анинг кўнглида то маъво қилибсен.

МАСНАВИИ

Сабо, ул гул ҳаримиға гузар қил,
Менинг ҳолимдин ул гулға хабар қил.

Саломим еткур ул ороми жонға,
Яна мундоқ дегил ул дилситонға:

«Юзунгни кўрсатиб кўнглумни олдинг,
Олиб кўнглумни, кўздин мени солдинг.

Дегил дилдорлиқ мундоқ бўлурму,
Тариқи ёрлиқ мундоқ бўлурму?

Сени мундоқ тасаввур қилмас эрдим,
Бу янглиғ раҳмсиз ҳам билмас эрдим.

Сени деб икки оламдин кечибмен.
Рафиқу ёру ҳамдамдин кечибмен.

Замоне қилмадим сендин фароғат,
Вале бордур санга мендин фароғат.

Мени аввал ұзунга ҳамдам эттинг,
Яна билмон нега номаҳрам эттинг.

Сўзунгим Хизр суйидин нишондур,
Вале ул сув киби мендин ниҳондур.

Не яъни мунча биздин сўз ёшурмоқ,
Жафо ойинини ҳаддин ошурмоқ.

Бировниким бировдин кўнгли қолур,
Қиши юз сўз била кўнгилни олур.

Ажабким мендин, эй дилдор, тўйдунг.
Менинг кўнглумни бир сўз бирла қўйдунг».

Узатма мунча ҳам Бобир сўзунгни,
Бу сўзлар бирла хор этма ўзунгни.

Агарчи кўп сўзунг бор мухтасар қил,
Ул ойға сўзунг аслидин хабар қил.

Гар ул сўзким ёшурдунг айтмассен.
Бу янглиғ одатингдин қайтмассен.

Сени севмаслигингни жазм этармен,
Бош олиб ўзга бир сори кетармен.

Агар ботроқ йибормассен жавобим,
Бу хатдин ортуқ ўлур печу тобим.

РУБОИИ

Эй гул, не учун қошингда мен хор ўлдум,
Юз меҳнату андуҳ била ёр ўлдум.
Васлинг била бисёр севиндим аввал,
Ҳажринг била, оқибат, гирифтор ўлдум.

* * *

Ёд этмас эмиш, кишини ғурбатда киши,
Шод этмас эмиш, кўнгулни меҳнатда киши.
Кўнглум бу ғарибликта шод ўлмади, оҳ,
Ғурбатда севунмас эрмиш, албатта, киши.

* * *

Кўнгли тилаган муродиға етса киши,
Ё барча муродларни тарк этса киши,
Бу икки муяссар бўлмаса оламда,
Бошини олиб бир сориға кетса киши.

* * *

Эй ёр, сенинг васлинга етмак мушқил,
Фархунда ҳадисингни эшитмак мушқил,

Ишқингни доғи бартараф этмак мушқил,
Бошни элибон ҳар сори кетмак мушқил.

* * *

Ҳижрон қафасида жон қуши рам қиладур,
Ғурбат бу азиз умрни кам қиладур,
Не навъ битай фироқу ғурбат шарҳин,
Қим кўз ёши номанинг юзин нам қиладур.

* * *

Толиъ йўқи жонимға балолиғ бўлди,
Ҳар ишники айладим хатолиғ бўлди,
Ўз ерни қуюб Ҳинд сори юзландим,
Ваҳ-ваҳ нетайин, не юз қаролиғ бўлди.

Т У Ю Қ

Меҳрким кўкка қилур оҳанг тонг,
Олида бўлса эмас беранг тонг,
Холи-ю икки лабидек бўлмоғи,
Ҳинду ар келтурса шакар танг тонг.

* * *

Мени беҳол айлаган ёр ойдурур,
Қим анинг васли манга ёройдурур,
Гар висоли бўлмаса, кетар ёрим,
Ё Хуросон, ё Хито, ё Райдурур.

* * *

Улки ҳар кўзи ғазоли чиндур,
Қошида пайваста онинг чиндур,
Чунки кўп ёлғон айтти ул манга,
Гар десам ёлғончи ани чиндур.

* * *

Жонға солди даҳр гурбат норини,
Кўз ёшим бўлди муғулнинг норини,
Бу арода мен дегандек бўлмаса,
Кўзлай Иссиқ кўлу ундин Норини.



МАЖЛИСИЙ

Шоир Мажлисийнинг ҳаёти ва фаолияти XVI асрнинг биринчи ярмида кечган. Аслан хоразмлик бўлган бу адиб тўғрисида маълумот берувчи ягона асар Ҳасанхўжа Нисорийнинг «Музаккирул-аҳ-боб» тазкирасидир.

Тазкирада ёзилишича, Мажлисий кўп йиллар Шайбонилардан Убайдуллахон (Убайдий тахаллуси остида шеърӣ асарлар ҳам ёзган), сўнг унинг ўғли Абдулазизхон (Азизий тахаллуси билан шоирлик қилган) саройида хизмат этган, «Мавлоно Мажлисӣ хушсуҳбат, мажлисларни қизитувчи киши эди,— деб ёзади Ҳасанхўжа Нисорий.— Кўп яхши шеърлари ва сўзлари бордир. Унинг қасидалари латиф ва гузалдир».

Мажлисийнинг шеърлари Заҳириддин Бобирга ҳам маъқул бўлган. Бобир ўзининг қўшини орасида бўлган ва бир катта мажлис қурган чоғда Мажлисий унга атаб битилган қасидасини тақдим этади. Қасида Заҳириддин Бобирга ёқади. Шоирни бу аскаргоҳда етти минг танга билан мукофотламоқчи бўлади. Бироқ, Бобир билан Мажлисий суҳбатлашиб ўтирганларида сўз Муҳаммад Солиҳга нисбат берилган ҳажвий рубой устига ўтади ва Бобир Мажлисийдан сўрайди:

— Бу рубойни Муҳаммад Солиҳ қандай хаёл билан ёзган?

— У рубойнинг айтувчиси камина,— деб жавоб беради Мажлисий,— лекин Муҳаммад Солиҳ номига янглиш шуҳрат тутган.

— Қасиданинг инъоми учун,— дейди жавобдан аҳволи ўзгарган, ҳатто Мажлисийни ўлимга буюрмоқчи ҳам бўлган Бобир,— беришга қарор қилинган етти минг танга унинг хуни баҳосига ҳисоб қилинди. Ўзини чиқариб ҳайданг!

Мажлисий бу каби илтифотсизликларни кўп кўрган, аксарият оғир моддий ва маънавий шароитда ижод этишга мажбур бўлган. Афсуски, шоирнинг «латиф ва гўзал...» ғазал ва қасидалари бизгача келиб етмаган. Унинг сақланиб қолган яккзю ягона асари «Қиссаи Сайфулмулк»дир.

«Қиссаи Сайфулмулк» халқ орасида жуда машҳур бўлиб, то сўнгги вақтларгача севилиб ўқилган ва халқ бахшилари томонидан ҳам куйланган дostonдир.



ҚИССАИ САЙФУЛМУЛК

(Достондан парча)

Оғоз қардани ҳикоят

Кел, эй соқийки, ўлтурсун пиёла,
Эшитгил қиссаи бу сўзу нола.

Кел, эй шаҳбози жон, парвоз қилгил,
Ки маънилик қанотинг боз қилгил.

Кўнгул майдонига жавлон солгил,
Тақи бир булбули хушхон солгил.

Кўрунг булбул нечук фарёд қилди,
Қафасда ҳам нафас бунёд қилди.

Деди ул булбули устод ахбор
Сулаймондин турур, тансуқ бу гуфтор.

Қириб олдимға арбоби ривоят
Баён қилдию назм этди ҳикоят.

Шоҳ Осимийнинг таърифи

Бор эрди Миср элинда подшоҳи,
Ети иқлим уза онинг сипоҳи.

Анинг ҳукминда эрди тўрт юз шаҳр,
Анинг адли эди машҳур дар даҳр.

Отоғон оти Осим ибни Сафвон,
Ул эрди етти иқлим узра султон.

Бериб эрди худо жумла муродин,
Ёйиб эрди жаҳонға адлу додин.

Ул эрди подшоҳи жумла иқлим,
Йўқ эрди ҳеч ёнидин хавф ҳам бийм.

Вале бўлмас эди фарзанд онда,
Басе армонда эрди бу жаҳонда.

Бўлуб умри ани тўрт юз етмиш,
Бу фурсатда хаёлига бу етмиш:

«Ки менда бир ўғул йўқ ёдгори,
Не бўлгай тахту бахтим корбори?»

Чу бу андишадин дилтанг бўлди,
Тафаккур бирла ақли танг бўлди.

Қилиб байтулҳазан маъво ўзига,
Кўрунмас ул улуғ беклар кўзига.

Ки чиқмас бўлди ул девон қошига,
Қира билмас анинг беклар қошига.

Тилак бирла тилак устинда содиқ,
Тилаки бир ўғулу кўнглинда холиқ,

Бу ҳолат бирла йиғлаб қирқ кун шоҳ,
Кеча-кундуз дуо бирла чекиб оҳ.

Беклар иттифоқ қилишиб шоҳга кенгаш бергонлари

Кенгашти бир кун беклар тамоми,
Йиғилдилар кенгашга хосу оми.

Неча ичкилари кирди қошига,
Қилиб қуллуғ тавозуъ ҳазратиға,

Чу кўрдилар ажаб ҳол бирла шаҳни.
Чекибон жон бирла оҳу ваҳни.

Бўлубон гул юзи чун қаҳрабодек,
Сочи тушуб юзига чун гадодек.

Қилиб бағрини ғам тиғи жароҳат,
Кўториб кўнглидин айшу фароғат,

Кўрубон барча беклар қолди ҳайрон,
Юраклари бу ғамдин бўлди бирён.

Бариси йиғлишиб хон ҳазратиға.
Бари юз қўйдилар султон қатиға.

Дедилар: «Подшоҳо, ҳол недур?
Эшитолик, десанг аҳвол недур?»

Агар сен чиқмасанг, бил, фитна ортар.
Чиқар бир аждаҳо оламни тортар.

Сенинг чиқмағонингдин қисса будур,
Ки ногоҳ тушмагай оламға бир шўр».

Шаҳаншоҳ қилди ҳолини мукаррар,
Вазирлар билдилар сўзни муқаррар.

Дедилар: «Сен чиқиб тахтингда ўлтур,
Йиғиб кулли мунажжимларни келтур,

Берарму, йўқ санга ўғул худованд,
Ўзунгни қилмағил беҳуда дарбанд».

Эшитти шоҳ мақбул ушбу сўзни,
Чиқиб тахт устида курсатди ўзни.

Таёниб тахт уза ўлтурди ул шоҳ,
Йиғилдилар мунажжимлар баҳаргоҳ.

Қилиб ҳар қайси ўз илмини такрор,
Тафаҳҳус қилдилар чун сиррул-асрор.

Бўлубон муттафиқ барча бир ўзга,
Қўубон барча аҳкомин бу сўзга:

Яман султонининг қизини бу шоҳ.
Агар олса берар фарзанд оллоҳ.

Эшитиб шоҳ бу сўзни шод бўлди,
Ки бу андишадин озод бўлди....

Шоҳ Осимийнинг фарзанди бўлгани

Саодат бирла вақти саъд бўлди,
Ҳам ул соат вужуди ҳамл бўлди.

Тушуб давлат саройиға чу султон,
Улуғ тўй этти неъматлар фаровон.

Адо қилди шу шаҳ тўй маҳфилини
Ки воқиф этти шоҳ ўз мажлисини,

Ориғ неъматлару ширау шарбат,
Қилурлар парвариш бонозу неъмат.

Бўлуб эрди ажойиб шоҳзода,
Ани кўрса бўлур шаҳлар пиёда.

Кўруб Осим шукур қилди ўғонға.
Хазина эшигин очти туманға.

Қўуб Сайфулмулк отини онинг,
Кўруб яхши билиб зотини онинг.

*Шоҳ Осимийнинг вазири бор эрди, оти Ҳамид эрди.
Бир ўғли бўлди, отини Соид қўйди ва ани кўкалдош
қилдилар*

Бор эрди шоҳ Осимнинг вазири,
Оти эрди Ҳамиду йўқ назири.

Ҳамиднинг ҳам тақи бир ўғли бўлди,
Анинг ҳусни тақи оламга тўлди.

Отадилар анинг отини Соид
Ки йўқтур Миср ичинда улча шоҳид.

Маликзодага қилдилар кўкалдош,
Энагаларга онинг онаси бош.

Икисини қилурлар парвариш ҳам,
Ки йўқтур мундин ўзга яхши иш ҳам.

Улуғ бўлуб, ўқуб илму ҳунарлар,
Солиб куллий ҳунарларга назарлар.

Ҳамиша хурраму хушҳолу дилшод,
Юрурлар чун ниҳоли сарв озад.

Шоҳ Осим ўғлини чорлаб, тўн, юзук бергони

Фалак ногаҳ бир иш ангиз қилди
Ки Осим меҳрини ҳам тез қилди.

Фалакни кўр аларга не солодур,
Ки ёлғуз ўзича элга балодур.

Мунингдек айш этиб юрурда ногоҳ,
Ки чорлади ани ногоҳ шаханшоҳ.

Атосиға ғараз ўғлини кўргай,
Севиб анга юзук ҳам тўнни бергай.

Тилади ўғлини келсун кўрай деб,
Ниҳоли сарвға зийнат берай деб

Эшитгач шоҳнинг сўзин маликзод,
Равон бўлди туруб чун сарви озод.

Пари янглиғ топуқчилар қатинда,
Тавозуъ қилдилар шоҳ қопуқинда.

Тилаб эди ўз ўғлини қстига,
Яқиндурким ани суқса жониға.

Келиб ўлтурди Сонд ўтрусинда,
Ҳамиша нозир эрди дидасинда

Аларни кўрди шоҳ, хурсанд бўлди
Дилу жони муҳаббат бирла тўлди.

Буюрди хазначиға хазнани оч.
Фалон сандуқни келтур, қулфини оч.

Кетурдилар анга олтун сандуқ,
Ки бир тўну юзук, ўзга нима йўқ.

Чу тўн бирла юзук ўғлиға берди,
Киши билмас бу тўнда не бор эрди.

Мирохурға буюрдиким фалон от,
Не отдурким дегайсан бир паризод.

Кетурди отнию Соидға берди,
Қи Соидни ўғулдек севар эрди.

Туруб шаҳзода ҳам Соид авилжаб,
Тавозуъ қилдилар хон кўнглин овлаб.

Ижозат бўлди, турди шоҳзода,
Парилар бўлди олдинда пиёда.

Чу шоҳ инъом қилди севарига,
Вале ўт солди онинг кўйларига.

Этиб инъом агарчи қилди хуррам,
Не билсун анда эрмиш юз туман ғам.

*Сайфулмулк ул тўнда бир сурат кўруб, ошиқ
бўлғони*

Ажаб қисса ривоят қилди рови,
Хабар бўлди жаҳонга тўлди жови.

Атосининг қошидин чиқти шаҳзод,
Хиромон тебради чун сарви озод.

Келиб тушти ўзининг манзилиға,
Қўшулди ул парилар маҳфилиға.

Ёқиб машъал чу суратхоналарға,
Муҳандислар кириб афсоналарға.

Тамоми ҳужраларда шамъ равшан,
Қилиб ул кўшкни монанди гулшан.

Ичар бола ҳар вўдин уйга юруб,
Юрур фаррошлар йўлини супуруб.

Севиниб ушбу кеча ичтилар май,
Йиқилди ҳар киши ўзини билмай.

Вале шаҳзоданинг кўнглида эрди,
Очиб кўргай бу тўнда не бор эрди,

Ешиб бўқчани, тўнни олди кўрди,
Ки бир сурат кўрубон оҳ урди,

Тура келди яна бир уйга борди,
Яна кўргач ўзиди ўзга борди.

Тафарружлар қилур ул тўнға бисёр,
Неча боққон сари бўлди гирифтор.

Не тўндур улки жонининг балоси,
Бўлуб кўнгли бу тўннинг мубталоси,

Бор эрди тўнда бир сурат мунаққаш,
Бўйи бошдин аёғ раъноу дилкаш.

Ўзига боқса ул гўё куладур,
Ани кўрган сайи жони куядур,

Эрур ранги рухи гулбарги тардек,
Лаби лаъли анинг ширии шакардек.

Дегайсан оғзидур чун ғунчаи гул,
Юзида тўлғониб ул зулф сунбул.

Қоши ёдек қурлуб ўқ отарға,
Ани кўрганда сабри йўқ ётарға.

Хаданг кирпиклари монанди ништар,
Магар сув берди устоди чу ханжар.

Бўйи гулнинг ниҳолидек эгилур,
Бўлуб ҳалқа сочи гўё чигилур.

Ниҳоли сарвдекдур қадди мавзун,
Лабн лаълу тиши чун дурри макнун.

Кўзига боқсангиз — кўзи сузулур,
Бўйн позик, магар бели узулур.

Кўруб шаҳзода мундоғ сурати хўб.
Юзига юз қўяр оғзини ўпуб.

На суратким балойи жон экандур,
Балойи жси, вале жонон экандур.

Ёқилди ишқ ўти жониға шаҳнинг,
Қадалди меҳр ўқи бағриға шаҳнинг...

Сайфулмулк йиғлаб, отасидин ижозат тилағони

Деди шаҳзода йиғлаб: «Эй жаҳондор,
Менинг учун баса бўлдуңг дилафгор.

Оёгинг тўзи кўзум тўтиёси,
Унутилмас бу сурат можароси.

Уятни ўртада ишқ ўти, эй шоҳ.
Учурди номусим шамъини бу оҳ.

Агар шамсу қамарни арз қилсанг,
Бориб ҳури биҳишт олиб кетурсанг,

Манга ондин ўкун жонон керакмас,
Манга онсиз бу танда жон керакмас.

Ижозат берсангиз ўзум тилойин.
Юруб, истаб. они ўзум бўлойин».

Оносин оҳ уруб, чиқти қошидин,
Яқосин сув қилиб кўзин ёшидин.

Бўлуб Сайфулмулкка ғам мусоҳиб,
Қадим ичкиларини қилди ғойиб.

Бўлуб шаҳзода бу сурат гадоси,
Бўлуб бўстон саро мотам сароси.

Атосин чиқти, ўғли қолди ёлғуз,
Ул ангиз этти бир афғони дилсўз.

Соғиниб ҳардам ул суратни шаҳзод,
Чиқарди жонидин юз оҳу фарёд.

Ҳамин айтур сени қайдин тилойин,
Эрам боғи нишонин не биллойин.

Суроғингни сени кимдин суроёин,
Жамолинггни сенинг қайдин куроёин.

Не қилай, кимга айтай ҳолу дардим.
Санга тегура олмон руйи зардим.

Ким элтур бу хабар боғи Эрамга
Ким айтур ҳол дардим ул санамга...

Юрак қоним шаробим, ҳамдамим оҳ,
Бағир бўлди кабогим, машъалим моҳ.

Сенинг ишқинг ўтида май урар жўш,
Бўлур сарви сиҳи фикрингда беҳуш.

Суроҳи ҳасратингда қон йиғлар,
Куяр шамъи тақи ҳайрон йиғлар.

Менинг олдимда чанг бўлди дуто ҳам,
Қилур нолиш менинг ҳолима еб ғам.

Фиғон айлаб рубоби ёд қилур,
Урар кўксигаю фарёд қилур.

Узотиб бўйнини бечора танбур,
Менинг ҳолимга йиғлар нолишин кўр.

Куяр оҳимга уду ҳам мусиқор,
Бўлуб дардимга қонун кукс йиртор.

Тамоми созлар бўлуб ҳаводор,
Бари юзум кўруб ҳолимга йиғлар...

Бўлуб шаҳзоданинг ранги хазондек,
Ақиқи лаблари чун заъфарондек.

Кетиб ақлу қарору сабр ондин.
Кечибу тахту бахту бу жаҳондин.

Басе ожиз бўлуб онинг атоси,
Тукар кўздин юрак қонин аноси.

Кеча-кундуз бу ғам бирла гирифтор,
Анинг ҳолиға аҳли Миср йиғлор,

Анга ҳар ким насиҳат қилса тутмас,
Қатиғдур ишқ, ўгут метиндин ўтмас.

Кишига ишқ агар ҳамроҳ бўлса,
Гадодур ул агарчи шоҳ бўлса,

Қи бўлмас ишқда ҳам куфр-имон,
Не сабр анда, не кофир, не мусулмон..

Қўнгулга ишқ агар ким зўр қилур.
Бас оқил кўзини кўр қилур.

Вале ошиқ керакким бўлса содиқ,
Шаҳаншоҳдек муҳаббат бирла ошиқ.

Фироқ оғуси анга шахду шарбат,
Ғаму қайғуси анга айшу ишрат,

Эрур чун ишқ дарёйи муаззам,
Кира олмас анга ҳар қайси одам.

Муҳаббат баҳри ошиқлар еридур,
Анга кирган тақи эрнинг эридур.

Муҳаббат шарбатни ичкан унутмас,
Анга ҳар ким насиҳат қилса тутмас.

Керак ошиқ чиройи заъфарондек,
Нигори фикрида барги хазондек.

*Шоҳ Осимий беклари бирла кенгашиб, ўғлиға сафар
яроғин қилғони*

Чу кўрди шоҳ ўғлининг мизожин,
Насиҳат бирла топмайдур иложин.

Юборай деса кўнгул уза билмас,
Юборса ўтиға ҳам туза билмас.

Ул охир боғлади бағриға бир тош.
Сузук наргисларига тўлдуруб ёш.

Кенгашди беклари бирла ўтуруб,
Деди беклар далиллар ҳам кетуруб,

Ки: «Шоҳи сен тақи мардона бўлғил,
Юрокинг беркитиб шоҳона бўлғил.

Мунингдеклар жаҳонда эрка тушар,
Эсон бўлса эр ўғлиға не пушар».

Ки барча қўйдилар сўзни бу ерга,
Ки «Мундоқлар тушар ҳар қайда эрга.

Қолин черик тақи бермоқ керак сиз,
Талаб йўлига юбормоқ керак сиз.

Сафарнинг меҳнати ҳам панд бўлур,
Агарчи топмаса хурсанд бўлур»,

Чу Осим кўрди ҳеч тадбир йўқтур,
Юбормоқдин ўкун дастгир йўқтур.

Деди султон: «Қилинг дарё яроғин,
Керакким сувда ҳам сўрғай сўроғин».

Буюрди тўрт юз кема чопинглар,
Ки ҳар кемада юз ҳужра ёпинглар.

Кетурдилар кема чопқучиларни,
Кемада ҳужралар ёпқучиларни.

Ҳама ишни қилибон эл фаровон,
Ки юз минг халқ тортиб анда кўп жон.

Мукаммал бўлди кулли кема, ҳужра,
Ки бердилар кемачиларга ужра.

Йиғиб келтурдилар дарё лабина,
Муҳит отлиғ чу нопаддо олина.

*Сайфулмулк кема халқи бирла Чин вилоятига
етишгани*

Аё ровий, кел эмди, қил ривоят,
Не сурат бирла ул қилди ҳикоят.

Деди ровийки андин тебрадилар,
Кеча-кундуз кемалар тинмадилар.

Вале ишратларининг ҳеч сони йўқ,
Ки бу қайнар тенгиздин ҳеч ғами йўқ,

Ки юз минг жуш уруб бу баҳр қайнар,
Маликзода балиқ овини овлар.

Кеча-кундуз ичарлар молагун май,
Кеча-кундуз нечук ўтканни билмай.

Кемадин кемага юруб ичарлар,
Газакка балиқ этидин ошарлар.

Суруб маллоҳлар киштини турмай,
Кеча-кундуз юрурлар ҳеч уюмай...

Дедилар:—«Чинда хўб наққошлар бор,
Жаҳонгашта ҳикоят фошлар бор,

Эшитган бўлғай ул савдогар аҳли,
Тақи ул суратин суратгар аҳли».

Бу сўз бирла Хитойга қўйдилар юз,
Худо қилди иноят елини туз.

Беш-олти ой ўтуб еттилар онда,
Ки ҳеч ташвиш кўрмай бу жаҳонда.

Яқоға торттилар кулли кемани,
Чиқардилар сувдин бори нимани.

Муаззам чатр тикди, яна хиргоҳ,
Чиқибон тахт уза ўлтурди ул шоҳ.

Халойиқ тикди чодир неча алвон,
Йироқдин кўрди бу черикни дидбон.

Ошуқуб етти ул Фағфури Чинга,
Дедиким: «Еғи кирди мулкингиизга».

Бу сўздин шоҳи Чин бўлди пур ошуб,
Басе тушди халойиққа талотуп.

Қилибон қалъаларни руст мазбут,
Ясади элчилар юборгали зуд...

*Фағфури Чин шаҳрин тузуб, Сайфулмулкни меҳмон
қилғони*

Қилиб Фағфури Чин мажлис яроғин,
Ясатти шаҳрини ҳам кўшку боғин.

Чиқиб келди, ўзи қилди кўрунуш,
Ани чорлаб деди: «Тахтим уза туш».

Маликзода қабул қилди бу сўзни,
Ясади жўраларни ҳам чу ўзни.

Асоси салтанат кўргузди султон,
Отолиқлар била ҳам бўлди меҳмон.

Бериб суҳбат буларға шоҳ Фағфур,
Келиб бир ҳафта Чин мулкани маъмур.

Қилиб шаҳзода ҳам сиррини изҳор,
Сўруб кулли халойиқдин бу ахбор,

Ки ҳеч ким билмади бу сўзнинг аслин.
Дедилар ким билур Шаҳбол наслин?

Вале бир пир бу шаҳнинг ҳазратина,
Деди шаҳри эрур оти Фатина.

Эшитибманки хўб наққошлар бор,
Жаҳонгашта ҳикоят фошлар бор.

Деди шаҳзода ким неча йироқдур?
Улуғлар дерки бир йиллик йироқдур.

Агар туз ел туруб, маллоҳ сурса,
Етар бир йилға тузлук ел бўлса...

*Шаҳзода Фатина шаҳриға юзланиб, кемалари ғарқ
бўлғони*

Кел, эй ровий, ривоят қил бу қисса,
Нечук тушти маликзодаға ғусса?

Деди ровийки иш бисёр бўлди,
Баси меҳнат била афгор бўлди.

Маликзода қилибон куч яроғин.
Фатина шаҳрина солғай суроғин

Келиб шахзодаким кемага тушти,
Тамом асбобини солди бакишти.

Тамоми халқ кирди киштиларга,
Бўлуб тайёр беклар тузди чарга.

Алар сўнгича маллоҳлар тушти,
Суруб кемани илгари юрушти.

Чу қилдилар кеча-кундуз фароғат,
Кўнгул завқи била ҳеч йўқтур офат.

Маликзода хаёли бирла хуррам,
Эрур хандону, йўқ кўнглинда ҳеч ғам:

Бу ишрат бирла олти ой борди,
Қоровуллар ҳамиша йўл боқарди.

Ҳасад элтиб фалак бу давлатиға,
Емонлиқ бирла минди ўз отиға.

Секин тенгиз бузуқлуқ қилди ангез,
Белига боғлади шамшири ҳунрез.

Ҳасад қилиб тақи тўфон қўпорди
Ки ҳардам бир тараққосин қўпорди.

Қилур ҳардам бир ўзга шарфа ангиз,
Бўлур ҳар шарфада минг заҳри хунрез.

Булут гукраб йиғар тўфон қилурға,
Тенгиз қайнаб, тошар ул қон қилурға.

Қоронғу ел қўпуб, дунё бўлуб тор.
Бўлуб дарё юзинда нола бисёр.

Бўлуб кундуз уни ялдо тунидек,
На қаттиқ кун, қиёматнинг кунидек.

Яна боқсанг кўзунгга эл кўрунмас,
Илик солсанг сувдин ўзга урунмас.

Тубиндин чайқалур пур шўр дарё,
Кемаларнинг қилур қаддини бир ё.

Кемалар бир-бирига бош урарлар,
Қуйи чўкуб, улар сувға туларлар.

Қадоғлари синибон бўлди пора,
Ки ҳеч ким топмади қочмоққа чора.

Урунуб бир-бирисига утарлар,
Синиб-синиб сув тубиға ботарлар.

Деди ровий ўшул тўрт юз кема,
Ўшунда ғарқ бўлди кулли нима.

Чу бўлдилар фано дарё тубунда,
Кўрунмас ҳеч нима дарё юзунда.

Еди покиза ул дарёйи хунхор,
Ки қолмади алардин зарра осор...

*Кемалар ва кулли черики ва асбоблари ғарқ бўлгони,
шаҳзода бир тахта бирла гирдобға киргони*

Вале шаҳзодани ул сунъ сониъ,
Балодин сақладию қилди моний,

Тенгиз ким бир замон пур жуш эрди,
Анинг ҳавлинда шоҳ беҳуш эрди.

Йўқ эрди ул замон олдида Соид,
Ёнидин бўлди ғойиб шамъи шоҳид.

Фалакнинг гардиши қилди ишини,
Чу кўрмай борди алар бир-бирини.

Киши билмас кема қайда бородур,
Худо мундоқ балоларни солодур.

Чу шаҳзода ўзига келди ноғоҳ,
Тафарруж қилди дарёга юзин шоҳ,

На эл бору на кема бор, на Соид,
На беклар бор, на сипоҳу на обид...

*Шаҳзода гирдобдин халос бўлуб, ўн икки жўра бирлан
зангиларга тушгони*

Кел, эй ровий, ҳикоят қил бу дoston,
Парихонамидур ёхуд девистон.

Деди ровий қилойин бир ҳикоят,
Қулоқ солиб эшитгил то ниҳоят.

Борур эрди маликзода йўлиға,
Қарар эрди тақи ўнгу сўлиға.

Кўрарким бир кема тўғри келодур.
Вале билмасдулар ўғри келодур.

Булар айтур бизинг элдин бўлғай,
Ва ё савдогар аҳлидин бўлғай.

Булар бу фикр бирла шоду маъмур,
Ки иш тушкан эмаслар маст мағрур.

Яқин келдилар эрса кўрдилар пок,
Ёмон дидорлиқ зангийи бебок.

Деди ровики етмиш тан эдилар,
Ки одам еб ҳамон тўймай эдилар.

Чу кўрдилар булардек нуқли мақбул,
Ки булдилар булар тутмоққа машғул,

Булар ҳам белни боғлади урушға,
Яроғланиб бари ўтру турушға.

Уруш бўлди баци кўп тўктилар қон.
Илик тебраткуча худ чектилар жон.

Бари занги туфанг андоз эдилар,
Уруш бобида оташбоз эдилар,

Ки отди зангилар чун зарби зангин,
Қизил қон бирла дарё бўлди рангин,

Ки дарё бўлди чун тутошқон ўтдек,
Тутун бирла ҳаво бўлди булутдек.

Ки бу бечоралар куйдилар аксар,
Куюб кема билан бўлдилар ахгар.

Тутуб шаҳни ўн икки жўра бирлан,
Олиб дурни бу жамъ маҳпора бирлан,

Илик, оёқларини боғладилар,
Аларни ғам ўтиға доғладилар.

Олиб тебрадилар боғлаб ва чулғаб,
Тамом аъзоларини қонга булғаб,

Бор эрди бир жазира ҳақ яратган,
Анинг ичинда зангилар туратган.

Бор эрди чун буларнинг подшоҳи,
Ғаройиб кўп эди занги сипоҳи.

Буларни элтдилар, чекдилар анда,
Кўнгулга марғни экидилар анда.

Кулубон қаҳ-қаҳ ул зангийи хунхор,
Шукунмай одамидин одамихор.

Буюрдиким учовни сақлангизлар,
Қи қолғонин семуртуб қоқлангизлар...

Тирик қолғонларини келтурунглар,
Газак қилсун, қизимга элтингизлар.

Эшитиб чун булар ул сўзни шоҳдин,
Умид уздилар охир хаста жондин.

Туруб бечоралар бўлди жигар хун,
Вале шаҳзода деди бўлди шум кун...

Юборди қизиға ул уч кишини,
Муҳайё қилдилар занги ишини,

Учовлонки қизиға ул юборди.
Аларнинг бириси шаҳзода эрди.

Кетурдилар чу зангининг қизига,
Кўзи тушти маликзода юзига.

Кўруб шаҳзодани қиз бўлди ошиқ,
Парини кўрди дев ўзига лойиқ.

Занги духтар ўзини ороста қилиб, шаҳзодаға келгони

Ки бир кун қиз ўзин орост қилди,
Тақи шаҳзодаға бехост келди.

Суроҳида шаробу нуқл бисёр,
Фароғат қилғаю бўлғай харидор.

Юзига суртубон ул упа деб гач,
Қаро зулфин қаро юзга қўюб каж.

Қозон қорасидин қошиға тортиб,
Қалин гач бирла юзини оқартиб.

Қаро арғамчидин солиб чу сочбоғ,
Солиб ночоғ буйниға ани чоғ.

Қилиб бир-икки қасқонни билазук,
Солиб неча қизил соғурдин узук.

Чу филнинг туйноғидек туйноғина
Қизил суртуб бўяди мисли хина.

Юрур бўлса юрур тева юрушин,
Кулур бўлса кулар айиқ кулушин.

Ёпилиб филдек икки қулоғи,
Солиниб тевадек остин дудоғи,

Қулоқлариға солибон солинжоқ,
Исирға ўрниға солур саримсоқ.

Кийиб эгнига ўрмакдин қаро шол,
Ҳавас бирла игуруб ул маҳу сол.

Бўйини кўрсангиз мисли минори,
Агар оғзиға боқсанг мисли ғори.

Анинг ҳар бир қўли шохи чинори,
Тақи бармоқларидур кўр мори.

Анинг ҳар бир тиши монанди сандон,
Неча қилсам сифат, бор онча чандон.

Тили онинг жаҳаннам ақрабидек,
Юзига боқсангиз ялдо тунидек,

Чу бурнидур ато-бобоси гўри,
Тўшугидур магар бир эски мўри.

Анинг ҳар бир кўзи мисли узангу,
Қулоқлари анинг эски тебангу.

Бу сурат бирла қилур не хаёли,
«Юзум гулдур, бўюм тоза ниҳоли,

Ки бу оламда бир мендек санам йўқ,
Парилар ошиқимдур, ҳеч ғам йўқ.

Кўрунг мендек санам борму жаҳонда,
Мени кўргач бўлур шаҳзода банда».

Бу талъат бирла келди шоҳ қатиға,
Кириб девлар парилар суҳбатиға.

Туруб шаҳзода ҳам таъзим қилди,
Заруратдин ани такрим қилди.

Олиб занги қизи шаҳни қошиға,
Ёқиндурким ани суқса жониға.

Келиб шаҳзодаға чун бўйи нохуш,
Йиқилди сустайиб, ҳам бўлди беҳуш.

Деди чўрилари: «Кўруб сени бил,
Бўлуб ошиқ ўзидин борди билгил».

Бошини олдию тизига қўйди.
Булут юзини ой юзига қўйди.

Қўюб филдек лабини шаҳ лабина,
Олиб гул ғунчасини хартумина.

Сўрар лаъли лабини мисли аждар,
Қучар шоҳи парини деви ҳафтсар,

Димоғиға тўлуб бўйи хароби,
Чу бўлди маст шоҳ ичмай шароби.

Хумор вйқвсилин уйғотди шаҳни,
Қаро булут олиб қўйниға маҳни...

Упуб дедиким: «Эй жоним нечуксан,
Қи мендин бошқа жононим нечуксан?»

Менинг дардим била ҳолинг нечукдур,
Қи менсиз ғамда аҳволинг нечукдур?..»

Деди шаҳзода: «Сенсиз мен хуш эрдим,
Нигорим ёди бирла сархуш эрдим.

Сенинг дидоринга мен хира бўлдум.
Ўзумдин бордимۇ ҳам тийра бўлдум.

Қаронғу юзунг учун бости қайғу,
Мунаввар хотирим бўлди қаронғу.

Ола кўзунг ғами ерга боқузди,
Қаро кўзум сувун ерга оқузди.

Қошингни кўрдиму «ё» дек букулдум,
Кўрубон ғордек оғзингни кулдум.

Йилондек зулфларинг афсун қилибдур,
Мени мунда оёғимни илибдур,

Юзунгни кўрубон ҳайрон бўлубман.
Кета билмай чу саргардон бўлубман.

Кўзунгдин юзу кўзни кунлаюрман,
Манга кўп боқмағил воллоҳ, ўлурман.

Бу қулнинг бўйниға солма қулунгни;
Ўзингга тенг этма бу қулунгни...»

Эшитти занги духтар ушбу сўзни,
Ғазаб бирла юзига тикди кўзни.

Келиб қаҳри, туруб чиқти қатидин,
Вале кўнгли хароб ул ҳасратидин.

Дедиким: «Мен сенинг ишинг қилойин,
Сабоҳ, эрта билан бошинг кесойин».

Вале ўлтургали ҳайфи келадур,
Юзун кўруб яна раҳми келадур.

Неча кунлар буюрди ёрғучоққа,
Ҳиял қилса урарлар шаққа-шаққа,

Иликлари қабориб, ёрма тортар,
Кўзидан бодаи гулгунлар оқар.

Буюрдиким бу кез ўтун ташисун,
Кеча тонг отқуча отни қашисун.

Янги ойдек букулуб тошир ўтун,
Лаби лаъли қуруб, бўлди жигар хун.

Қилур шаҳзодаға мундоғ жафони,
Ки яъни тўзмай ул қилғай вафони,

Ким ушбу можаро бирла неча йил,
Ташидилар ўтун қуллуқ қилиб, бил.

*Сайфулмулк жўралари бирлан кенгашиб,
қочиб сувға киргони*

Кенгашти бир куни бу уч гирифтор,
Ки мунда бўлғуси йўқ бизга ғамхор,

Тирик эрканимизни киши билмас,
Киши бизни тиларга мунда келмас,

Буларнинг илгида ўлмак керакмас,
Бу меҳнат ўтида куймак керакмас.

Эрур ушбу замон фурсат ғанимат
Тақи қочмоқ учун бу дам ғанимат,

Йиғиб хошок, солни боғладилар,
Қочар йўлни келибон чоғладилар.

Кеча бирлан келибон миндилар сол,
Худо деб кирдилар дарёга филҳол.

Тонг отқунча узадилар бу ердин,
Қутулдилар чу занги меҳнатидин.

Неча кунлар кеча-кундуз юрубон,
Ки жаҳд айлаб булар солин сурубон,

Кўрунди бир жазира сабз, хуррам,
Етиштилар юруб бечоралар ҳам.

Ажойиб ул жазира сернеъмат,
Чекиб эрди алар бисёр меҳнат.

Шукурлар қилдилар, турдилар анда,
Ажойиб нималар кўрдилар анда,

Ки кун туғса кумуш, олтун туғодур,
Яна кун ботса олтунлар ботодур.

Яна бисёр сандал, уд, анбар,
Ғақи турлук емишлар кўп гавҳар.

Қабул қилди алар ушбу жазира.
Қи қилдилар чу бир ерни ҳазира.

Йиғиб турлук емишларни батамом.
Қилиб қишнинг яроғини саранжом.

Чу бир қиш ушбу ерда умр кечти,
Учовлон шираю шарбат ичишти...

*Шаҳзода девнинг уйинда бир қиз кўриб, сўзлашгани
ва ёридин хабар топгани*

Не кўрди шоҳ ул уйда, эшитгил,
Қулоқ солиб, фароғат қилу кетгил.

Қи тахт узра ётибдур бир нимарса,
Чу шаҳ кўрган эмас мундоғ кимарса.

Олиб чодиршабини очти юздин,
Қўрар бир нозанини жони ширин.

Ётибдур тахт уза бир моҳпора,
Юзин кўргач яқосин қилди пора.

Неча тебратти ул уйғонмади ҳеч,
Басе турди бошининг устида кеч.

Агар ўлук деса анда нафас бор,
Вале тўтиси олдида, қафас бор.

Йилондек печ уруб сочи ёнида,
Ки жон бору ҳаракат йўқ танида.

Бошининг устида бир лавҳи олтун,
Басе қилғон бу тахтаға жигар хун.

Дедиким турмоғим ҳикматдин эрмас,
Бу тахта қолса ҳам давлатдин эрмас.

Туруб бу тахтани илкига олди,
Тақи бир пора дур қўйниға солди.

Олиб чиқти эшикка лаҳза турди,
Бу қиз уйнинг ичида атса урди.

Чу боқса ўлтурубтур нозанине,
Ёниб кирди, соғинди уйқусини.

Яна тахта бўлубон борди ўздин,
Кўзин юмди тақи қолди сўздин.

Тафаҳхус қилса бу лавҳ ичрадур банд,
Қилибдурлар анинг уйқусини банд.

Агар ул лавҳани ташқори қўйса,
Турубон ўлтуруб урадур атса.

Бу кез ташқори отти тахтани шоҳ,
Қўпуб ўлтурди тахт устинда ул моҳ,

Салом этти тавозуъ бирла султон,
Юзига боқтию шоҳ бўлди ҳайрон.

Деди: «Ераб пари, ё одамидур,
Мунингдек ерда девнинг ҳамдамидур?»»

Бўлуб ҳайрон бу қиз ҳам деди ул дам,
Қела билмас парихонаға одам.

Қиз айди: «Эй йигит сўзла на жонсан,
Басе маълум эрур дилгир жонсан».

Шоҳ айтур: — «Инс, жинсан ё парисан,
Башарсан, ҳурсан ё шаҳ парисан».

Қиз айтур: «Ҳавл қилма, одамиман,
Заруратдин бу девга ҳамдамиман».

Туруб йиғлаб кўрушти иккаласи,
Вале кўрқар келур дебон эгаси.

Деди шаҳзода: «Мендек зор эмишсан,
Фироқ илгида ҳам афгор эмишсан.

Недур ҳолинг манга айтғил саросар,
Ки бўлғайму манга дардинг баробар?»

Отинг недур қаю ердин бўлурсан,
Сабаб недур келиб мунда турурсан?»

Қиз айтурким: «Сен аввал сўзла ҳолинг,
Эшитайким на берур мужда фолинг».

Деди шаҳзодаким: «Қисса узундур,
Ки девнинг олдида одам забундур».

Қиз айтур: «Дев яна уч кунда келур,
Келиб яхши-ёмон ҳолимни билур.

Келур меъёри етти кунда келур,
Турур уч кун тақи овора бўлур.

Мени ул банд этибдур ҳеч билмон,
Ётурман, эшитурман, сўзлай олмон.

Билурман ҳам анинг келур кунини,
Турарман эшитиб анинг унини,

Ки ўн бир йил бўлубтур ман гирифтор
Бу ҳол ила кеча-кундуз бўлуб зор».

Шаҳзода ўз ҳолини ул қизга айтғони

Эшитти эрса қизнинг сўзини шоҳ,
Ичи куюб, ёлиндек урди бир оҳ,

Деди: «Эмди менинг ҳолим эшитгил,
Ғалат эрмастур, эй жон, чин тутгил.

Отамнинг оти Осим ибни Сафвон,
Эрур ул Миср иқлимида султон.

Менинг отим турур Сайфулмулк бил,
Эшитиб ҳолими яхши сулук қил.

Миср иқлимининг шаҳзодасиман,
Ки бир сурат кўруб дилдодасиман.

Енар утға солибон хонлиғимни,
Қули бўлдим қўюб султонлиғимни.

Анинг оти Бадиъдур бинт Шаҳбол,
Ери анинг Эрам боғи будур ҳол.

Қўкалдошим бор эрди Соид отлиғ,
Орамизда йўқ эрди ҳеч ётлиғ.

Агар кўрмасам эрди бир замони,
Куяр эрдим яна кўргунча они.

Ўн икки йил турур андин жудоман,
Юруб ёлғуз, ғаминда мубталоман.

Қўпуб тўфон, чақилиб раъд ҳам барқ,
Қи юз минг чериким анда бўлуб ғарқ.

Қўюб эрди Бадиим кўксума доғ,
Яна Соид қўюб доғ устина доғ».

Наким кўрганларин деди саросар,
Эшитиб йиғлади қиз ҳам баробар.

Ул қизнинг Бадиулжамолдин хабар айтгани

Бадиънинг отиниким қиз эшитти,
Яқосин чок этиб фарёд этти.

Деди қизким: «Иковлонмиз эмукдош,
Эрурмиз бир кеча туққан эгиздош.

Чу ўн бир йил турур айрилғалиман,
Бу аҳволга гирифтор бўлғалиман.

Анинг ҳажрида куяр жисму жоним,
Қаронғудур фироқида жаҳоним.

Неча йиллар анинг бирла юруштук,
Она сутин анинг бирла эмуштук,

Ки ул мандин хабар билмай турур ҳеч,
Мени қўймаслар эрди мунда ҳеч кеч.

Агар учрасанг эрди анда бизга,
Ки тегургай эдим мақсудингизга.

Нетайин, найлайин бечорадурман,
Бу девнинг илгида оворадурман».

Ҳикоят қилдию йиғлоди бисёр,
Анинг бирла тақи ул ошиқи зор...

Деди Сайфулмулк: «Бир фикр этоли,
Бу девни ўлтуруб мундин кетоли».

Малика дедиким: «Не фикр этармиз.
Бу золим илгидин нечук кетармиз,

Ки ҳар фикрики қилсанг ёрдурман.
Сенинг жонинг учун ғамхордурман...»

Халос этти шаҳаншоҳ хоҳарини,
Ки девнинг бандидин гуё парини.

Келибон кирдилар тубсиз тенгизга,
Сурубон солни кечдин кундузга...

Неча кунлар юрудилар емай ғам,
Күрунди бир жазира сабз хуррам.

Дедилар неча кун мунда туроли
На келур тенгрининг сунъин күроли...

Қазодин тенгри тақдири била рост,
Етиб бир корвони мунда бехост.

Алар ҳам күрдилар бу манзили хуш,
Қилиб туштилар анда маҳфили хуш.

Эшитиб унларини шоҳзода,
Йироқдин турубон қилди назора.

Маликзода юруб илғори келди,
Салом айтиб, баса таъзим қилди.

Булар айтур: «Қароқчи бўлмағай деб,
Ки бизни чоғлағоли келмағай деб»,

Ки кўп таҳқиқ қилдилар мудаққиқ,
Булар ҳам англади муъмин таҳқиқ.

Бу ҳам бориб солинда ҳарна борин,
Малика бирла келтурди на борин.

Утурдилар қўшулуб, кўнгли тиниб,
Фалакнинг жабр этардин бўйни синиб.

Бу эл кўнглини овлаб сўз қотарлар,
Таажуб бирла юзига боқарлар..

Чу сўрдилар булар ҳолин баробар,
Булар ҳам ҳолларин деди саросар,

Эшитиб корвонлар ушбу сўзни,
Қилиб тақрир, ёд этти бу сўзни...

Ики-уч кун туруб бу корвони,
Кетурдилар яна кишти равони.

Олиб шаҳзодаларни дармиёна,
Алар ўз мулкина бўлди равона,

Суруб маллоҳлар кунда бу кишти,
Ченаган манзилига ҳам етишти,

Қуруқлуқ сарҳадига етти кема,
Чиқарди халқ рахти кулли нима...

Яроғлаб корвон икки улуғин,
Суханпарвард хўб соҳиб вуқуфин,

Дедилар шаҳни бориб кўрнингизлар,
Қилиб ахбор, севинчи олингизлар...

Бу хабарни маликанинг отаси эшитиб, ўтру чиққони

Эшитти бу хабар шоҳи Сарандил,
Қилибон шаҳрни ойини қандил.

Севиниб ўтру чиқти кулли ўрда,
Тирилди деб ўшул гулбарги мурда.

Рабиулмулк келди пешвози,
Етушти деб яна ул сарв нози.

Буларнинг ҳолатидин қўпти афғон,
Севиниб халқ йиғлар мисли найсон.

Асоси салтанат бирла кетурди,
Сарандил шаҳрининг жонин кетурди.

Мурассаъ қилган олтундин тахтлар,
Ёзиб турлук қумошу хўб рахтлар.

Келибон шоҳ Рабиулмулк сингли,
Берубон тўй, хуррам бўлди кўнгли.

Ўтурдилар севунуб шамси ховар,
Севуб айтур аносин жон модар...

Қилиб шукрона тўйи шодиёна,
Олиб Сайфулмулкни дармиёна.

Ўғул ўқуди ул шаҳзодани шоҳ,
Анга топшурди мулкани шаҳаншоҳ...

Бадиулжамол маликани эшитиб, кўргани келгони

Ривоят қилди рови бу гулистон,
Деди бўлур муаттар эмди бўстон,

Эмукдошим келубдур деб паризод,
Эшитиб бу хабарни бўлди дилшод.

Севар эди ани бас жони бирла,
Туфайл этти ўзин турғони бирла.

Анинг фикрида эди зор афгор,
Кеча-кундуз ғами бирла гирифтор.

Атоси ҳам аноси шод бўлди,
Қизи ғам илгинин озод бўлди...

Малика тақриб бирла шаҳзоданинг ҳолини айтгани

Ки бўлди икки ҳамшира муошир,
Малика қўйди ўз дардини охир.

Бадиъ айтур: «Қил эмди бир ҳикоят,
Ки бўлғай ул ҳикоятда сироят.

Қунгул очилғудек афсона айғил,
Ки бир афсонаи дурдона айғил».

Малика топди тақрибий ҳикоят,
Ки бунёд эттию қилди ривоят.

Чигалган зулфиға ул топти шона,
Тугунин ешгали бўлди баҳона,

Далил этти шаҳаншоҳнинг сўзини,
Ки очти ул ҳикоятнинг юзини...

Қилиб шаҳзодани бисёр таъриф,
Парию ҳурдин ортурди тавсиф.

Деди охирки: «Эй ёри вафодор,
Сенинг ишқингда эрур ул дилафгор».

Не кўргонин, не қилгонин саросар,
Ўн уч йил жавр чекконин баробар.

Анинг аҳволини аввалдин охир,
Бадиъ олдида шарҳ айлади зоҳир.

*Бадиулжамол яшурун бориб, шаҳзодани кўруб
ошиқ бўлгони*

Чу таъриф ўқи кўксина тикилди,
Муҳаббат тухми кўнглига экилди,

Қим ул элдин уялиб ноз қилди,
Вале кўнгул қуши парвоз қилди.

Бу сўз устида кўп қилди далолат,
Малика оқибат бўлди хижолат.

Бошин қўйди малика уйқу бости,
Бадиъ кўнглини ишқ ўтиға ости.

Шаҳаншоҳ ишқи охир зўр қилди,
Парининг кўнглини пуршўр қилди.

Чу ўтти тун ярими уйқуси йўқ,
Фами шаҳзода, ўзга қайғуси йўқ.

Бўлуб, эл кўзидин махфий равона,
Ўюқлаб қолди онда ул дугона.

Қўпуб келди кўрай деб тоза гулни,
Юзини кўрди, олдурди кўнгулни.

Ёқиб ишқ ўтини маҳға шаҳаншоҳ,
Эғиб меҳр ўти анга урди бир оҳ.

Ўзидин бордию беҳуш бўлди,
Ки ичмай бода ул хомуш бўлди...

Шаҳзода ташқари чиқиб, Бадиулжамолни топғони

Шаҳаншоҳ мажлиси ҳам маст бўлди.
Суруду созлар ҳам паст бўлди.

Бори уйқу ерига қўйдилар бош
Вале шаҳзода кўзидин тўкар ёш.

Ёта билмай туруб ташқори чиқти,
Юруб уй теграсидин кезди боқти.

Кўрар бир нозанинни маст беҳуш,
Ётур нозик бадан, симин баноғўш.

Келиб кўргач таниди ёри содиқ,
Кўтарди бошини ул шоҳи ошиқ.

Бошин тизига олди, урди бир оҳ,
Ки уйғонмади уйқусидин ул моҳ.

Анинг оҳи дами кўзига тегди,
Кўзининг ёши ҳам юзига тегди.

Ки ногоҳ сесканиб келди ўзига,
Чу ноз ила илик тутти юзига.

Деди: «Кимсен, бу не густохлиқдур,
Пари шоҳига не густохлиқдур.

Агар кўрса сени бир жин баякбор,
Қилур ушбу замон маюб, афгор».

Ки билди шоҳ чун жононасидур.
Магарким шамъ ўти парвонасидур.

Чу йиғлаб дедиким: «Шоҳоки зинҳор,
Чу сен ғамхорасен ўзга на ғам бор.

Муродим, мақсадим, кўрар кўзумсан,
Ўн уч йилдин бери сўзлар сўзумсан.

Ўн уч йилдур сенинг ҳажрингда афгор,
Ғаминг бирла ғарибликда гирифтор.

Юзумга боқ менинг икки кўзумсан.
Шакар оғзингни оч, ширин сўзумсан.

Эшиткан бўлғасен бу дардимизни,
Раҳм қил, кўр бу рўйи зардимизни».

Сузулуб боқтию қилди табассум,
Қилибон ғунчадек бир-бир такаллум,

Дедиким: «Одам ўғли бевафодур.
Ҳақиқат бўлмас анда пуржафодур.

Парига одам ўгли бўлса ошиқ,
Ки тупроқ ўт била бўлурму лойиқ?»

Маликзода деди: «Ўртанса тупроқ,
Қилур ўтқа таҳаммул бўлса тупроқ».

Чу кўрди шоҳнинг ишқи ҳақиқат,
Қилибон шарт боғлади муҳаббат.

Муҳаббат бирла ичти шарбати аҳд,
Бири-бирига сўндилар шакар-шаҳд.

Иликларин солиб бўюнларига,
Фалак этиб ҳасад ўюнларига.


Сўруб дардига дармон лабларидин,
Шифо топти, кўнгул оғриқларидин.

Нечукдин гофил эрди ушбу гардун,
Муродиға етишти ул жигар хун.

Агар маъшуқдин бўлмас ишорат,
Ки ошиққа яна бўлмас башорат.

Агар маъшуқ майли йўқ, билингиз,
Ета билмас анга ушшоқ ҳаргиз...





ТУРДИЙ

Ў

Ўзбекча шеърларида Турдий, форс-тожикча асарларида Фарсий тахаллуси билан шуҳрат қозонган бу шоир XVII асрнинг иккинчи ярмида яшаган. Турдий ўзбек уруғларидан Юз уруғига мансуб ва улар орасида эътиборли кишилардан эди.

Турдийнинг бизгача сақланиб қолган шеърлари жуда кўп эмас. Ҳаммаси бўлиб тўрт юз мисрадан ошиқроқ ғазал, мухаммас ва қитъаларни ўз ичига олган бир «Девон»и қолган. Бу асарлар, асосан, адабиётнинг сатира жанрига мансуб бўлиб, Турдий яшаган ва ижод этган даврда ҳукмронлик қилган Субҳонқулихон (1680—1702) зулмига, мавжуд тузумдаги зўравонлик ва адолатсизликка қарши қаратилгандир.

Турдий хон истибодига қарши шеърлар ёзиш билангина чекланмайди, балки қўлига қурол олиб қўзғолончилар сафида Субҳонқулихонга қарши курашларда ҳам бевосита қатнашади. Халқ қўзғолони Субҳонқулихон томонидан ваҳшиёна бостирилгач, шоир Жиззахга қочади ва умрининг охиригача муҳтожликда кун кечиради. Турдий тахминан 1699—1700 йилларда вафот этган.

Демократ сатирик шоир Турдий-Фароғий ижоди ўзбек классик шеърляти тарихида ғоят зўр аҳамиятга эгадир.



ҲАЗАЛ

Т

ор кўнгуллуқ беклар, ман-ман деманг, кенглик

қилинг.

Тўқсон икки бори ўзбак юртидур, тенглик қилинг.

Бирни қипчоқу хитою, бирни юз, найман деманг
Қирқу Юз, Минг сон бўлуб бир жон ойинлик қилинг.

Бир яқодин бош чиқориб, барча бир тўнға кириб,
Бир ўнгурулук, бир тиризлик, бир яқо, энглик қилинг.

Ким қўюбдур, уҳдаи ўз мулкунгиздин чиқмайин,
Икки, уч, тўрт даъвосин этмакни кўтаҳлик қилинг.

Мардлар майдон чекиб, рангин кўтариб захмлар,
Сизга йўқ, ул жавҳару юзга упо-энглик қилинг.

* * *

Куяр тил шаммаи гар ҳолатимдин айласам тақрир,
Гирибон чок ўлур этса қалам дарди дилим таҳрир.

Шаби ҳижрониминг поёни тай ўлмаз, тойири гардун
Маҳу хуршед ўлуб икки қаноти айласа шабгир.

Тулуи субҳдин навмед, минг тунлар яқо йиртиб,
Саводи шоми ғамдин сори бахтим хомаи тақдир.

* * *

Бошима бир кўҳи ғам бир от коҳу емидин,
Бир кўнгул юз пора йуқлуқ заъфи ваҳму
биймидин.

Қад букуб, буйнум эгиб, тегди оёқларга бошим,
Аҳли дунё пойбуси хизмату таъзимидин.

Дил — кабобим, қон — шаробим, ашки ҳасрат —
нуқли базм,
Етти қассоми азалнинг хизмати танъимидин.

* * *

Қатраям ночиз, аммо зоти қулзум Турдийман,
Келтуран амвожға баҳри талотум Турдийман.

Қирқ, Юз, Минг ақраболар этдилар мандин
нефур,
Не бало, бахти қарою толеи шум Турдийман.

Риштадек минг печу тоб чашми сўзандин ўтар,
Бовужуди эътибори чашми мардум Турдийман.

* * *

Туркона хиром айлади ул шӯхи дилоро,
Дил мулкини бир гӯшаи чашм айлади яғмо.

Туфроғда жон битса раводур, на ажаб гул.
Чӯх сарви сиҳи этди ниҳон кӯзлари шаҳло.

Ҳар қанда ғами дӯст дилпорани истар,
То субҳ, яқо йиртмади меҳр ўлмади пайдо.

[ОТ ВА ИНЪОМНИНГ КЕЧИКИШИ ҲАҚИДА]

Аё мири валиниамийи кироми от инъоми,
Юзини кўрмага ҳасратда бўлдум эшитиб номи.

Не ёлғуз от эди уммид юз инъом, эҳсондин,
Ки нобуда хаёли шаҳдға ширин эдиб коми.

Не гардиға етишдим, не боқиб кўрдум қаросини,
Саманди умрдин, боди нафасдин тез экан гоми.

Била олмон бу дулдул рахши Рустам ё паризоди,
Ки одам ўғлиға ром ўлмаган, не ерда ороми?

Шарофат адлу эҳсон, бовужуди касрати куфри,
Қолиб Нуширавону Ҳотамнинг оламда неку номи.

Ҳазора қалъасинда жамъи хосу ом аросида,
Забони пурдурар борингдин эшитдим бу пайғоми.

Ушал тарихдин ўн ой ўтуб, йилга қадам қўйди.
Ки не оғозини билдим яқин, маълум анжоми.

Мени(нг) озода бошимни гирифтори тамаъ
килдинг,
Мудомат бермас ўлсанг нега бердинг ваъдаи хоми?

Неча елдим, югурдум бўлмади хосияти маълум,
Қуруқ овозаи инъоми маҳзу от бадноми.

МУХАММАС

Ёд мандин ким берур: яхши замонлар кўрдиман,
Ринд сархайлию хуш айши дамодам сурдиман,
Ҳалқаи ушшоқда базму мажолис қурдиман,
Мушти хокам давру давронлар (ни лекин) кўрдиман,
Хуш димоғ этган майи софи ҳарифлар дурдиман.

Қилмадим шукронаи, солдурди туфроқ ошима,
Қолмади жуз дарду ғам ҳамдам, мусоҳиб қошима,
Ҳақ ўзи раҳм айлағай оҳи саҳар кўз ёшима,
Тафриқа тошини ёғдурди замона бошима,
Хонумон овора селоби ҳаводис сурдиман.

Нозили ҳукми қазо ҳеч ким раду манъ этмади,
Барча бўйниға солаи бу риштани қать этмади,
Аҳли ҳоле топмадим бошдин бало дафъ этмади,
Кулфати гурбатни турлук суннати рафъ этмади,
Хору беқадрамки мундин отиниб, жабрандиман.

Воқифе йўқ, бу мусофирлиғда мандин не ўтар.
Баски юз кўйи била рўзи келиб, рўзи кетар,
Ўзмағай мундин балою бўлмағай мундин батар,

Ақраболар суҳбатимдин ор этар, қошин чатар,
Салб дилларда, назарларда кариҳ суприндиман.

Яхши вақтлар ёд этиб (ундин кетиб, мундин қолиб),
Ҳарза тифли ашқдек айни назарлардин солиб,
Носара дирҳам сифатлиқ рад қилиб, қулға олиб,
Даста фарсуда, юзи қайтиб, оёқларда қолиб,
Кўҳна тиғи таҳ-батаҳ ғам занги тутғон кундиман.

Оҳ бу умри кироми сарфи ғафлат айладим,
Гуссаи беҳуда асбоби надомат айладим,
Билмадим ўз айбими халққа мазаммат айладим,
Шукр шаҳдин билмадим, куфрони неъмат айладим,
Захми ниши рўзгор аҳлини талху тундиман.

Ҳукм жори, сўз қабули, бир дурн дарғуш эдим,
Аҳли давлатлар билан ёру ҳариф, ҳамдуш эдим,
Ҳой-ҳойи базмларда шаҳд нўшо-нуш эдим,
Хуш замонлар Юз қазони бошида саржуш эдим,
Бу замон явғон қозон остида қолғон юндиман.

Чархи дун қилди манга жавру жафолар беҳисоб,
Гардиши даврон берур ҳар лаҳза юз минг печутоб,
Ҳар сори елдим-югурдим сув сониб мавжи сароб,
Ташна лаб, гарди кудурат зери пойинда хароб,
Баҳри давлатдин йироқ гардан шикаста мўндиман.

Қасрати йўқлиқ, тамаъ кеттирди қадр қийматим,
Юз сариғлиқ ерга урди обрўю иззатим,
Ғайрдин изҳори матлаб айлади дун фитратим,
Ақл зойил, умр кам, беш ўлди, дарду меҳнатим,
Давлат урган пушти пою, бахти (қаро
суприндиман).

Ман кимам, гумному нокому жаҳон овори,
Дийда нампоку гирибон чоку бағри порай,
Ноқабули марҳами, носур битмас ёрай,
Бекаси, мушти хаси, бир бандаи бечораи,
Собирам, рози қазо, тийри балоға кўндиман.

Хешман, дарвиш мискин, мустаҳиқ девонадин,
Баҳраманд эт илтифоту ҳиммати мардонадин,
Сан туруб лойиқмидур, қилмоқ тамаъ бегонадин,
Қиблагоҳо, мандин икроҳ этма ер майхонадин,
Жўш бар хум соф майсан, ман ғубору дурдимаи.

Юз фарозидин озиб, тушдум нишиби қирққа,
Хавфу бийму ваҳм аросинда қариби қирққа,
Дона деб побаст улуб, доми фириби қирққа,
Вой, юз минг вой, юз бўлдум фириби қирққа,
Ҳокими Диззах¹ мутиу пайрави журқундимаи.

¹ Диззах — Жиззах.

СУБҲОНҚУЛИХОН ТУҒРИСИДА ҲАЖВИЯ

Жойи осойиш эмас ҳечкима бу кӯҳна равоқ,
Ёғдурур бошимиза санги жафо, гарди фироқ,
Йуқолиб расми вафо, бўлди ҳама бошу оёқ,
Мулқдин адлу карам кетти, келиб кийну нифоқ,
Яхшилиқ қилма тамаъ, зулм ила дўлди офоқ.

Фитнаю шўр ҳама рубъ ила маскун дутди,
Хўблар маснадини сифла била дун дутди,
Таҳ-батаҳ кўнглуми бу фикр била хун дутди,
Жойи шаҳбозлари қарғаю қузғун дутди,
Ҳамнишин ўлғали шунқор ила доим япалоқ.

Шоҳ ҳамбазм ўлуб хожасаролар¹ била ёр,
Ҳукм баръакс суруб бўлди ёмонлар сардор,
Хор ўлди уламою фузало, шайху кибор,
Қўрингизким юрт иши топти на ерларга қарор?
Хон жилови икки бадракка тегиб бўлди иноқ.

¹ *Хожасаро* — илгари қул бўлиб, кейин ўз хизматлари билан хонлар саройининг ишончини қозонган шахслар.

Фуқаро бошига етти бу қалин шум қуллар¹.
Ҳамдами шоҳ бўлуб, аҳли таҳаккум қуллар,
Қани бир эрки чиқиб айласа маъдум қуллар,
Отларин лавҳи қаламравдин эдиб гум қуллар,
Солса бу (аҳмақу) гуҳдамлари бўйнига тузоқ.

Шоҳлиғ улдурки, анинг ҳукму сўзи бир керак,
Адл бобини қуруб, рост нишон тир керак,
Рострав, дини дуруст, пешаси тадбир керак,
На муханнас сифати, сурати тағйир керак,
Сурати марду хотундек ясатиб қошу қабоқ.

Не адолат бўлур ул шаҳда эса лўли зой,
Ҳамдами Бойлоқу кенгаш бегиси хожасарой,
Мардлик йўқдур анга ким қарасаиғ сар-то пой,
Шоҳнинг хизматин этиб турадур саккиз ой,
Тошканд мулкида илғор ётиб зору қашоқ.

Бидъату зулм анинг хилқату асли зоти,
Юртни бузди ҳавола била таклифоти,
Олди бу расми барот ила бу тасдиқоти,
Вор мундин шарафи мурдашўю исқоти,
Тўра ўғли ичида йўқ мунидек истиҳқоқ.

Эй юзи қаро, кўзи кўр, қулоғи кар беклар,
Билингиз бу сўзими панд саросар, беклар,
Айлангиз пайравии шаръи паямбар, беклар,
Сизга даркор бу юрт, эй гала — занғар беклар,
Бу қадим нақл эрур: «Эл работу тўра қўноқ».

¹ Қуллар — шоир бу термин орқали хожасароларни назарда тутди.

Едингиз барчангиз итдек фуқаронинг этини,
Ғасб ила молин олиб, қўймадингизлар битини,
Қамчилар доғ солиб бўюнға, тилиб бетини,
Ёрдингиз захрасини (ичидан) олиб ўтини,
Бўлмади кам бу раият бошидин ҳеч таёқ.

Беклар ўлди ҳаромзодалари нософи,
Бемаҳосил, гала номард, қалин наддофи,
Егани ҳаққи етим, мадрасалар авқофи,
Буларинг олдида бордур бўрининг инсофи,
Бу аламдин кетайин бош олиб мулки Ироқ.

Олалар хасталар амволини зулм ила бағадр,
Шухра топди ҳама бадъасллар, чун маҳи бадр,
Бадғуҳар асл раиятлар ўлуб хожаи садр,
Бу шаҳинг даврида кўп нокасу дун топди қадр,
Рўйкор келди қалин бангию қилчи қалтоқ...

Сендин¹ уммид (буким) ҳақ йўлиға юрғайсен,
Аҳдинга росих ўлуб, бир сўзунга турғайсен,
Бу замонда борини бир кўз ила кўрғайсен,
Турдийнинг ҳолини сен лутф ила сўрғайсен,
Қадрдон мири писандида каримул-ахлоқ.

Етмадим ҳеч ера бу қофия паймолиғдин,
Дод, юз дод, ғариблиғ ғами танҳолиғдин,
Кўрмадим манфаати беҳуда савдолиғдин,
Йўқ (сўққа бошимдин) ўзга манга дунёлиғдин,
Қош ул ғарзанлар солса қуруқ сўзга қулоқ.

¹ Бу ўринда шоир Хўжанд ва Ўратепа ҳокими Раҳимбийга мурожаат қилади.

Осиё новасидек рост этиб бўғузини,
Тўлдуруб ашрафи (ла девори)нинг дарзини,
Топмадим буқаламун кайдилари тарзини,
Аждаҳодек порага турмиш очиб оғзини,
Юртдин йўқ хабари барчасининг фикри тамоқ.

Барчаси пораю ришватга ўлуб бад омуз,
Халқ қўлига тамаъ бирла тикиб доим кўз,
Йўқ мурабби менга хон эшигида бир дилсўз,
Сўзламас менинг учун юзи қаролар бир сўз,
Тиқайин ҳар бирининг оғзиға бир-бир қумалоқ.

«Шукрким дорул-амон манзилиму маъвойим,
Олами сел агар тутса баланддур жойим,
Давлату хожасаролардур манинг симойим,
Олами сел агар тутса баланддур жойим,
Арк ичин маҳкам этиб айладим ўзумга ётоқ»¹.

(Ҳолга) боқмай қилурлар тўралик айлаб чикка,
Бор девонбеги бил (пўкан) отолиқ пукка,
Чиқса гар душмани пурзўр ўгурурлар чикка,
Булар уммидига охир (ўтурурлар тикка),
Қуюшқонни кўтариб юртга урурлар шаталоқ.

Макру талбис била зуҳду сафо пеш тутуб,
Маргдин беҳабару нашъу намо пеш тутуб,
Зарни жамъ айламага ҳирсу ҳаво пеш тутуб,
Ҳақ ишини унутуб, кори риё пеш тутуб,
Жой улдурки ҳама оламин олғай қалмоқ.

¹ Бу бандга шоир «Аз забони хон» (Хон тилидан) сарлавҳасини қўйган.

Қилма беҳуда ҳавою ҳавасу чуну чанд,
Туғри йўлни тиласанг уз бу саройдин пайванд.
Фақр кўйинда гадо нониға ўлғил хурсанд.
Ўзунгдин сўнграги фарзандинга бергил панд:
«Ема зинҳор бу тезак, ўрсанг ўроқ ила бошоқ».

Фуқаро бўлди бу шоҳ асрида кўп зору наҳиф,
Зулмдин бўлди раият эликим, хору заиф,
Соли тарихини этдим чу хираддин таклиф,
Деди: «дин бошдин оёқдин тушуб «ислом заиф»,
Даври Субхонқули жобир, умароси япалоқ.

Ҳеч бу меҳнаткададин айш сўроғи тилама,
Ич бағир қони билиб бода аёғи тилама,
Баски бу тийра дарунларда чароғи тилама,
Икки кун фурсати дунёда Фароғий тилама,
Жойи осойиш эмас ҳечкима бу кўҳна равоқ.





БОБОРАҲИМ МАШРАБ

(1657—1711)

Бобораҳим Машраб Андижонда тахминан 1657 йилда камбагал оилада туғилган. Ота-онаси Наманганга кўчиб келгач, Бобораҳимни Муллабозор охун деган бир эшоннинг тарбиясига берадилар. Бу охун Бобораҳимни 25 ёшларида Қашқардаги Оппоқхўжа деган эшонга мурид қилиб жўнатади. Бобораҳим 7 йилгача Оппоқхўжанинг ўтинини ёриб, сувини ташиб хизмат қилади ва Машраб лақабини шу ерда олади. Бироқ муридлик тартиб-қондасини бузгани учун Оппоқхўжа даргоҳидан қувилади ва бундан сўнг Машраб дарбадар ҳаёт кечири бошлайди. У Хўжанд, Тошкент, Туркистон, Самарқанд, Бухоро, Балх, Ҳиндистон ва ўзга шаҳру ўлкаларни кезиб юради; қаландар шоир сифатида халқ орасида катта шуҳрат қозонади.

XVI асрдан кенг тарқала бошлаган қаландарликка, суфизмнинг алоҳида бир оқимиға мансуб бўлган Бобораҳим Машраб, расмий ислом ва унинг қоида-қонунларини заҳарли танқид остиға олганлиги учун, феодал ҳукмдорлар, муллалар, эшонларнинг ифлос кирдикорларини қўрқмасдан очиб ташлаган асарлари билан халқ орасида тобора машҳур бўлгани учун руҳонийлар, ҳукмдорлар уни тинмай таъқиб қиладилар. Ниҳоят, Бобораҳим Машраб 1711 йилда Балх ҳокими Маҳмудбий Қатағоннинг ҳукми билан дорға тортилади.

Бобораҳим Машрабнинг асарлари номаълум бир автор томонидан ёзилган «Девони Машраб» номли кисса орқали бизгача сақланиб келган. Бундан ташқари, унинг «Мабдаи нур» ва турли ахлоқий ҳикояларни ўз ичига олган «Қимийе» номли асарлари ҳам мавжуддир.



ҒАЗАЛ

Бу тани хокийнию руҳи равонни на қилай?
Булмаса қошимда жонон бу жаҳонни на қилай?
Ёрсиз ҳам бодасиз Маккага бормоқ не керак?
Қолғон Иброҳимдин ул эски дўконни на қилай?
Урайинму бошима секкиз беҳишту дўзахин,
Булмаса васли менга икки жаҳонни на қилай?
Зарраи нури қуёшдек бу жаҳон ичра тамом,
Ошкоро булмаса сирри ниҳонни на қилай?
Аршнинг кунгурасин устиға қўйдум оёғим,
Ломакондин хабар олдим, бул маконни на қилай?

* * *

Дунёга келиб лойиға билмай ботақолдим,
Дармон йўқидин неча оғиз сўз қотақолдим.

Кўрдум мен ани душмани руҳи тан экандур,
«Ло» ўқи била икки кўзига отақолдим.

Майхонаға кирдим, билақолдим куяримни,
Масжидға кириб, зоҳиди яхдек қотақолдим.

Зоҳид, манга бир шишада май, санга намозинг,
Минг тақвину бир шишаи майға сотақолдим.

Ваҳдат майини пири муғон илгидил ичтим,
Мансур киби дорға бошимни осақолдим.

Девоналиғим шуҳрати оламға тўлубдур,
Бир жилвасиға икки жаҳондин ўтақолдим.

Айб айламангиз Машраби беҳудни, ёронлар,
Найлайки, бу ғурбат кўчасидин ўтақолдим.

* * *

Ногаҳ кӯрубон маҳви жамолинг бўлақолдим,
Ойдек юзингга боқтиму ҳайрон бўлақолдим.

Ўтдек туташиб, куйди юраким била жоним,
Парвона бўлуб, ўтқа ўзумни урақолдим.

Юз ғамза била чиқти санам майкадасидин,
Барбод урубон дин ила жаннат сотақолдим.

Кӯрдумки ажаб ишвагару дилбари танноз,
Девона бўлуб, ишқида ўтдек ёнақолдим.

Дийдори жамолини кӯруб, ишқ йўлида,
Гул-гул ёнибон маҳви тамошо бўлақолдим.

Машраб бошиға солма ўшал кун ғами дилдор,
Шайдоси бўлуб они, ҳушумдин қолақолдим.

* * *

Эй мени нозик ниҳол ороми жоним, қайдасан?
Бу кўнгул бўстонида ғунча даҳоним, қайдасан?

Неча кундур бу кўнгул муштоқи дийдоринг эрур,
Ўргулай, эй дилбари ширин забоним, қайдасан?

Айрилиб мен ёрдин бир неча кун бўлдум жудо,
Ахтариб келдим сени, ғунча даҳоним, қайдасан?

Ҳолимиз беҳад ёмондур, келмадинг ҳолим сўраб,
Эй менинг хушмеҳрибон, ороми жоним, қайдасан?

Кўзларим кўрмас бўлуб, қолдим бу ғам саҳросида,
Ҳасратингда чиқти бу оҳу фиғоним, қайдасан?

Ташна лабдур, Машрабо, бўлди юраким ҳам
Фурқатингда, эй менинг оҳу фиғоним, қайдасан?
кабоб,

* * *

Дилбар юзини кўргали девона келибдур,
Юз нозу карашма била жонона келибдур.

Девонаи шўрида бу жонингни фидо қил,
Кокули анинг белига чулғона келибдур.

Юз жонинг агар бўлса ани йўлида кўргил,
Жонона била кўзлари мастона келибдур

Жонингни фидо айлагил, эй хастаи Машраб,
Лаблари шакар, тишлари дурдона келибдур.

Наманган шаҳиридин кетсам, мени йўқлар кишим
борму?

Ғариблик шаҳрида ўлсам, мени йўқлар кишим борму?

Муҳаббат шарбатин ичтим, қозондек қайнабон
тоштим,
Бу фоний дунёдин кечтим, мени йўқлар кишим борму?

Тушубдур бошима савдо, русуми ишқдин ғавғо,
Ўзига айлади шайдо, мени йўқлар кишим борму?

Турарға тоқатим йўқтур, юрарға ҳолатим йўқтур,
Юракда ишқ ўти кўпдур, мени йўқлар кишим борму?

Қарорим йўқ турай десам, Наманганда юрай десам,
Жаҳонни сайр этиб кезсам, мени йўқлар кишим
борму?

Бу мискин зор Машрабни, киши ҳолини билмайдур,
Бу ердин бош олиб кетсам, мени йўқлар кишим
борму?

* * *

То кийди қизил ўзини зебо қилайин деб,
Ўт ёқти жаҳон мулкина ғавғо қилайин деб.

Машшота била жилваға кўргузди ўзини,
Мендек нечани ошуфтаю шайдо қилайин деб.

Зебо санамим гул юзидин пардани очти,
Олам ҳама кўз бўлди тамошо қилайин деб.

Мастона саманд секратиб келгач шаҳи хунрез,
Шамшири жафони яна бурро қилайин деб.

Қўп йилда бу қул хизматини қилмади баржо,
Келдики ғазаб бирла чу расво қилайин деб.

Бошимни кесиб олгилу хушҳол бўлуб кет,
Қонимни мени лолаи саҳро қилайин деб.

Ханжар қўлида Машрабин ўлдурғали келди,
Ғавғойи қиёматни ҳувайдо қилайин деб.



Малаксан ё башар ё ҳуру ғилмонсан билиб бўлмас,
Бу лутфу бу назокат бирла сендин айрилиб бўлмас.

Тикансиз гул, садафсиз дур, машаққатсиз ҳунар
бўлмас,
Риёзат тортмағунча ёр васлиға етиб бўлмас.

Ажаб бераҳм дилбарсен, ажаб шўхи ситамгарсен,
Чароғи ҳусну хўйингдин кўнгулни ҳам узуб бўлмас.

Юзунгнинг офтобини кўруб ҳайрон бўлуб қолдим,
Фалакға қўл узотиб шамси анварни олиб бўлмас.

Юзунг мисли қизил гулдур, кўнгул чун булбули шайдо,
Бу гулни ишқидин булбул чамандин айрилиб бўлмас.

Кел, эй Машраб, агар ошиқ бўлубсен бўлмағил ғофил,
Бу ғафлат уйқусидин, эй ёронлар, уйғониб бўлмас.



Тинмайин юрдум бу ғам даштида ҳайронлиқ билан,
Охир умрум ўтти, сад афсус, нодонлиқ билан.

Бир гули шодим очилмай бахти гул жоним аро,
Ҳайф умрум оқибат ўтти паришонлиқ билан.

Баски илми ҳолу қолнинг йўлида қилсанг амал,
Ушбу муллолар бари бухлу ҳаводорлиқ билан.

Неча мулло илм ўқуб, роҳи шаётинни топиб,
Чун рибову ришвани ерлар хушдорлиқ билан.

Рост сўз айтсанг, аларға, зарра қилмаслар қабул,
Куфр айттинг, деб урарлар неча озорлиқ билан.

Машрабинг ҳар бир сўзидур гавҳари қийматбаҳо,
Этма бу сўзларни ҳар нокасға нодонлиқ билан.

* * *

Ул дилбари раъноға мен ёр бўлай дерман,
Май берса манга, андин бир қатра тотай дерман.

Жаннат била алвонни ҳам кўшқу саройини,
Гар бўлса харидори бир пулга сотай дерман.

Тоат қилибон зоҳид ошиқға қилур таъна,
Бир ўқ била зоҳидни андин йўқотай дерман.

Кўз ёшими жўш бўлди дўзах ўтидин Машраб,
Ишқ ўтига дўзахни ташлаб қурутай дерман.

* * *

Бир боқишингга жумлаи жонона тасаддуқ.
Шаҳло кўзунга оқилу девона тасаддуқ.

Пардани агар очсау, дилбар манга боқса,
Жоним берайин йўлида ҳамхона тасаддуқ.

Ул соқи бўлуб сунса аёғини қўлумга,
Ғамзаларидин соғару паймона тасаддуқ.

Лаъли лабидин журъаи майни тилаб олдим,
Дур тишлариға гавҳари якдона тасаддуқ.

Юсуф сифат ул жилва қилиб чиқса қошимға,
Мен ўргулайин, каъбау бутхона тасаддуқ.

Жонингни агар бер деса ул дилбари раъно,
Жоним берайин йўлида мардона тасаддуқ.

Мужгон ўқиға қилса бу жонимни нишона,
Кўксум берайин йўлида ҳайрона тасаддуқ.

Гулгун кийибон чиқса ўшал дилбари раъно,
Мажнун бўлайин, ўргулайин ёна тасаддуқ.

Машраб сари зулфунг тараса рашки келадур,
Зулфунг торидин боди сабо шона тасаддуқ.

* * *

Ҳеч кима маълум эмас ҳоли паришоним мени,
Осмонни пора қилди тийри афғоним мени.

Мен нечук шод этмайин бу хаста кўнглумни букун,
Келди ҳолимни сўраб ул жону жононим мени.

Қўҳи ғамдин келди бир тош тегди оғзимға мени,
Мустафодек синди охир икки дандоним мени.

Эй ситамгар, келгилу эмди шаҳид этгил мени,
Мавж урсун Қарбало даштида бу қоним мени.

Ноз-истигно билан келиб мени ҳолимни сўр,
Телмуруб доим йўлунгда чашми гирёним мени.

То бакай жавру ситам бирла юрарсан, эй рафиқ,
Чиқти Машраб ушбу ғамдин бу азиз жоним мени.

* * *

Чун қўлум бирла аёғим боғламоқ ҳожат эмас,
Ман ўлумға розиман, чун тургали тоқат эмас.

Мунча шиддат бирла бошим кесгали зўр айлама,
Баски одам қони тўкмак санга ҳам тоат эмас.

Умр чун барқи ҳаводис, ғофил одам билмади,
Ою кун оромиға бир лаҳзаи соат эмас.

Лашкари хунрез бўлса сабру ором қайда бор,
Мажнуни девоналардин шоҳға роҳат эмас.

Чун муборак бўлсун, эй Машраб, қизил қонинг
Хўб иш бўлди санга, жон берганинг офат эмас.
сени,

МУСТАЗОД

Бу хаста вужудимни мени ўртади бир йўл
ул зулфи паришон.
Ул гул юзининг шаклида мен волайи бўлбул,
ул ғунчаи хандон.
Бир раҳм қилиб сўрмади ҳолимни, нечуксен,
ул орази гулгун.
Юз ваъда қилиб турмади бир ваъдага бир йўл,
ул ваъдаси ёлғон.
Парвона бўлуб ишқ ўтида куйса бу жоним,
кўп мунча аламдин.
Ўтларни ёқиб келса менинг хонама ул кун
ул оташи жавлон.
Ишқинг ўтиға куйди на қилсунки бу жисмим,
йўқ сабру қарорим.
Овозаи ҳусни-ла сөлиб олама ғулғул,
ул ҳусни фаровон.
Сенсиз на қилай ушбу жаҳон ичра бу жоним,
сен менга кераксан.

Айтур алами қилса қабул ул маҳи тобон,
жоним анга қурбон.
Ҳарнеча маҳаллар бўлубон рози дил айтдим,
девозаи Машраб,
Бераҳм экандур ўзи келмади қошимға
ул золими даврон.

ҲАҚИҚАТ

Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди

Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди

Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди

Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди
Қаҳри қилди қилди қилди қилди қилди қилди

МУХАММАС

На ғурбатларни чектим чархи бибунёд дастингдин,
Давом мотамда ўттум, бўлмадим дилшод дастингдин,
Тамоми хонумоним бўлди чун барбод дастингдин,
Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки ман ҳарқайда борсам дод этарман, дод дастингдин.

Чаманнинг булбули биболу парман, ошөним йўқ,
Мисоли чуғздек вайроналарда ҳам маконим йўқ,
Азизимдин жудодурман, бошимда соябоним йўқ,
Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки ман ҳарқайда борсам дод этарман, дод дастингдин.

Дилимнинг қуввати, руҳи равонимдин аюрдилар,
Анисим, мунисим, дилбанди жонимдин аюрдилар,
Кўзумнинг равшани ул меҳрибонимдин аюрдилар,
Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки ман ҳарқайда борсам дод этарман, дод дастингдин.

Бу оламда менингдек дил паришон ўлмасун ҳечким,
Кўзи ҳам телмуруб, чўлларда сарсон ўлмасун ҳечким.

Халойиқ дийдасиға торикистон улмасун ҳечким,
Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки ман ҳарқайда борсам дод этарман, дод дастингдин.

Илоҳий, манга еткургаймусан хуршеди матлабни,
Саодат вақтида бахтимға чун иқболи кавкабни,
Илоҳий, сен етур ҳиммат йўлиға хаста Машрабни,
Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки ман ҳарқайда борсам дод этарман, дод дастингдин.

МУСАДДАС

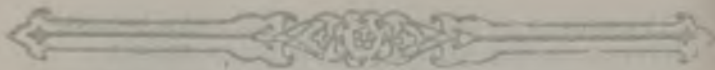
Эй муғбача, марғублуғунг ҳаддин ўтубдур,
Овозди ҳусни-ла солиб олама ғулғул,
Машшотаи тақдир сени хўб безатибдур,
Юз жилваи олам сенинг олдингда ғарибдур.
Ваҳ-ваҳ, на гўзалсан, на ажойиб, на қиёмат,
Ҳай-ҳай, на санам қилса жафо жонима роҳат.

Ҳуснунг варақиға ёзилиб турфа ажаб хат,
Ёким ясамишлар ичида лаълу забаржад,
Юз шеваи ноз ила агар нек, агар бад,
Рафторинг ила қоматинг дилжўй хушқад.
Ваҳ-ваҳ, на гўзалсан, на ажойиб, на қиёмат,
Ҳай-ҳай, на санам қилса жафо жонима роҳат.

Гул хипча белинг ларза қилиб айласа жилва,
Юз йўл била ҳар ранг мақом олгуси парда,
Бир лаҳзада юз ўлтирубон қўйгуси ханда,
Ҳар кимки кўрур бўлса ани бўлғуси банда.
Ваҳ-ваҳ, на гўзалсан, на ажойиб, на қиёмат,
Ҳай-ҳай, на санам қилса жафо жонима роҳат.

Эй дилбари раъно, манга жон қолмади ҳаргиз,
Кўнгул олибон қўлиға ҳеч билмади ҳаргиз,
Ошиқ киши ким куйди чунон ўлмади ҳаргиз,
Девонаи Машрабга вафо қилмади ҳаргиз,
Ваҳ-ваҳ, на гўзалсан, на ажойиб, на қиёмат
Ҳай-ҳай, на санам қилса жафо жонима роҳат.





ГУЛХАНИЙ

XIX аср бошида Қўқон хонлигидаги адабиёт майдонида бир-бирига зид икки адабий оқим ўртасидаги кураш кескинлашди. Амирий (Умархон. 1787—1822) ва сарой «маликуш-шуаро»си Фазлий Намангоний («Мажмуатуш-шуаро» тазкирасининг тузувчиси) бошчилигидаги адабий ҳаракат феодализм тушкунлиги даврида тобора разиллашаётган ўрда тартибларини идеаллаштириб, тақлидчилик, «санъати алфоз»дан узоқ кетолмаган бўлса, Лutfий ва Навоий каби буюк санъаткорлар илғор анъаналарини давом эттирган Гулханий ва Махмурлар ижодида эса ҳаёт лавҳалари, сарой ва ҳоким синфга нисбатан халқ кайфияти ўзининг чин ифодасини топгандир.

Муҳаммад Шариф Гулханий XVIII асрнинг охири ва XIX асрнинг бошларида яшаган... «Мажмуатуш-шуаро» тазкирасида ёзилишича, у қўҳистонлик бўлиб, Наманган ва Қўқон шаҳарларида турган; Умархон дарборига навкар сифатида ишга тортилган; ҳозиржавоблиги ва аскияга уста бўлганлигидан сарой шоирлари қатеридан ўрин олган, лекин у умрида бутун нонни синдирмаган ва дуруст дастурхон атрофида ўтирмаган кишидир.

Гулханий номи билан халқ ичида шуҳрат қозонган бу шоирнинг иккинчи тахаллуси Журъат эди. У ўзбек ва форс-тожик тилида ғазаллар, ҳажвиялар ёзган. Бироқ унинг асарлари бизгача тугал сақланмаган. Гулханийнинг халқ ичида машҳур бўлган асари «Зарбулмасал» ёки «Япалоқ қуш ҳикояси» деб аталган қиссадир.

«Зарбулмасал» халқ эртаклари тахлитида ғоят бой, жонли тил билан ёзилган мукамал сюжетли ўткир сатирик асардир. Асарда хонлар салтанати даврида вайронага айланган мамлакатнинг аянч аҳволи, феодал жамиятидаги ҳукмрон синфларнинг ифлос кирдикорлари тасвирланади.

Халқчил адибнинг бу асари ўзбек классик адабиёти тарихида танқидий реализмнинг дастлабки ва ажойиб ёдномасидир.



ҒАЗАЛ

Лола кўксидек бағрим таҳ-батаҳ қаро қонлар,
Ҳажр ибтилосидин найлай, эй мусулмонлар.

Ғамза ўқидин ҳар ён бош чиқардилар чандон,
Жисми нотавонимдин даста-даста пайконлар.

Бир дам айла мардумлиғ дийдам ичра манзил қил.
Дурру лаъл сочсулар мақдамингга мижгонлар.

Ваъдалар қилиб айдинг, шод этгай сани ғамдин,
Ушбу ғамда жон бердим қони аҳду паймонлар.

Сен нечук паридурсан, топмадим сўроғингни,
Кезмишам қуюн янглиғ водию биёбонлар.

Гулханийни қон тортти азми кўйи ёр этти,
Қатл этарга мижгонлар чекти тиғи урёнлар.

* * *

Кўнгул озодадур, дунёга арзи эҳтиёж этмаз.
Тариқат солики бу йўлда майли издивож этмаз.

Дили вайронадин, жоно таваққуъ қилма доғингни,
Бузулган мулкдин, албаттаким, султон хирож этмаз,

Этокинг тутқоли кўнглумда андоғ тебрамак гўё,
Тутуб набзим табиби шаҳр, идроки мизож этмаз.

Раҳи ишқингда дарду доғи ҳижронинг матоимдур,
Қароқчи айламас торож онинг кимса бож этмаз.

Асири қоматинг гар соядек тупроққа ястанмиш,
Гадойи дарғаҳинг ҳам орзуйи тахту тож этмаз.

Сен ўз динингни туз, зоҳид, мени кўп йўлдин
озғурма,
Бу сурат шамъ ёндурдунг зиёси пур ривож этмаз.

Қамуғ бемора лаълидин шифо бермиш Масиҳ осо,
Надин ул шўх англаб, Гулханий, дардинг илож
этмаз.

* * *

Терламиш май тобидин гулбарги рухсорин кўрунг,
Раҳзани дин ўлди тори зулфи зуннорин кўрунг.

Белу оғзидин нишон гар бир сари му десалар,
Айларам инкору иқрор этмазам ворин кўрунг.

Ўз маконини тилар ҳар гаҳ қафасдин қочса қуш,
Эйки истарсиз кўнгулни зулфи ҳар торин кўрунг.

Ғамзаси жоним олур, новаклари бағрим тилар,
Золими бераҳм озор узра озорин кўрунг.

Соқие, ҳажр илгида хуноба ютдим, Гулханий,
Ғайр ила базм ичра они жоми саршорин кўрунг.

* * *

Етмади Мажнунға мен кўрган балолардин бири,
Ҳажр водийси аро чеккан жафолардин бири.

Раҳм этиб, ҳолимни сўрмаслар кўрунг бедодлиғ,
Сиймбарлардин бири, гулгун қаболардин бири.

Доша изҳор айлади Фарҳод Ширин дардини,
Ишқ ойинида улдур беҳаёллардин бири.

Қошу кўзу холу зулфи бирла улфат тутма чўх,
Қилмасун расво сени юзи қаролардин бири.

Санга, эй Мажнун, жунун илмида таслим
айларам,
Сен расолардин бири, мен норасолардин бири.

Гулханий, тинмай дуо қилғил шаҳи волони сен,
Негаким ул подшоҳдур, сен гадолардин бири.

ЗАРБУЛМАСАЛ

(Шеърӣ лавҳалар)

Сабр билан баста эшикдур кушод,
Сабр билан топди эронлар мурод.
Сабр сенинг дардингга дармон бўлур,
Сабр билан хор гулистон бўлур...
Шўра замин боғ ила бўстон бўлур.

Баста эшик очғусидур сабр бил,
Сабр қилу сабр қилу сабр қил...
Сабр қилсанг, ғуродин халво битар,
Бесабрлар ўз оёғидин йитар.

ҲИКОЯТ

Бор эди Қашмир навоҳида тоғ,
Боғи эрам рашкидин кўксида доғ.

Анда иморатга яроғлиқ яғоч,
Етти қулоч, бўйи ўн икки қулоч.

Бор эди кўп неъматни алвонлари,
Хурраму маъмур эди ҳайвонлари,

Зулф каби сунбули хушбўлари,
Роҳатижон эрди оқар сувлари.

Уйдин улуғроқ эди бир гулбўни,
Анда ватан тутмиш эди маймўни.

Жон сотиб ўзни ўйин этарди тан,
Ўқур эди қиссаи ҳуббул-ватан¹.

Бир куни нажжори хирадманди фард
Кўнгли яғоч йўқлиғидин қилди дард.

¹ Бу сатрнинг маъноси: Ватанни севиш ҳикоясини ўқур эди

Борди ўшал тоқға мавқуф эди,
Эзгу яғочлар анга маъруф эди.

Шаҳрнинг зиндонидан озод ўлуб,
Тоғнинг Шириниға Фарҳод ўлуб.

Сонур эди ўзини тоғ Хисрави
Тоғни ўқуб Деҳлавийи маънави,

Элина навкиссаларин қистари,
Расм эди нажжор яғоч истари.

Эгди у дил гўшасининг пардасин,
Белга суқуб теша билан аррасин.

Бориб анга кесди яғоч решасин,
Қўйди ўшал ер унутиб тешасин.

Ўзга ера бордию кесди яғоч,
Ёрмоғини қилди магар ул илож.

Болта била бир учини ёрди ул,
Пона қўйиб, теша сари борди ул.

Тушти баногоҳ анга маймун кўзи,
Оқилу доно санаб, ул дам ўзи.

Айди: «Улус ичра бў бир касбдур,
Касбни бошина кийиш насбдур.

Қийса гар арзир эмиш элга ҳунар,
Беҳунар элни дедилар риши хар.

Мен дағи нажжорлиқни ўрганай,
Болаларим барчасиға ўргатай».

Жаҳд қилиб турди равон борғали,
Яъни яғоч қолмишини ёрғали...

Минди яғоч устига нажжордек,
Қосиби пуркардаи пуркордек.

Кетти ҳунар шавқи била ғуссаси,
Тушти яғоч айрисиға думчаси.

Балки недин бўлди тугулмоқлиғи,
Мумкин эмас ўлди қутулмоқлиғи.

Одамнинг жинсида йўқ қиссаси,
Қолди анинг думчасининг ҳиссаси.

ҲИКОЯТ

Бор эди Фарғонада бир сорбон,
Теваси бор эрди — туғди ногаҳон.

Аҳлу аёли анинг бас эрди чўқ,
Озуқадин кулбасида нарса йўқ.

Ҳосили дунё эди бир теваси,
Эмадиган орқасида бўтаси.

Бир куни ул тевасини қўмлади,
Ортадиган юкларини жўмлади.

Юки оғир эрдию ҳам йўл йироқ,
Ўртади тайлоқни нори фироқ.

Фасли тамуз эрди, ҳаво кўп исиг,
Йўлда темур сингари қўмлар қизиқ.

Оч ўтина куйди, анодин жудо,
Модарининг меҳрида эрди адо.

Жаҳд ила етмай аносин кенидин
Қумда куярди, ғами ул сийнадин.

Онда оғир юкни ўшал сорбон,
Йўлда чўкурди тузатай деб равон.

Бўтаси бориб эди орқасидин,
Ёнди ҳароратлар яғмосидин.

Юзланиб айди: «Ҳало бераҳм онам,
Куйдию, ёндию тўтошти танам.

Аста-аста юрсанг, бўлғай на ғам,
Сийна сутингдин эмайин дам-бадам».

Айди онаси боласиға боқиб,
Кўзларининг ёшлари сувдек оқиб:

«Кўрки, бурундуқ кишининг қўлида,
Бу кишининг кўзлари ўз йўлида.

Менда агар зарра киби ихтиёр
Бўлса эди, бўлмас эдим зери бор».





НОДИРА

Нодира XIX асрнинг биринчи ярмида Қўқон шаҳрида яшаган ва ижод этган атоқли шоирадир. Унинг ўз номи Комила бўлиб, асли андижонликдир. Комиланинг отаси Раҳмонқул оталиқ шаҳар аристократ-амалдор табақаларига мансуб киши эди. Комила чирой ва ақлда ягона қиз бўлган. Гўзал қизнинг таърифини эшитган Қўқон хони Умархон унга уйланади ва шоиранинг адабий-бадий камолоти Қўқондаги адабий доиралар таъсирида ривож топади.

Умархон ўлгач, тахт унинг 14 ёшлик ўғли Муҳаммад Алихонга қолади. Маъдалихон ҳукмронлик этган йилларда (1822—1842) давлатни бошқариш ишлари асосан Нодиранинг қўлида бўлади. Истеъдодли шоира тadbирли давлат арбоби, илм. адабиёт ва

санъат аҳлининг ғамхўри бўлганлиги учун халқ ўртасида ва тарихий асарларда уни Моҳлар ойим деб ҳам улуғлаганлар.

1842 йилда Бухоро амири Насрулло Қўқон шаҳрини босиб олгач, Қўқон хони Муҳаммад Алихонни ва унинг болаларини дорга осиб ўлдиради. Шу пайтда Нодира дорга осилаётган набира-сини ҳимоя қилиб, бу гўдакда нима гуноҳ, нега уни ўлдирасан, золим, деб Насруллога хитоб қилади ва унинг зулмига лаънат ўқийди. Шунда амир Насруллонинг ҳукми билан жаллодлар Нодирани ҳам унинг ўғли ва набиралари билан бир қаторда дорга тортадилар.

Нодиранинг латиф ва мазмундор лирик шеърлари халқ ўртасида кенг ёйилган ва кўпчилиги музикага солинган. ЎзССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида шоиранинг ўзбек ва тожик тилларида битган девонларининг мумтоз қўлёзмалари мавжуддир.



ҒАЗАЛ

Риёу ҳирсу тамаъ савтидур таронаи шайх,
Эшитмагум, ҳама афсун эрур фасонаи шайх.

Санамлар ишқина тоқат қилолмайин ночор
Ёшунди савмаага зуҳд ўлуб баҳонаи шайх.

Риёу зарқ тариқида ташнаком ўлур
Сароби баҳри хаёлоту бегиронаи шайх.

Хамуш этарман ани бир шарори оҳ била
Агарчи тез эрур ўт каби забонаи шайх.

Кўнгуллар ўлди совуқ суҳбатидин афсурда,
Эрур чу боди хазон оҳи ошиқонаи шайх.

Берур ғурур ила оройиши фашу дастор
Ки худнамолиғ эрур зеби корхонаи шайх.

Топилса Нодира бир шайхи орифи комил
Бошим ҳавосин этай назри остонаи шайх.

ТАВАТ

9

* * *

Жон кўрмади рўзадин ҳаловат
Ифторда ёрсиз на лаззат.

Ёр айласа ёри бирла ифтор,
Йўқ рўзада мундин ўзга давлат.

Эл барча висол базмида шод,
То субҳ чекиб суруди ишрат.

Ҳар шом менга наволаи ғам
Ифтор қилурға бўлди қисмат.

Моҳи рамазонки, файзи чўқдур,
Мен ҳастаға ёрсиз на роҳат.

Ҳар шом кўзумни ёши шамъим,
Хуни жигарим бажойи шарбат.

Ҳижрон ила рўза жавр этолмас
Гар ёр эса Нодира саломат.



Мени жунунима Мажнунни бермангиз нисбат,
Қилурму хору хашак тоби шуълаи ғайрат.

Чекарда жон манга тақлид қилмасун Фарҳод,
Фироқ тоғида беҳуда чекмасун кулфат.

Манга баробар эмас Кӯҳкан билан Мажнун,
Аларда юз ғам эди, лек менда минг ҳасрат.

Жаҳонда бўйла ки бўлмишмен ишқ ойинаси
Манга зиёда бўлур ёр ҳуснидин ҳайрат.

Ғамимни заррасини тоғларга арз этсам,
Таҳаммул айламагай тоғ келтуруб тоқат.

Бу дарду ғамки ани нотавон кўнгул кўтарур,
Муҳаббат аҳлиға юздин бири эрур офат.

Ғамимни шарҳини юз минггидин бирини дедим,
Фалак ани кутарурда хам айлади қомат.

Бу ғамни тоғ кўтармас эди, валеқ манга
Бериб таҳаммулини қўйди жонима миннат.

Силеҳр мартабаи ишқни баланд кўруб,
Дедики, Нодирани ҳимматига юз раҳмат.

* * *

Эй хушо, шиша аро обиҳаёти ҳукамо,
Ким они ҳар киши ким ичса бўлур хизрнамо,

Ҳукамо ишқ маризиға буюрмиш майи ноб,
Ҳажр дардиға демишлар бу муфарриҳни даво.

Бодадин айлама парҳез, дамодам қадаҳ ич.
Келди мазмум муҳаббат йӯлида зуҳду риё.

Бўлди гул мавсими-ю, майкадалар жонибидин,
Муждаи айшу тараб еткурадур боди сабо.

Эй, хуш, ул ринди май ошоми сияҳ маст мудом,
Жоми май илгида, олида сабуву мино.

Гусса паймонасида хуни дил ошом айлар
Бодадин ҳар кишиким айлар эса истигно,

Зоҳидо, гар десанг ишқ аҳлига расво бўлмай,
Демағил майкада авбошиға кўп чуну чаро,

Бода муштоқиға лутф айла қадаҳ тут, соқий,
Йўқса Жамшедға ҳам айламади жом вафо.

Нодира, жоми муҳаббатни лаболаб ичибон,
Мастлиқ бирла қилай ишқ намозини адо.

* * *

Кел санга, эй шаҳи жаҳон, мамлакати жаҳон
Фидо,
Дийдаларимга қўй қадам, ҳар қадамингга жон
фидо.

Лаъли лабинг фироқида хуни жигар ғизо менга,
Сарв қадинг ҳавосида жон этарам равон фидо.

Айшу-нишоти офият дарду ғамингни садқаси.
Бир нафас иштиёқинга ишрати жовидон фидо.

Вақти хиром, эй санам, дийдаларимга қўй қадам,
Ҳоки раҳингга айларам чашми гуҳарфишон фидо.

Гарчи менинг элимдадур, ҳосили мулки мамлакат,
Етса висолинг айларам барчаи ройигон фидо.

Йиғлама эмди, эй кўзим, тўкма юракни қонини,
Доғини тоза айладим, қониға бўлди қон фидо.

Нодираи ғазал саро назмини кўрса ногаҳон,
Дурру жавоҳирин қилур фикриға баҳру кон фидо.

* * *

Ғунчадек оғзи аро ул лутфи гуфтори ажаб.
Сунъ илги йўқдин изҳор айлаган бори ажаб.

Олди кўнгул қушларин ҳар лаҳза мушкин тўрраси
Боли шоҳиндулки, сайд айларда таррори ажаб.

Баски мажнундур анинг ҳуснига гулшан гуллари,
Ғунчалардиндур чаман бўйнида тумори ажаб.

Айлади ошўфта табъимни паришон тўрраси,
Қилди бахтимни қаро холи ситамкори ажаб.

Кўзидин озурдамену қошидин озурдароқ,
Зор аҳволимға озор узра озори ажаб.

Ҳар қачонким ноз этиб чиқса майи гўлфом ичиб,
Қон тўкар майдек дамодам чашми хуммори ажаб.

Ёр васли бирла одат айлаб эрдим, Нодира,
Андин айру менга бир дам сабр изҳори ажаб.

* * *

Тийрадур субҳи нашотим, соқиё, келтур шароб.
Шоми ҳижрон зулматида жоми майдур офтоб.

Моҳи тобон юзлугум, ҳар лаҳза ёд этсам сени,
Дуд бағримдин чиқар ўт ичра тушгандек каоб.

Банд этиб зулфинг аро кўнглимни озод этганинг,
Қуш учургандек эрур боғлаб аёғига таноб.

Қошки оҳим насимидин таҳаррук айласа,
Ёрким рухсориға гул баргидин солмиш ниқоб.

Ҳажр ошуби балодурким, ани ташвишиди
Қатраи симоб янглиғ кўнглум айлар изтироб.

Шод эди ул шоҳи даврон васли бирла хотирим,
Айш даврониға солди даври гардун инқилоб.

Бевафолардек сени ҳаргиз фаромуш айламас,
Нодира ёдингни айлар то дами явмул-ҳисоб.

* * *

Ғазаб бирла нигорим ўтди ёнимдин шитоб айлаб,
Юзин кўргунча ўлдурди мени ҳажри азоб айлаб.

Пари янглиғ назардин чеҳра пинҳон этти ул маҳваш,
Фироқу ҳажр жомидин мени масту хароб айлаб.

Қўнгул шодоб эрди журъаи жоми висолидин,
Солиб ҳижрон ўтиға кетти, бағримни кабоб айлаб.

Мурувват айла, жоно, сендин айру тийрадур айшим,
Ёрут кулбамни бир тун оразингни офтоб айлаб.

Ичармен май дамодам ёр лаълини хуморидин,
Мени майхонадин манъ этма, зоҳид, ихтисоб айлаб.

Ҳисоб этмоққа чарх анжумларин бор эҳтимол анда,
Менинг доғи дилимни лек бўлмайдири ҳисоб айлаб.

Лабидин айру қон ютмоқ ишимдур борғил, эй соқи,
Манга беҳуда кулфат берма таклифи шароб айлаб.

Дариго, кетти охир гавҳари мақсуд илгимдин,
Топиб эрдим сени маҳбублардин интихоб айлаб.

Вафо сарлавҳи узра Нодири мавзун каломини
Ёзар таҳсини шеъри хисрави олий жаноб айлаб.

* * *

Сайд этди мени ул икки қуллоб,
Бўйнимда каманди зулфи пуртоб.

Қошини қиличиға бўюн сун,
Ошиққа будур тариқи одоб.

Гулхан кулида фароғат этган
Қилмас ҳаваси самури санжоб.

Гирдоб эрур кўзимни ёши,
Ошиқни ҳалок этар бу гирдоб.

Ором топарму чарх даври
Доим ҳаракат этар бу дўлоб.

Олам элида вафо топилмас,
Бу гавҳар эрур жаҳонда ноёб.

Қондур жигарим лабидин айру
Келтур менга, соқие, майи ноб.

Ушшоқ мисоли корвондур,
Ул қофилада эрур вафо боб.

Ёш ўрнида, Нодира, кўзумдин
Ҳажрида оқар мудом хўноб,

* * *

Агар гулшанға кирса сарви гулрўйим хиром айлаб,
Югургай сарву гул юз марҳабо бирла салом айлаб.

Хиромон келди ёру қомати таъзимиға бехуд
Йиқилдим соядек ерга турарға илтизом айлаб.

Қилурга кундузимни кеча хуршеди жамол узра
Паришон айлади гисуларин, субҳимни шом айлаб.

Сиҳи қадлар паноҳи, гул жабинлар подшоҳисан,
Чаманда сарвни озод этар қаддинг ғулом айлаб.

Хушо оқилки, айлаб яхшилиғ бунёдини маҳкам,
Ўтар бу дайри фонидин ўзини некном айлаб.

Масиҳ азми сафар айлаб қуёшға бўлди ҳамсоя,
Бўлур ҳиммат била афлок устида мақом айлаб.

Ҳазоли умрким, ваҳшатдадур пайваста рам бирла,
Бўлурму юз минг афсун бирла бу ваҳшийни ром айлаб.

Кўнгул сайд этгани омода қилмиш ишқ сайёди,
Парирулар каманди ҳалқаи зулфини дом айлаб.

Қалам таҳрир этарда найшакардин бўлса тонг эрмас,
Лабинг васфини айлар Нодира ширин калом айлаб.

* * *

На гул сайр айла, на фикри баҳор эт,
Жаҳондин кеч, хаёли васли ёр эт.

Муҳаббатсиз киши одам эмасдур,
Гар одамсан муҳаббат ихтиёр эт.

Узору қадду рафторингни кўрсат,
Чаман сарву гулини шармсор эт.

Лаби махмуридурмен жоми май тут,
Карам қил, соқие, дафъи хумор эт.

Аналҳақ можаросин айладинг фош,
Кел, эй Мансур, истиқболи дор эт .

Дури ашку ақиқу хуни дилни
Келур ёринг аёғига нисор эт.

Куюб, эй Нодира, олам элига
Муҳаббат шевасини ошкор эт.

* * *

Эй сабо, рози дилимни беҳабар ёримға айт,
Дардлиғ кўнглумни аҳволини дилдоримға айт,

Ҳажр дардидин юракда қолди доғ устида доғ,
Шарҳ этиб бу можарони лоларухсоримға айт,

Фурқат ичра тушти савдойи Зулайхо бошима.
Қиммати Юсуф баҳо топти харидоримға айт.

Лутф этиб сўрса мени ҳолимни ул номехрибон,
Улди ҳижронингда деб, ёри вафодоримға айт.

Сендин айру талх ком этти дебон заҳри фироқ,
Ёшурун дардимни ул лаъли шакарборимға айт.

Юз салом айдим, на бўлғай бир йўли ул ҳам деса,
Бу саломимни ўшал ошуфтаи зоримға айт.

Нодира сенсиз тирикликдин на роҳат кўрди деб.
Ул ҳумоюн толеи фархунда атворимға айт,

МАҲЗУНА

Маҳзуна XIX асрнинг биринчи ярмида Қўқон адабий муҳитида етишган шоирлардандир. У Қўқон уламоларидан бирининг қизи эди. Маҳзунанинг асл номи Меҳрибон дейдилар.

Шоиранинг девони ҳозирча топилган эмас. Аммо 1821 йилда Қўқонда тузилган «Мажмуатуш-шуаро» тазкирасидан ўрин олган Маҳзуна ва Фазлий Намангоний ўртасидаги мушоира шоиранинг теран истеъдодли аҳли қаламлардан эканидан дарак беради.



МУХАММАС

Дўстлар, бир ҳусни беҳамтоя ошиқ бўлмишам,
Ҳур пайкар бир малак сиймоя ошиқ бўлмишам,
Нутқи ширин, лаъли руҳ афзоя ошиқ бўлмишам,
Ғамзаси қотил, кўзи шаҳлоя ошиқ бўлмишам,
Ҳусн элини шоҳи бир мирзоя ошиқ бўлмишам.

Қўрган эрмас ўйла бир маҳвашни чашми рўзгор,
Хулқи ширин, гулбадан, рашки чаман, насрин узор,
Ноз ойину тағофул пеша, истиғношиор,
Илтифот этмас агар юз жон топиб қилсам нисор,
Бир ситамгар шўхи бепарвоя ошиқ бўлмишам.

Оразин очқач қуёш анворини айлар адам,
Жон ғизолига берур ваҳши кўзи таълими рам,
Лабларини олдида қанду асалдур мисли сам,
Зулфу қадду оразидин мунфаил боғи эрам,
Қишвари ҳусн ичра бир яктоя ошиқ бўлмишам.

Қошлари бир-бирга пайванд, икки мушкини ҳилол,
Кўзлари юз марғзориға ики ваҳши ғизол,

Қомати боғи мурод ичра янги битган ниҳол,
Оллоҳ-оллоҳ, ким кўрубдур бу латофатлу жамол,
Ҳусн аро бир мисли нопадоя ошиқ бўлмишам.

Ушбу ҳайрат бирла кўрган нахл кадди жилвагар,
Бовар этмас гар улус берса шаҳодат деб башар,
Орази андоқ мусаффоким, қилиб бўлмас назар,
Бадри рухсорин кўруб бўлди хижолат бу қамар,
Рашки Юсуф бир бути зебоя ошиқ бўлмишам.

Маҳваши ҳурилиқо, гулгунқабо, гулпираҳан,
Қоши истиғно ҳилоли, ғамзаси лашкар шикан,
Ғунчаи хандондур оғзи, тишлари дурри Адан,
Бўлмади бир дам жамолидин ёруғ байтул-ҳазан,
Токи ул моҳи жаҳонпироя ошиқ бўлмишам.

Эй мани Маҳзун, мусофирға маломат бесабаб,
Тутмасам фармонини мардуд этиб айлар ғазаб,
Жуз ризойи дўст ишқ аҳлига не бўлғай талаб,
Чиққали исломдин зуннор боғлаб йўқ ажаб,
Манки бир дин офати тарсоя ошиқ бўлмишам.

ФАЗЛИЙ ВА МАҲЗУНА УРТАСИДАГИ МУШОАРА

Ф а з л и й

Юз офарин сўзингга лубби лубоб кўрмай,
Арзи жамол этарму ойина об кўрмай.

М а ҳ з у н а

Қимдин чиқар бу сўзлар бағрин кабоб кўрмай,
Ганж ўлмағай муяссар ҳолин хароб кўрмай.

Ф а з л и й

Мастураи суханға пўшидалиғ муносиб,
Маъни арусини бас, мен бениқоб кўрмай.

М а ҳ з у н а

Йўқ айби сўзларимни, гар бўлмаса муаддаб,
Андоқки ўт кўкаргай ҳеч офтоб кўрмай.

Ф а з л и й

Майгун лабинг ҳадиси маст этти ғойибона,
Қайфият ўлди зоҳир жоми шароб кўрмай.

Маҳзуна

Бир вaжҳ буки таъим хом асрамиш замона,
Чархи сипеҳрдин ул ҳеч печутоб кўрмай.

Фазлий

Мундоғки нуқтадонсен, ким эрди устодинг,
Ой касби нур қилмас, то офтоб кўрмай.

Маҳзуна

Кўп наҳрлар йиғилса дарёи пурдур ўлғай,
Илм аҳлидин бу мискин бир шайху шоб кўрмай,

Фазлий

Бир нуқта айла зоҳир, Фазлийни қўйма маҳзун,
То кетмайин Намангон сендин жавоб кўрмай.

Маҳзуна

Байтул-ҳазан ичинда узлат тутуб бу Маҳзун,
Фазли илоҳидур бу, йўқса китоб кўрмай.



УВАЙСИЙ

Увайсий тахаллуси билан танилган бу истеъдодли шоира XIX асрнинг биринчи ярмида, Умархон ҳукмронлик қилган йилларда, Қўқон шаҳрида истиқомат қилган. Асл исми Жаҳон отин бўлиб у марғилонлик бир номаълум шоирнинг қизи эди.

Увайсий ҳақида халқ ичида юрган нақлга кўра, у Умархон саройига тўпланган шоирларнинг мушоираларини эшитиб, шу мушоираларнинг бирида қатнашиш ва ўз кучини синаш орзусида юрар экан. Кунлардан бирида Жаҳон қари хотин қиёфасида ўрдага боради, лекин уни шоирлар мажлисига киритмайдилар. Шунда Увайсий бир байт ёзиб мажлисга киритади. Бир байт шеър унга мушоира сари йўл очади, бироқ мажлисда Увайсийнинг кам-

пир эмас, ёш жувон экани билиниб қолиб, уни ўрдага, чўрилар қаторига киритиб юборадилар. Увайсий шу бўйича Умархон саройида қолиб кетган ва Нодирани шоира сифатида тарбия этишга кўп куч сарф қилган эмиш.

Увайсий мукамал қўлёзма девонининг бир нусхаси Ўзбекистон Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида сақланади. Шоиранинг «Қарбалонома» достони ва «Воқиюти Муҳаммад Алихон» сарлавҳали тугалланмаган шеърый ҳикояси ҳам бизгача етиб келган.

Феодал деспотизмининг бўғиқ муҳитида барча инсоний фази-латлардан маҳрум этилган хотин-қизларнинг юрак сирларини ифодалаган Увайсийнинг лирик шеърлари халқ орасида кенг тарқалган.



ҒАЗАЛ

* * *

Дилбаро, юзинг узра кокулунг паришон қил,
Ҳуснингга ниқоб ўлсун мақсадимни пинҳон қил.

На деб эътироз эттинг мустаманди зорингга,
Журм кўп эса афв эт, лабларингни хандон қил.

Ташналиғдадур мискин, гушналиғдадур ғамгин,
Фақр аҳлини дохил хотами Сулаймон қил.

Қатра май гадолардин, соқиё, дариф этма.
Ақлдин қилиб фориғ, мастлиғда султон қил.

Жонни можаросиға сабр айлагил, эй тан,
Рашкдин ёқиндур бул чиқмоғиға меҳмон қил.

Мунда етмади Вайсий васлинги баҳосиға,
Юмди кўз бу оламдин, раҳм айлаб арзон қил.

* * *

Бир пари пайкар суманбар ёра ошиқ бўлмушам,
Лаъли дилкаш, сўзи хуш дилдора ошиқ бўлмушам.

Мадди оҳим кўкдадур сориг юзумда ашки ол,
Ул қади раъно, юзи гулнора ошиқ бўлмушам.

Қилма гулқандинг ила заъфим иложин, эй ҳаким,
Менки, гулбарги шакар гуфтора ошиқ бўлмушам,

Нолаю афгон этарман қумридек, бўлбўл киби,
На учунким сарви гулрухсора ошиқ бўлмушам.

Лабларингдин то кўрунмиш хуш-хуш инжу
тишларинг,
Лаъл бирла ул дури шаҳвора ошиқ бўлмушам.

Ўзни қутқармоқ учун елдим, югурдим ҳар сори,
Оҳ вовайлоки, бора-бора ошиқ бўлмушам.

Баски саргардон қуюн янглиғ югурмакдур ишим,
Ишқ водисига мен овора ошиқ бўлмушам.

Вайсдин ҳуш истамаклик йўқ муносиб не учун,
Бир пари пайкар суманбар ёра ошиқ бўлмушам.

* * *

Забонингни кетургил, эй шакарлаб тўти, гуфтора
Нечукким марҳамат бўлсун неча мендек дилафкора.

Нигоҳинг ташлағил лутф айлабон, эй шўхи бепарво,
Йўлунгда интизор ўлғон мани бул ошиқи зора.

Мани «лоядхулу» деб маҳрум этма, боғбон аҳли,
Азал деҳқони бағрим қонини тўккан бу гулзора.

Элимда бош ила жон хориж ўлғум икки оламдин
Кўруб қаллочлик кўрсатма зулмингни харидора.

Бағир қоним эди саҳрода буткан лолаи рангин,
Биҳамдиллаҳ, не соат кун эди санчилди дастора.

Хабардор ўл, харобот аҳли ичра, соқийи даврон,
Паёпай тут аёғинг ташналаб ўлган бу хуммора.

Муяссар ўлмаса гар тоқи абру саждагоҳингдин,
На ҳосил сенга, зоҳид, ташлағил бўйнунгни зуннора.

Увайсий, юз жафо кўрсанг ҳақиқат ёридин доим,
Ўгурма юзни андин солма кўзни ўзга дилдора.

* * *

Бўлдум дучор кўнгли қаттиғ, бағри тошқа,
Эй аҳли дил, кўнгулни берингим синошқа,

Меҳрим чунонки собит эрур хулқу хўйига,
Билмон на бўлди, ёримидур меҳри бошқа.

Келди муҳаббатинг, қуйи туштум, юзум тубан,
Ҳарким йиқилса тўймади ҳаргиз курошқа.

Васлингда мен ўзумни йўқотсам ажаб эмас,
Моҳ ёндашарда йўқ асари ул қуёшқа.

Кўз қийруғи била боқасен эътироз аро,
Жоним фидо қачон бўлур ушбу қарошқа.

Эл гуфтугўйи остида хору залилмен,
Ҳаргиз тараддуд этмадим илми маошқа.

Чарха дутар нуфуси масиҳинг берурға жон
Истар кўзунгки қатлими, қолдим талошқа.

Ҳуснингда фарзу суннат бажо этибдурман,
Кўзга муҳаббат эттиму ҳам сажда қошқа.

Зоҳид, табоҳ ҳолима сен этма сарзаниш,
Махлуқ билмағай не келурини бошқа.

Вайсий жаҳондин ўтти муродиға етмайин,
Тўймоқ русум йўқтур қорин суйган ошқа.

* * *

Кимдурур ишқини, жоно, ошкор этмаз санга,
Кимдурур кўздин жигар қонин нисор этмаз санга.

Кимдурур шавқинг аро тарки насиҳат этмаган,
Кимдурур носихга душман ўзни ёр этмаз санга.

Кимдурур фаҳму фаросатда Аёз ўлмак тилар,
Кимдурур доим умиди эътибор этмаз санга.

Кўрса ногаҳ барҳам этмакда навойи ишвани,
Кимдурур эшқингда қуллуқ ихтиёр этмаз санга.

Қилса Мажнун нечани ул Лайлийи кўзгу сафо,
Кимдурур эй нур кўзни интизор этмаз санга.

Остонангга бошим қўйдум, кутармоқ йўқ умид,
Вайси бечоранг вуболи ҳеч кор этмаз санга.

* * *

Ваҳм қил, жонон, жунун тоши бу афғонимдадур.
Ҳам яна ишқим шарори оҳи сўзонимдадур...

Истама таржиҳ истиғнони, сен ҳар кимсадин,
Нозу истиғно ўшал кокул паришонимдадур.

Айласам фосид ҳаёли бўлғали саҳронишин,
Дард ила меҳнат, алам, ғам байтул-иҳзонимдадур.

Эй дило, сен шукр зикрини тилингдин қўймағил,
Бул адолатлиқ, ғарибпарварли султонимдадур.

Бурда-бурда бағрими шишлаб ҳаёли новакинг,
Ишқ ўти ҳижрон қиличи бағри бирёнимдадур.

Ишқ бўркин кийдиму кирдим яна майхонаға,
Кўрдум ул барг афсарин умри пушаймонимдадур.

Чайқама оғзинг маломат шаҳдида, нодида халқ,
Юз туман тўфон суйи бу чашми гирёнимдадур.

Вайси вайрон ўлса эл обод, мунда сабр қил,
Анда таъмирингни туфроғи бу вайронимдадур.



Дилимни истасанг, дилбар, хаёлинг бирла ҳар соат,
Хаёлим истасанг, субҳи висолинг бирла ҳар соат.

Кишига ишқ тегса ношикиболиғни касб этгай,
Бале хомушлиғ расми фиолинг бирла ҳар соат.

Юзунгдин гул, лабингдин хизр, нутқингдин
шакарларким,
Ки бир ҳиндубача ул юзда холинг бирла ҳар соат.

Сени топса киши қадри тунини топса тонг эрмас,
Саводи кокулинг нури жамолинг бирла ҳар соат.

Ёзибдур ҳарфи номим аввалин фаҳм айла, эй маҳбуб,
Азални котиби абру ҳилолинг бирла ҳар соат.

Увайсий ёдию фикру хаёли кечау кундуз
Дудоғинг ичраким ҳайвон зулолинг бирла ҳар соат.

НАВОИЙ ҒАЗАЛИГА МУХАММАС

Мен хастаи зорингни бирор айламадинг ёд,
Султон сену ҳоқим сену мен кимга қилай дод,
Умримни камолини ғаминг айлади барбод,
Эй орази насрин, сочи сунбул, қади шамшод.
Булбул киби ҳажрингда ишим нолау фарёд.

Дил ўлмаса илгимда шаробим тўкулурму,
Афсус мангаким тўкулан коса тўлурму,
Сайёд эли қайд айламай озод бўлурму,
Сайд ўлди кўнгул кўзларинга, ваҳ, қутулурму,
Бир қушки, анинг қасдида бўлғай ики сайёд.

Эл билмади мен мажнуни мумтоз рамузин,
Кўрса киши ваҳм этгуси дарбоз рамузин,
Сарф айламадинг мен била дамсоз рамузин,
Ул мактаб ароким ўқудинг ноз рамузин,
Гўёки вафо илмин ўқутмуш эди устод.

Муҳтож эрурмен туну кун аҳли сафоға,
Шояд яди покин кўтарур бўлса дуоға,
Раҳм этмади мен булбули шўрида навоға,

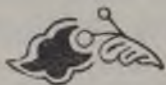
Ашкимни кўруб тез бўлур майли жафога,
Ори, ўтимас чунки суйи бўлмаса фўлод.

Топти бу кўнгул зарраи Лайли хабаридин,
Қон бўлди хўроким мени Мажнун ҳунаридин,
Фарҳод қутулди ўлубон дардисаридин,
Мингдин бир эмас ўз юраги захмларидин,
Ҳар нечаки тоғ бағрини захм айлади Фарҳод,

Оташга сазовор экан ким санга мақрун,
Озорингга ожиз келибон ҳоли дигаргун,
Бир боқмаға мавқуф неча [қони] дўкулгун
Ўлукни киши дафн эта олмас, вале ҳар кун.
Юз тиф қилур дафн кўзунг қилғали жаллод.

Захмим мени зоҳир эмасдур бадан ичра,
Изҳор агар ўлса эрур пийраҳан ичра,
Булбул на фиғон айламасун бу тикан ичра,
Гул япроғи тирноғлар эрур бу чаман ичра,
Булбул пару болини юлуб бергали барбод.

Ким журъаи май ичмаса мастоналиғ этса,
Бир чуғздек обод аро вайроналиғ этса,
Вайс эгри қўюб бўркини мардоналиғ этса,
Не айб, Навоий киби девоналиғ этса,
Ҳар одамиким бўлса ани ёри паризод.





МАХМУР

Махмур ўзбек классик демократик адабиётининг йирик намояндаларидандир. Асл исми Маҳмуд бўлган бу шоир ижодининг гуллаган даври XIX асрнинг биринчи ярмига, Қўқон шаҳрида марказлашган адабий ҳаётда реакцион оқим билан демократик ҳаракат ўртасидаги кураш айна зўрайган йилларга тўғри келади.


Махмурнинг отаси Қўқон яқинидаги Бойтуман қишлоғидан бўлиб, Акмал тахаллуси остида шеърлар ҳам ёзган. Ҳапалак қишлоғида туғилган унинг онаси эса Турдиали деган машҳур хаттотнинг қизидир. Ёш Маҳмуд Қўқондаги Мир мадрасасида ўқийди. Отасининг вафотидан сўнг қаттиқ моддий қийинчиликлар натижасида ўқишни ташлаб, хон лашкарида оддий сипоҳ вази-

фасида хизмат қилишга мажбур бўлади. «Икки газ на бошимда саллам бор, бир ҳовуч уйимда ғаллам бор», дейди Махмур.

Фазлий «Мажмуатуш-шуаро» тазкирасида Махмурнинг «кучли шоир ва сўз усталаридан бири» эканига иқдор бўлган. Унинг 1950 йилда Қўқонда топилган ўткир ҳажвий шеърлар тўплами ҳукмрон бўлган ижтимоий адолатсизликка қарши, «золими мардуд»ларга қарши битилган айбномадир.

Махмур ўзбек ва тожик тилларида талай лирик шеърлар ҳам ёзган, лекин уларнинг кўпчилиги ҳали бизга номаълум. Шоир XIX асрнинг ўрталарида, тахминан 1850—1860 йилларда вафот этган.

Истеъдодли ҳажвнавис шоир Махмурнинг асарлари «зулм ва зolimга» қарши эл нафратини, адолат ва халқпарварлик ғояларини ташувчи нодир хазинадир.



МУНОЖОТ БА ДАРГОҲИ ҚОЗИ-ЮЛ-ҲОЖОТ

(Ҳоҷатларни чиқарувчи қози даргоҳига муноҷот)

Дмру наҳйинг роҳи ботил узра эрмиш ёдимиз,
Кечау кундуз сифотингдур бизи авродимиз,
Сендин, эй халлоқ, йўқдур нолау фарёдимиз,
Лек чархи кажравишни дастидиндур додимиз,
Сенки лутф айлаб анинг дастури даврон айладинг...

Хор қилдинг оқибат ҳар кимки эрди аржуманд,
Паст этдинг соядек, нахлеки бўлди сарбаланд,
Барча феълинг носутуда, жумла васфинг нописанд.
Юсуфи Мисрийни айлаб чоҳи зиндон ичра банд,
Прии Қанъон манзилини байтул-аҳзон айладинг...

Қайси бир зулминг этай теъдод, эй гардуни дун,
Ким сенинг бедоду жавринг ҳадду ғоятдин бурун,
Беҳунар жоҳилга бердинг беадад дунёи дун,
Жамъи доноларни қилдинг ҳолини зору забун,
Зоғни аъло қилиб, тўтини нодон айладинг...

Сийналар маъмурасини селдек қилдинг хароб,
Аҳли дил бағрини ҳасрат утида этдинг кабоб,
Феълу атворинг мукаддар, гуфту гўйинг носавоб,
Лутфинг эрмас беғараз, инъоминг эрмас беҳисоб,
Тифлдек бўлдинг пушаймон, кимга эҳсон айладинг...

То қалам чекти қазо лавҳи вужуди кун — факон,
Келмади бир ростлиқ нақлингда, эй каж дoston,
Мумтаҳандирсан ёмонлиғда на ҳожат имтиҳон,
Нахли идборинг уза мурғеки қўйди ошиён,
Тухми анжум гардишидин сангборон айладинг.

ДАР СИФАТИ ҚИШЛОҚИ ҲАПЛАК КИ БА МАХДУМ
МАХМУР ТААЛЛУҚ ЕФТА

(Маҳмур маҳдум алоқадор бўлган Ҳапалак қишлоғининг сифатида)

Эй жаҳондори зафар кавкабаи даври фалак,
Гўш қил қиссаи қишлоқи хароби Ҳапалак,

Турфа қишлоқи ғазаб карда ки паррандалари,
Товуқи игначи-ю, ўрдағу ғози капалак.

Бору йўқ уйларини банда баён гар қилсам,
Бир катак, икки қапа, уч олачуқ, тўрт каталак.

Дема уй, балки заминкандур, агар кирса киши,
Ҳар тараф бетига ургайлар анинг кўршапалак.

Халқини кўрсанг агар ўласию, қоқу хароб,
Очликдин эгилиб қомати мисли камалак.

Ажириғ томирини ўғурида майда туюб,
Қайнатиб кунда ичар, отини дерлар сумалак.

Гар таҳорат қиса қавми сув тополмай ночор,
Бетини қум била юб (кўзи)га сургай гувалак.

Эй фалак қадру адолат шийами мулку малак.
Марҳамат чоғида раҳм айла ба ҳоли Ҳапалак.

Кеча гӯё эшитиб шуҳрати тилло пулини,
Ҳапалак қўрқусидин учди мисоли капалак,

Ҳимматинг йўлида бир тилла каромат қилгин,
Капалак боз қўнуб жойига булғай Ҳапалак.

АВСОФИ ҚОЗИ МУҲАММАД РАЖАБ АВЖ

(Қози Муҳаммад Ражаб Авж сифатлари)

Бу мажмуа солори воло ҳасаб,
Сазовори қози Муҳаммад Ражаб.

Эрур Андижон анга асли ватан,
Вале ҳолиё Янги Қўрғонда тан.

Қаротепанинг қозийи акбари,
Бўлуб қовму қишлоғининг раҳбари.

Абан ан жадин Андижон шаҳридин,
Эрур Янги Қўрғон макони макин.

Агар қозини изласанг қайдадур,
Қаротепа, ё Янги Қўрғондадур.

Ажаб қозийи, қоҳили, жоҳиле,
Бўлуб омилик илмига комиле.

Анинг куксини чок қилсанг, ҳама,
Ғилу ғашини пок қилсанг ҳама.

Адамдур алиф анда кўп излама,
Бу нархарни қози дебон сизлама.

Лақаб ҳофиз, Авж оти анинг,
Ҳайуло сувар шакли зоти анинг.

Магар келди Мозандарондин бу дев,
Жаҳон рангидин қўрқуб, айлар ғирев.

Насаб Ож ибни Ануғдин эрур,
Ҳасаб ғул ё асли муғдин эрур.

Чиқиб ар-ари қилди чандон узун,
Булур сақфи гардунға қилсанг сутун.

Кесиб бир шитолангни ҳам икки йўл,
Равон айла Жайҳуну Сайҳунга пул.

Терибдурким офоқдин паттани,
Йиғиб кўчадин лакпуриш латтани.

Қийим паттани жамъу пайванд этиб,
Ани устидин латтани банд этиб.

Қилиб тул дасторини юз қулоч,
Вале эскиликдин эди минг умоч.

Даме гар бузулса бу дастори зор,
Тузатмоққа солгай анга мардикор.

Бузуб жумла дарвозани салласи,
Эшикларни вайрон қилар калласи.

Жаҳон ичра бу қозийи девранг,
Эрур мазҳабу миллати реванг.

Тузар ўзини гоҳи зуҳҳоддек,
Қилар шаклини мисли уббоддек.

Гаҳи марди муллои олим ўзи,
Гаҳи боби раддул-мазолим ўзи.

Гаҳи пешвойи сияҳномалар,
Гаҳи дохили базму ҳангомалар.

Юрар гоҳи дар сурати шайху шоб,
Гаҳи зүфунун шакли закки жаноб.

Гаҳи толиби базлау ҳарзагўй,
Гаҳи нозими назми берангу бўй.

ҒАЗАЛИ ҚОЗИ МУҲАММАД РАЖАБ АВЖ ДАР БОРАИ ХУД

(Қози Муҳаммад Ражаб Авжинг ўзи тўғрисидаги ғазали)

Келгил, эй аҳбоб, аввал тарзи рафторимни кўр,
Баъд даври гумбази дастор давворимни кўр.

Кимки дасторимни кўрса ўрни(дин) қўрқуб
(турар),
Бетаҳорат айлаган оламни мурдоримни кўр.

Гоҳким бошимга саллам ўлмаса, ул дам қараб,
Расму роҳи, тўҳмату шалтоқ кирдоримни кўр.

Қозиликда жамъ қилган пулни савдо айласам.
Асфаласофил деган даврида бозоримни кўр.

То адамдин азми дунё айладим юз вой ким,
Қўймадим оламда бир куп нафси қаҳҳоримни
кўр.

Бошланур боши сабоҳи уйқудин то ними шаб,
Олти эшик, етти тешик, ному номдоримни кўр.

Бир магармажманки юз минг аждаҳо гар учраса,
Айларам бир луқма деви жуи ашроримни кўр.

Гарчи мен қилдим тахаллус Авж ёлгондур ҳама,
Халқнинг остида қолган бахти жабборимни кўр.

АВСОФИ ҲОЖИ НИЁЗ

(Ҳожи Ниёз сифатлари)

Учинчи эрур ҳожийи [бад бурут],
Бўлур етти бошлиқ юҳо, икки пут.

Тутар ўзини ҳожийи Макка ҳам,
Борибман дегай Маккага якка ҳам.

Нишонида йўқ зарраи файзи ҳаж,
Ани ҳожи десаиғ эрур бул хараж.

Гумонимга ҳаж қилмаган бўлса ул,
Тариқи ҳарам билмаган бўлса ул.

Қиган бўлса мақбули ҳақ бўлмаган
Дуоси ижобат қарин бўлмаган.

Магар йўлда ул жиннийи рў сиёҳ,
Сотиб ҳажни харж айлаган ул бароҳ.

Зи бас лода, маъжуну бадкайфдур.
Анга яхши мадҳу сапо ҳайфдир.

Олиб неча пулни пайи нафси рев,
Зиҳи макру найрангу афсуни дев.

Қўрунг меваи ризқ исботини,
Билинг доми тазвири авқотини.

Гаҳи ҳожийи фавжи фарзоналар,
Гаҳи жиннийи жамъи девоналар.

Гаҳи миришаб, гаҳ сипоҳи будур,
Гаҳи осилар рўсиёҳи будур.

Гаҳи дохили садри аҳли сулук,
Гаҳи қобили базми тожул-мулук.

Гаҳи амри айёру гаҳ доғули,
Гаҳи навбаҳори, гаҳи омули.

Гаҳи соҳиби ганжи асрор ҳам,
Гаҳи толиби шеър ашъор ҳам.

Йиғиб неча кун хотири каъбидин,
Туғуб бу ғазал мочаи табъидин.

ҒАЗАЛИ ҲОЖИ НИЁЗ

(Ҳожи Ниёзинг ғазали)

Даври фалакда, дўстлар, сарсари танги роҳ ўзим,
Гирди жаҳонни чарх уруб, сайқали меҳру моҳ
ўзим.

Баски пиёда йўл юруб, яхши-ёмонни кўп кўруб,
Маккада неча йил юруб, фазлахўри илоҳ ўзим.

Ўзими сода ҳам десам, жиннийи лода ҳам десам,
(Кетима) хода ҳам есам, ҳожийи қиблагоҳ ўзим.

Даври жаҳонда қолмади мен қилмаган гуноҳи
бад,
Хоси замона аҳлида осийи рўсиёҳ ўзим.

Ҳожийи (бадбурут) десанг, бўзахўри ўғут десанг,
Олтию тўрт ғўрт десанг, рост ўзим, гувоҳ ўзим.

Поча талош каллалар зиллакаши маҳаллалар,
Ўғрийи эски саллалар шом ўзим, пагоҳ ўзим.

Ҳажни сотай йўлда деб, ўлмаинин йўлда-чўлда деб,
Менга киройи қўлда деб, муътарифи гуноҳ ўзим.

Журм десанг қабат-қабат, фиққ десанг сабат-
сабат,
Наҳс десанг наMAT-наMAT, сўфийи хонақоҳ ўзим.

Шукрки, мунча ҳол илан, хотири пур малол илан,
Нафси саки вубол илан, тозийи шайху шоҳ ўзим.

Барча вужудим (бесубут), жисмими бори етти пут,
Аббу жадим сағу сафут, бешаку иштибоҳ ўзим.

Менки тамаъга бандаман, халқи жаҳонда
гандаман,
Нарса тиларга рандаман, хоҳ ўзим, нохоҳ ўзим.

Субҳидами силаб юруб, ҳимматим олти (ман)
қурут,
Ўтига етти тўрба тут, луқмахўри пагоҳ ўзим.

Шоҳи жаҳонпаноҳга, довари додхоҳга,
Хони зафарсипоҳга чоқари хайрхоҳ ўзим.

Гоҳи Хуқанда миришаб, гоҳи ҳарамда ҳақталаб,
Гоҳ кулухи мустаҳаб булъажаби гиёҳ ўзим.

Хатми ғазални айлаган, белни хатога бойлаган,
Оши каварни пойлаган ҳофизи садргоҳ ўзим.

(Бесубути) яғонаман, тантанаи замонаман,
Жиннийи жовидонаман, масхара дастгоҳ ўзим.

ДАР СИФАТИ ҲАКИМ ТУРОБИЙИ ҲАЗОР ХАЛТА

(Ҳаким Туробий ҳазор халта сифатида)

Бешинчи табиби Туробий эрур,
Саломига лаънат жавоби эрур.

Ажаб бир ҳакими шақоват сиришт,
Мақомига дўзах эрур сарнавишт.

Кезар дашту саҳро касал истабон,
Ажал орқасидин юрар қистабон.

Жаҳон ичра ул жоҳили нобакор,
Ажал илгин олганга келди дучор.

Ёзиб олдига икки минг халтани,
Йиғиб эски юз лак тугун латтани.

Терибдур дўконига тўқсон тувак,
Солиб ҳар тувак ичра ўн уч сумак.

Кимиким тувакдин талаб қилса нўш,
Берур нўш дору дебон маргимуш.

Эрур ранги қиш чилласидин совуқ,
Ҳақоратга бопу сўкарга ёвуқ.

Анга бори зиллат тўшатсанг савоб,
Юзига таҳорат ушатсанг савоб.

Кўрарман они гоҳ дўконида,
Туруб икки шайтон ани ёнида.

Келар олдига кимки дору сўраб,
Ба аҳволи ранжури дарду тааб.

Берар заҳрни нўш дору дебон,
Ани улдуруб беажал шул замон.

Жаҳон ичра бул аблаҳи пур фусус,
Қилур ўзини сонийи Жолинус.

Юрар гоҳ ҳикмат усулида ул.
Гаҳи муддаи шеър йўлида ул.

Тариқи ҳазоқат билан ул жаҳул,
Топиб бу ғазални зи роҳи усул.

ДАР СИФАТИ ҲАКИМ ТУРОБИЙИ ҲАЗОР ХАЛТА БУДИР

Биҳамдиллаҳ табиби шаҳру Буқроти халойиқман,
Ажалдин ҳам бани одамни ўлдурмоққа фойиқман,

Табиби шаҳр номи ойда бир бемор ўлдурса,
Вале мен кунда юз бемор ўлдурмоққа ҳозиқман.

Мени бадбахт то зарбул-масал бўлдум табибликда,
Жаҳон ворича акнун кўп ҳақоратларга лойиқман.

Ҳақими шаҳр деб, олдимга ҳар ким келди ўлдурдим
Тариқи ростим шулдурки, жаллоди халойиқман.

Эрур кўп ноҳақ (ишлар) гарданимга тавқи лаънат
Жаҳаннам садрига бу журм илан сардори ^{ким,} собиқ-
ман.

Адамдин то келибман даври оламда хисолим шул,
Мусулмонларга ҳосидман, мунофиққа мувофиқман.

МУЖРИМ-ОБИД

Шоир Мужрим-Обид XVIII асрнинг иккинчи ярми ва XIX асрнинг бошларида Бухорода яшаб ижод этган. Миракхўжа Бухорийнинг ўгли Обидхўжа — Мужрим-Обид яшаган даврида Бухоро хонлигида Амир Шоҳмурод (1784—1802), кейин унинг ўгли Амир Ҳайдар (1802—1826) ҳукмрон эдилар. Бу амирлар замонида Бухоро иқтисодий-маданий томондан жуда орқага кетади; диний таассуб, хурофот ва жаҳолат янада кучайиб, маориф ва маданият ишлари бениҳоя хўрланади; адабиёт ва санъат аҳлининг кўпчилиги қаландарлик билан тирикчилик ўтказади.

Мужрим ҳам Обид таҳаллуслари билан шеърлар ёзган бу истеъдодли шоир ижоди ана шундай оғир иқтисодий-сиёсий вази-

итда камол топади. «Бу арз этувчи эътиборсиз бечора,— деб ёзди Мужрим-Обид ўз таржимаи ҳоли ҳақида,— турмуши паришон, хор-зор, ёшлик даврида, яъни тўққиз ёшга кирганида устод хизматида турғун бўлиб, ўн бир ёшгача ўқидим. Кейин отамнинг ёрдами билан илм олиш учун Бухородаги «Мири Араб» мадрасасига келдим».

Мужрим-Обид на амирлардан ва на ўзга ҳукмдорлардан бирон илтифот кўрмайди. У Амир Ҳайдарга бағишлаб бир қасида тақдим қилганида хон унга ёрдам бериш ўрнига, шоирликдан воз кечишни, қаландарлик қилишни маслаҳат кўради. Лекин Мужрим-Обид хон маслаҳати билан бормайди. Камбағаллик, муҳтожлик ичида бўлса ҳам севган ишини, «ҳар аҳли сухан ворис» бўлган ижодини давом эттиради; «сўзларим халқи замона ичра исми боқидур» деган қаноат билан яшайди.

Мужрим-Обид ҳаётининг охириги кунлари янада фожиалироқ бўлади. Оч ва яланғоч қолган, «Рўзгор аҳли ичра хор ўлдим» деб нола этган шоир 80 ёшларида Бухорода дунёдан ўтади.

Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институтида Мужрим-Обиднинг учта қўлёзма девони сақланади.



ҒАЗАЛ

* * *

Эл фирибиға узатди турраи дастор шайх,
Ғоки бўлғай халқ ичра оти бузругвор шайх.

Шомдин хилват чироғи тонг дегунча шоблар,
Қундузи борур мувоқибга вали изҳор шайх.

Алдаб эл молин егунча захр нўш этган қулай,
Ҳолиё даврон ғанимат, айла истиғфор шайх.

Ўзига дармонда кимки истиқомат келтурур,
Дунявий элдин тиларсан ухравий не бор, шайх.

Бандадин қилмай тамаъ, ҳақдин тила ёдинда бўл,
Жори эт селоби ашкинг йиғлагил зинҳор, шайх.

Бевафодур даҳр, мағрур ўлма иззу жоҳингга
Ўтди сендин ҳам бурун ман-ман деган бисёр шайх.

Мужрим ўлдунг ёшдин, ёшинг элликдин ўтди ҳам,
Ўлмадинг лаҳву тараб уйқусидин бедор, шайх.

* * *

Тушубдур бошима савдойи ғурбат,
Бўлубман волаи шайдойи ғурбат.

Ватан ичра топилмас ҳушёри,
Ичай бир неча кун саҳбойи ғурбат.

Бўлубман қофила солори ҳижрон,
Ғаму дарду алам колоийи ғурбат.

Бу маъвода очилмай ғунчаи табъ,
Ҳавас айлар кўнгул маъвойи ғурбат.

Кўрубман бевафолиқ шаҳр элидин,
Бўлай оворайи саҳройи ғурбат.

Надомат ашки ичра ғарқ бўлдум,
Топай деб гавҳари яктойи ғурбат.

Билинг ҳар ерда Мужрим бор, ғам бор,
Бу эрмиш ҳосили пайдойи ғурбат.

* * *

Қайда, эй дўстлар, манингдек бекасу бечора бор,
Қўйи ғамни ястанур паҳлуда захми хора бор.

На ҳаётимдин нишоту на маотимдин сурур,
Қайси ерда ман киби икки жаҳон овора бор.

Дард қадрин телбадин сўр, билмас они соғлар,
Ҳалли мушкилни тиларсан хотири афгора бор...

Мен харобот ичра бу кун айларам дафъи малол,
Анда ўзумга муносиб неча бағри пора бор.

Ишқ бемориға Мужримдур, табиблар ноилож,
Ёра бор бўлса юракда, ёра борсанг, ёра бор.

* * *

Замона ҳар кима бир тарз рӯзгор қилур.
Биравни восили давлат, биравни хор қилур.

Биравни қўлига берур мадори мулки жаҳон,
Биравни то дам ўтгунча бемадор қилур.

Биравни ғам била, қайғу билан адо айлар,
Биравни ишрати оламға пойидор қилур.

Биравни дийдан бийносидин жудо айлаб,
Тамоми умрин асокашга интизор қилур.

Биравга сийму зар беҳисоб рӯзи этар,
Биравни бир пул учун йўл юзида зор қилур.

Висол бирла йил ўтса замонча кўринмас,
Бирор замонгина ҳижронни йил шумор қилур.

Фалакдин ҳар нечаким дарду ғам нузул айлар,
Юрогим ичра келиб, жо тутуб диёр қилур...

Биравни кўнглида кибру ғурур, завқу ҳузур,
Биравни кўйи ғарибликда хоксор қилур.

Кўнгулки жазбаи ишқ ўқиға нишона эрур,
Чу дард текса қачон бир замон қарор қилур...

Бу дайрда киши бир-бирдин айрила тушса,
Шароби васл нафас этмайин хумор қилур.

Биравга меҳри улуси жаҳонга шатта урар,
Ғарибу ғамзадалар кўнглини шикор қилур...

Биравки кўнглига ишқ ўтидин шарора тушар,
Жунун бошиға тушарса нечук қарор қилур.

Чунончи аҳли муҳаббат йўлуқса бир-бирига,
Ҳикояти ғаму афсонаси, барор қилур.

Чу ошно ҳамага беғараз эрур Мужрим,
Анинг учун ҳамани холис эътибор қилур.

* * *

Гулистон ичра кирсам ҳолима сарву суман йиғлар,
Қилур булбул фиғону нолалар бирла чаман йиғлар.

Эшитсалар мани бошимга тушган мунча савдони,
Биёбонларда Мажнун, тоғ ичинда Кўҳкан йиғлар,

Осилди ишқ тугёни билан Мансур дор узра,
Аналҳақ наъра тортиб, чўбайи дору расан йиғлар.

Юрак қон бўлмагунча дидадин хуноба йўқ жори,
Биравга текмаса бир дарди бедармон қачон йиғлар.

Менинг ишқим ҳадиси тушса гар маҳфил аросиға,
Қуяр парвона-ю, мотамда шамъи анжуман йиғлар.

Бу ҳасрат бирла охир даҳри фонидин гузар қилсам,
Ўқуб ғамномаи ҳажримни ҳар бир марду зан
йиғлар.

* * *

Қўнглумни ҳирсу нафсу ҳаво хона қилдилар.
Ақлимни олдилар, мени девона қилдилар.

Душман сўзумни айди ёмон, дўст кўрди хуш,
Миннат аларға тил била афсона қилдилар.

Мардумки, кўзу қошдек эди яхши ошно,
Не топдилар базмдаки, бегона қилдилар.

Ул шамъи базм партавидин жонға тушти ўт,
Гўё мени мушобиҳи парвона қилдилар.

Кофир кўзи, қароқчи қоши, ўғри кифриги,
Мунча ситамни қайси мусулмона қилдилар.

Ул кўй итлари сориға айладим гузар,
Шодамки, хулқу хўйи муҳиббона қилдилар.

Онларки, тўла бошлари мағзи хирад эди,
Ҳар шод, ғамни қисмати пешона қилдилар.

Сандин ҳам ўтти илгари Мужрим шумори кўп,
Андин хабар етишмади оё на қилдилар.

* * *

Эшитдим ул пари ағёр бирла ошно бўлмиш,
Мени кўзумға бу равшан жаҳон шоми қаро
бўлмиш.

Кўзум оқу қароси дўстлар бўлмас харидорим,
Магар бозори меҳр ичра матоим кам баҳо бўлмиш.

Жаҳондин шафқат оти қатъу куллий муртафиъ
бўлди,
Қи бу бечораға аҳбоб кўп номехрибон бўлмиш.

Ҳужуми ҳасрату ғамдин силинди ҳосили жисмим,
Қамоли заъф кўрким пўст бирла устихон бўлмиш.

Қарибсан ҳам кўнгулни завқи дунёдин
кўтармассан,
Надер Мужрим демай халқи жаҳон ишинг хато
бўлмиш.

* * *

Гулистон интизоринг, сарв қадингни хиромон қил,
Қаро зулфингни оч, сунбул димоғини паришон қил.

Чекар булбул фиғон, гул ғунча айлар пираҳан пора,
Буқун мен нола айлай, сен доғи чоки гирибон қил.

Май ич, маҳбуб қуч, мутриб билан чу беғам ўлтурғил,
Оёғинг қўйма зинҳор илгидин ўлгунча даврон қил.

Қизориб чиқти гардундин қуёш меҳринг сўроғинда,
Тақаллуф бартараф хуршеди рухсорингни тобон қил.

Бошингға ҳар нечук савдо кетурса даҳр ошуби,
Ҳарос этма қўлингдин келса, айшингни ду чандон қил.

Сени қўндурғали қилдим муҳайё жон аро жойинг,
Бузуқ қошонамизга бир кеча ўзунгни меҳмон қил.

Самандингни жиловин сақла Мужрим додхоҳингдур,
Десун арзини хоҳи дора чеку хоҳи зиндон қил.

* * *

Айтингиз оламда мандек бенавое бормикин,
Бедилу бечора-ю гам мубтолое бормикин.

Ҳеч биродардин манга келган эмас бўйи вафо,
Аҳли оламда манингдек пур жафое бормикин.

Меҳр излаб қаҳр кўрган, шарбат излаб заҳр нуш,
Руйи роҳат кўрмаган меҳнат адое бормикин.

Бора-бора ошнолар бўлдилар бегонаваш,
Беғараз, холис кўнгулли ошное бормикин.

Обид ўз ҳолингга боқ, қилма шикоят узгадин,
Ким сенингдек даҳр аро нокадхудое бормикин.

НАВОИИ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Олами фонийда кулфатсиз маконе топмадим,
Ғайри андуҳу ғаму оҳу фиғоне топмадим.
Бир аниси шоду ғам ширин забоне топмадим,
Меҳр кўп кўргуздум, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон бaсе қилдим фидо, ороми жоне топмадим,

Даҳр аро ёлғуз ўзумдек хоксоре кўрмадим,
Бекасу беёру беғамхору хоре кўрмадим,
Бир хазони ноумиди навбаҳоре кўрмадим,
Ғам била жонимға еттим, ғамгусоре кўрмадим,
Ҳажр ила дилсўхта бўлдум дилситоне топмадим.

Ким кўрубдур мен киби расвойи даврон бағри қон,
Волау шайдо эрур ақлим ани кўрган замон.
Сарф бўлди хизматида гарчи жони нотавон,
Ишқ аро юз минг маломат ўқиға бўлдум нишон,
Бир камон обруда тузлукдин нишоне топмадим.

Оҳи дард олудим учун равнақи ишқим аён,
Субҳи иқболим эрур идбор шомимға ниҳон,
Борму йўқ гулзори олам ичра мандек боғбон,

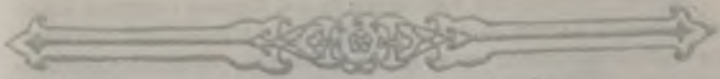
Кўнглум ичра сарв ўқдур ғунча пайкон, гул тикон,
Даҳр боги ичра мундоқ гулситоне топмадим.

Фаҳмиға лойиқ амал қилғучи олим кўрмадим,
Кўрдум, аммо табъини бир сўзда солим кўрмадим,
Эй кўнгул сендин ба жуз ранжи мулойим кўрмадим,
Ҳусн мулки ичра сендек шоҳи золим кўрмадим,
Ишқ кўйида ўзумдек нотавоне топмадим.

Токи ҳар девони таҳрир айлади ғам қиссасин,
Дарж қилди дафтари кўнглида боби ғуссасин,
Гарчи кўрмай қолмишам ушшоқ жисми жуссасин,
Кўп ўқудум Вомиқу Фарҳоду Мажнун қиссасин,
Ўз сўзумдин булғажаброқ достоне топмадим.

Обиди саргаштаи маҳжур доғи анжуман,
Бир дуогўйи ҳақири сокини байтул-ҳазан,
Етмасун ағёрдин дилдор кўнглига сухан,
Ул амон ичинда бўлсун, эй Навоий, гарчи ман,
Бир замон ишқида меҳнатдин амоне топмадим.





МУНИС ХОРАЗМИЙ
(1778—1829)

Шоир ва олим Шермуҳаммад Мунис 1778 йили Ўрта Осиёнинг энг кекса шаҳарларидан бирида — Хивада туғилди. Унинг ста-боблари мироблик (сув ишларига қаровчи нозир) мансабида ишлаб келган кишилар эдилар. Мунис ёш чоғидан бошлаб яхши таҳсил кўради. Ўз замонасининг илмлари, айниқса адабиёт ва тарихга алоҳида қизиқади; ўзбек, форс-тожик, озарбайжон классикларининг асарларини қунт билан ўрганади ва ўзи ҳам лирик шеърлар ёза бошлайди.

Мунис Элтузар хон хизматига кириб, фармонлар ёзувчи сифатида ишлайди. Сўнг мироблик лавозимига кўчирилади. Лекин Мунис ижодини, билимини ошириш ишини бир дақиқа ҳам қўймайди, натижада замонасининг илгор кишиси бўлиб етишади.

Мунис, Элтузар хон топшириғи билан, Хоразм тарихини ёзишга киришади ва уни Муҳаммад Раҳим хон (1806—1825) ҳукмронлик қилган йилларда ҳам давом эттиради. «Фирдавсул-иқбол» номли бу асари 1812 йилгача бўлган тарихий воқеаларни ўз ичига олган. Шунингдек Мунис машҳур тарихчи Мирхонднинг «Равзатус-сафо» асарини ўзбек тилига таржима этишда ҳам зўр ғайрат кўрсатади, аммо тугата олмайди, 1829 йилда вабо касали билан вафот этади.

Яхши хаттот, музикашунос, тарихчи, истеъдодли лирик шоир Мунис Хоразмий ўзбек классик адабиётининг энг гузал анъаналарининг, буюк Алишер Навоий традицияларининг давомчисидир. Унинг 1805 йилда тузилган девони адабиётимизнинг дурдоналаридан ҳисобланади.



ҒАЗАЛ

В олийи мулки тариқат гар Низомийдур манга,
Манзили маъниға Хизри роҳ Жомийдур манга.

Хотиримға Хисравидин ҳар замон шўре етиб,
Банда давроннинг бори ширин каломидур манга.

Пир Ансорий сўзидин чошни нутқим топиб,
Сўзда ҳосил шарбати юҳъйил-изомидур манга.

Ҳофизи Шероз лутфидин тараққийлар топиб,
Жилвагаҳ аҳли тасаввуфнинг мақомидур манга.

Юзума Аттор ҳар лаҳза дукони файз очиб,
Доим андин атр парвар жон машомидур манга.

Файзи Фирдавсий гаҳи кунглум очиб фирдавсек,
Гоҳ Хоқоний футуҳининг паёмидур манга.

Гоҳ табъим Анварий нури била равшан бўлуб,
Гоҳ Саъдий жомининг файзи мудомидур манга.

Топибон ишқи Ироқийдин замирим нашъайи,
Ҳосил аҳли ишқнинг шўри тамомидур манга.

Нусхаи таъйид Бедилдин топиб файзи сухан,
Маъни ичра номаи иқбол томидур манга.

Қилса ҳосид дахли бежо сўз аро йўқтур ғамим,
Ким бу маънида Навоий руҳи ҳомийдур манга.

Тонг эмас Мунис агар бўлсам кироми қадрким,
Устои зоҳиру ботин Киромийдур манга.

* * *

Шамшод қоматингға бўлуб банда боғда,
Айлар топуқ ҳамиша туруб бир аёғда.

Қўюнгдин айру нохуни ғам йиртадур юзин,
Гулга агарчи бўлди ватан, саҳни боғда.

Парвона ўзни ўтга солур ихтиёрсиз,
Гўёки кўрди партави ҳуснинг чароғда.

Сен ўртада қуёш сену маҳбублар нужум,
Нур айлар иқтибос туруб сўлу соғда.

Ҳажрингда бедимоғлик этсам на айбким,
Гисуйи мушкборинг иси йўқ димоғда.

Ҳар кимниким кўрармен, эрур жустужў иши,
Бу олам ичра бир киши йўқдур фароғда.

Мажнуну Қўҳқан етаолмас ғуборима,
Ҳар нечаким алар югурур дашту тоғда.

Васлинг ҳарими ичра эрур оламу валек
Бир кимса йўқки бўлмағай андин сўроғда.

Дарёи ишқ қаъригадур фарқ, дур каби,
Мунисни демангизки, қолибдур қироғда.

* * *

Истадинг, эй дил, кўзин жонинг керакмасму санга?
Куфри зулфин севдинг имонинг керакмасму санга?

Дарду ғам сели била буздунг кўнгул кошонасин,
Эй малоҳат ганжи, вайронинг керакмасму санга?

Жамъ этиб ўтлуғ кўнгулларни муқайяд айладинг,
Ҳалқайи зулфи паришонинг керакмасму санга?

Тири ғамзанг муддаи кўнглиға зойиъ қилмаким,
Ул ҳадафдур, хора пайконинг керакмасму санга?

Сарсари оҳимни, эй гардун, қилурсан тунду тез,
Машъали хуршеди рахшонинг керакмасму санга?

Бизки беш кун меҳмонмиз, эй фалак қасринг аро,
Инжитурсен бизни, меҳмонинг керакмасму санга?

Эй гул, айларсан жафо хорин уруб Мунисға жавр,
Андалиби дилкаш илҳонинг керакмасму санга?

* * *

Қулбам сари жононим келмасму экан оё,
Ҳажрида ёмон ҳолим билмасму экан оё?

Сурмаққа борур ёрим ошиқлари аҳволин,
Деб ул мани ҳам ошиқ келмасму экан оё?

Ҳажрида қолиб йиллар олмас хабаре мандин,
Олида киши ёдим қилмасму экан оё?

Сурғай эди ҳолимни ошиқларидин билса,
Гар билса доғи кўзга илмасму экан оё?

Ханжар чекиб эл бағрин тилмакдин этар эҳсон,
Бағримни манинг ёраб тилмасму экан оё?

Баским тўладур ёшдин кўзни оча олмасмен,
Бир лутф илиги они силмасму экан оё?

Гулзори висолиға Мунис ета олмас ҳеч,
Айлаб талабин елдек елмасму экан оё?



Ихтиёр этгали ағёрни ул ёр манга,
Рашкдин ҳардам улур тоза юз озор манга.

Ўзгаларга қилиб ул шўх вафолар зоҳир,
Мени кўргач, қиладур зулмни изҳор манга.

Баски, бедод манга етти дамодам ондин,
Жон низор ўлди, кўнгул хаста, бадан зор анга.

Гарчи ул қотил урар ўзгага тиғи бедод,
Лек анинг ғайратидин жон бўлур афгор манга.

Кўр вафоким тутарам жонима андин миннат,
Ҳар жафоким қилур ул шўхи ситамкор манга

Кундузум кеча каби бўлса қоронғу, не ажаб,
Ки сочин очтию кўргазмади рухсор манга.

Байтул-иҳзонни ёвуқдурки бошимға йиқғай,
Бўйлаким сел оқизур дидаи хунбор манга.

Ҳар киши ҳимматиға лойиқ эрур матлуби,
Бўлсун, эй шайх, сенга ҳуру худо ёр манга.

Ёр кўйиғаки, ағёрға бор бор анда,
Мунисо, бор дединг ул хайл аро, не бор манга.

* * *

Бу замон ичра азиз эл не ажаб хор бўлуб.
Уламою фузало бўлса сазовори алам.

Шуаро деса ҳижо йўқса хушомад доим
Рўзгорини фалокат била айлаб барҳам.

Фуқаро ўткара олмай баҳузур авқотин
Қўйса ҳар сори жало марҳаласи сори қадам.

Ким мукаррамдур аларким эдилар дун ҳиммат.
Топибон жоҳилу нодон шарафи нозу ниам.

Ҳам эрур кунд табиатлар эл ичра мумтоз,
Хиссат оролиғ ила айлабон изҳори карам.

Ҳам эрур омили махсус авон бирла авом,
Чекиб эл моли учун зулм ила тиғи ситам.

* * *

Ғамингдин эрур ўтлуғ оҳим расо,
Ки онинг булур шуъласи чархсо,

Кўнгул ўтининг ўйла дуди чиқар,
Ки бўлмиш манга тийра субҳу масо.

Тирикликда худ масканимдур қопунг,
Агар ўлсам анда мазорим ясо.

Малул ўлмишам, муғбача, бода тут
Ичай ҳар неча бор эсам порсо.

Агар эр эсанг қўп жаҳонгир бўл.
Уй ичра ўтурма, нечукким нисо.

Эмас яхшилиқ, яхшиликка карам,
Карим эрсанг аҳсан ило ман асо.

Вафо хорхоридин ўтким, бу гул
Жаҳон боғида бутмамиш, Мунисо!

* * *

Истасанг сайр учун, эй дилбари зебо саҳро,
Кўнглума келки эрур турфа мусаффо саҳро.

Етти саҳроға магар файзи баҳори ҳуснунг,
Ки эрур боги эрамдек чаман оро саҳро.

Келу саҳроға хиром айла баҳор осоким,
Кўкариб сабзалар ўлсун тарабафзо саҳро.

Сайри саҳро кетурур занги кудурат дилдин,
Мундин аксар эди, маъвойи Масиҳо саҳро.

Ул қадар шўри жунун воқибъ ўлур кўнглума ким,
Вусъати бирла бўлаолмас анга жо саҳро.

Гоҳ тоғ ичрау гаҳ шаҳрдадур ошубим,
Мани мажнуннинг эмас, манзили танҳо саҳро.

Доғлиғ кўнглум ўлуб қон тўкилур кўзлардин,
Кўр не янглиғ очадур лолайи ҳумро саҳро,

Ўтти Мажнун каби кўп телбараган ишқ эли, лек,
Топмади мен каби бир бодия паймо саҳро.

Оҳи тоғларни йиқар, ашки иморатларни,
Ер юзин охир этар Муниси шайдо саҳро.



Ютубон бу замонда қон шуаро,
Назм этар гавҳари фиғон шуаро.

Ерга хуршеддек солур даврон,
Қилсалар сайри осмон шуаро.

Дўстлар лутфидин қилур маҳжур,
Баски бор душмани замон шуаро.

Юз хушомад била гадолиғ этиб,
Топа олмас емакка нон шуаро.

Давлат асроридин эрур ғофил,
Ҳар неча эрса нуктадон шуаро.

Бўлуб ифлосдин зарурат ила,
Хиссат аҳлиға мадҳхон шуаро.

Шеъри янгилиғ кезар маҳофил аро,
Қилғали дарди дил аён шуаро.

Гуиё рӯзгор аносидин
Туғди кулфатда тавъамон шуаро.

Дардманду жафокаш элга қилур.
Назм ила дардини баён шуаро.

Аҳли давлатға бўлса ҳам маддоҳ,
Топмас иқболдин нишон шуаро.

Гуссадин ўлгай эрди, топмас эса,
Шеъридек ёри ҳамзабон шуаро.

Баски даврон эрур ҳунар душман.
Кўрадур фазлидин зиён шуаро.

Мизбонлиғ қилурға йўқ нимаси,
Бўлса Мунисға меҳмон шуаро.

РУБОИИ

Шоҳо, фуқароки муниси ғамдурлар,
Бедор дилу кўзлари пурнамдурлар,
Зинҳор аларни қилмағил озурда,
Оташдаму барҳамзани оламдурлар.

* * *

Ангаким масти жоми давлатдур,
Қон ичарда фақирлардин не хабар?
Ори уйқуға борған англамағай
Уйқусизларга ҳарне бўлса агар.

* * *

Сабот истасанг мулк бунёдиға,
Адолат била ет улус додиға,
Адолатдин ўлди эл осойиши.
Эл осойиши мулк оройиши.

* * *

Бу қишки эрур ер юзи кўзгу музидин,
Бир васфини ақл этолмас юзидин,
Иссиғ кунидин шаммаи изҳор этсам,
Совуқроқ эрур зоҳиди нодон юзидин.

Тутма бадгў бирла суҳбатким, ёмон сўз заҳридин
Ниши занбур каби ҳар дам берур озорлар,
Қим яқинроқ борса итга ҳурмоғидин инжитур,
Балки тишлаб жисмин афгор, тўнин мурдорлар.

* * *

Эмас мард — турғонни йиқса киши,
Агар келса қўлдин, йиқилғонни турғуз,
Шуруинг ўлса на ишга туз айла ниятинг аввал,
Бори амални ҳабо бил, агар туз ўлмаса ният.



ОГАҲИЙ

(1809—1874)

Муҳаммад Ризо Эрниёзбек ўғли — Огаҳий тахаллуси остида ижод этган адолатпарвар шоир 1809 йили Хива шаҳри яқинидаги Қиёт қишлоғида туғилган. У ёшлик чоғида Мунис Херазмийнинг тарбиясини олади, Хива мадрасаларидан бирида таҳсил кўрган йилларида форс ва араб тилларини пухта ўрганади; вабо офати туфайли ота-онасидан, севикли устозидан («Фақирким онинг биродарзода ва дастпарвардасидурман»,— дейди Огаҳий) ажраб фақирона ҳаёт кечирса-да, кечаю кундуз мутолаага берилади. Сўнгра Огаҳий Оллоқулихон (1825—1842) девонхонасига мирза бўлиб киради ва 1828 йилда мироблик вазифасига тайинланади.


Адабий фаолиятини баёзлар тузишдан бошлаган Огаҳийнинг фикрий ва ижодий камолотиغا Мунис Хоразмий атрофидаги фозил ва шоир кишилар муҳити, айниқса мироблик вазифасини ўтаган кезларида серташвиш Жайхун — Амударё қирғоқларида очяланғоч, сувга ташна деҳқон аҳли билан учрашувлар бебаҳо таъсир кўрсатган.

Огаҳий Хива хонлиги воқеаларини акс эттирган «Риёзуд-давла», «Зубдатут-таворих», «Тарихи гулшани давлат», «Жомиу-воқеоти султоний», «Шоҳиди иқбол» (тугатилмаган) асарларини ва Мунис Хоразмийнинг «Фирдавсул-иқбол» китобининг давомини ёзади. Олим ва шоир Огаҳий йигирмага яқин асарни ўзбек тилига таржима қилади. «Гулистони Саъдий», «Баҳористони Жомий», «Ҳафт пайкари Низомий», «Ҳашт Биҳишти Хисравий» каби асарлар шулар жумласидандир.

Лекин инсоният учун Огаҳийдан қолган энг нодир мерос шоирнинг «Таъвизул-ошиқин» («Ошиқлар тумори») девонидир. «...барча мусаввалардаги ва баёзлардаги ва ўзга ерлардаги паришон бўлгон шеърлари...»дан ташкил топган бу девонда Огаҳийнинг машаққатли ҳаёти, халқчил ва адолатпарвар туйғулари, «Юз жаҳон мулкига тўймас аҳли давлат...» га нафрати ўзининг мукаммал ифодасини топган.

Фақат етти йилгина сарой хизматини ўтаган Огаҳий, 27 ёшидан то умрининг сўнгги дақиқаларига қадар Қиёт қишлоғида, отасидан қолган уйда ёлғизлик ва касаллик билан фақирона ҳаёт кечиради ва «хору беқадр» эканидан зорланиб 1874 йилда вафот этади.

Огаҳий девонининг тўртта қўлёзма нусхаси бизгача етиб келган. Булардан икки нусхаси Ўзбекистон Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида, бири СССР Фанлар Академияси Шарқ қўлёзмалари секторида (Ленинград), тўртинчи нусхаси эса Ленинграддаги Салтиков-Шчедрин номидаги Давлат кутубхонасида сақланмоқда.



ҒАЗАЛ

Бугун, эй дўстлар, ҳолим хароб ўлғанға йиғларман,
Ки яъни дарду доғим беҳисоб ўлғанға йиғларман,

Бориб аҳбоб бир-бир, ман қолиб бир гўшада ялғуз,
Ишим маҳбус қушдек изтироб ўлғанға йиғларман.

Боқиб атрофга бир ҳамдам ўлғудек киши топмай,
Таҳассур ўтига бағрим кабоб ўлғанға йиғларман.

Ётиб бир гўшада танҳо, ботиб ғам ичра сартопо
Малолат ашкидин чашмим пуроб ўлғанға йиғларман.

Қуруб ҳолим жабинида малолу кулфат осорин,
Қилиб нафрат иш элга ижтиноб ўлғанға йиғларман.

Тамуғдек тийра кулбам ичра кўргач шум шаклимни
Улусға қочғали мендин шитоб ўлғанға йиғларман.

Қарилиғ заъфию бекаслигим дарду балосидин,
Ишим чекмак кеча-кундуз азоб ўлғанға йиғларман.

Бу водийда бўлуб дарё талаб, бир қатра сув топмай,
Насибим оқибат муҳлик сароб ўлғанға йиғларман.

Ўтуб авқоти умрим фикри фосид бирла сартосар.
Ҳануз ул ишга менда иртикоб ўлғанға йиғларман.

Адо қилмай ҳузури дил била бир кун намозимни,
Сазовори уқуботу, итоб ўлғанға йиғларман.

Сўз ичра Оғаҳий булбулдек айлаб хуш адолиғлар,
Маконим чуғздек доим хароб ўлғанға йиғларман.

* * *

Қил эй соқий, карамким, қилди жисмим нотавон
Хумори жоми майдин айлади бағримни қон рўза,
рўза,

Қўзим нурин, белимнинг қувватин қўймай, олиб,
Ситам тиғин чекибдур эмди айлаб қасди жон рўза.
ваҳким,

Тузубдур қасдима ранжу машаққат лашкари саф-
Мадад май хайлидин етмай манга бермас омон рўза.
саф,

Қадимким ўқ киби туз эрди чекмай бори андуҳин
Хам этти ғам юки остида андоқким камон рўза.

Мани май партавидин ёғду оламға чиқарғилким,
Хумор ичра қоронғу қилди бошимға жаҳон рўза.

Бўлуб ман телбага жоми сабуҳий ичгали монё,
Олибдур ақлу ҳушим қўймайин ному нишон рўза.

Табиат кунд эрур, хотир паришон, фикр ҳам вайрон,
Мани одам қаторидин чиқарди бегумон рӯза.

Неча кундурки бир маҳваш майи лутфи ҳуморидин,
Кетурди бошим узра шӯриши охир замон рӯза.

Ҳамул ҳусн аҳли шоҳи илтифоти камлигиндур,
Ки мундоқ Огаҳийға кўп қилур жаврин аён рӯза

Ул юзи гул нигорнинг меҳри жамолини кўринг,
Меҳри жамоли устида икки ҳилолини кўринг.

Икки ҳилолини кўруб қонмаса меҳрингиз агар,
Сафҳай орази уза нуқтаи холини кўринг.

Нуқтаи холини кўруб сабр эта олмас эрсангиз,
Ҳусну жамоли боғида қадди ниҳолини кўринг.

Қадди ниҳолини кўруб кўнглунгиз этмаса қарор,
Жон кўзи бирла боқибон лаъли зулолини кўринг.

Лаъли зулолини кўруб жонингиз этса изтироб,
Чораи ҳолингиз учун шаҳди мақолини кўринг.

Шаҳди мақолини кўруб топмаса чора ҳолингиз,
Нуктага лаб очар чоғи фанжу далолини кўринг.

Фанжу далолини кўруб истасангиз муроди дил,
Оғаҳийдек қучуб белин айши камолини кўринг.

* * *

Навбаҳор айёми ҳар ким бўлса айши боғсиз,
Лоладек бир лаҳза ғамдин кўнгли эрмас доғсиз.

Қимса бўлса боғу бўстонсиз агар фасли баҳор,
Ўйла нахлидурки бўлғай шоҳау яфроғсиз.

Ҳар кўнгулким боғ аро ишрат майидин шод эмас,
Машъалидурки ёруғлуқ йўқтур анда ёғсиз.

Ҳар киши кошонасиким бўлмаса боғи онинг,
Ёз айёмида бир дўзах дурур учмоғсиз.

Бордурур қишдин совуқроқ суҳбатин гарм
айламак,
Ёз фасли ёр бирла уйда боғу роғсиз.

Ўйла сел оқизди кўздин боғ айши ҳасрати,
Қим топилмас рубъи маскун ичра ер бўтроғсиз.

Гарчи ёрмоқсиз киши эрмас кишилик сониди,
Боғсиз бўлгондин аммо яхшидур ёрмоғсиз.

Бўлса хористон нетонг бечора булбулга ватан,
Қим жаҳон боғида ер йўқтур ҳужуми зоғсиз.

Қулбаи вайронда тонг йўқ Оғаҳий бўлса малул,
Қим эмастур доғсиз кўнгли замони боғсиз.

* * *

Эй кўнгул, одам хаёл айлаб дема нодонға сўз,
Чунки ул инсон эмас, топсанг дегил инсонға сўз,

Сўздур инсон кўнглида бир гавҳари қиймат баҳо,
Они хор этма, дебон ҳар ҳуши йўқ ҳайвонға сўз.

Ваҳ на янглиғ билгуси ҳайвон гуҳарнинг қадрини,
Ким топор ҳаз этса ул кунжорау сомонға сўз.

Сўзни мафҳум айламак нофаҳмға мушкулдурур,
Ким бўлуб сўз аҳли бағри қону, ботғай қонға сўз.

Сангдил жоҳилға тонг йўқ сўз агар қилмас асар,
Чунки таъсир айламак мумкин эмас сандонға сўз.

Ҳар хасосат шеваға сўзингни зойиъ қилмоғил,
Сўз демак гар истасанг дей соҳиби эҳсонға сўз.

Билмаган ўз қадрини, не билгуси сўз қадрини,
Ҳайфдур доно демак нодони беирфонға сўз.

Аҳмак аҳли билмагай сўз ичра ўз беҳбудини,
Ўзига қилғай зарар, охир чекиб ҳар ёнға сўз,

Сўз қабул уммиди бирла демагил ҳосидғаким,
Одами маъқул эта олғай қачон шайтонға сўз.

Раҳм этиб сўз ҳолиға жоҳилға они демагил,
Ким бўлуб безор ондин келгуси афғонға сўз,

Олам ичра барча ишдин қаттиғу душвордур,
Огаҳий маъқул қилмоқ беҳаё нодонға сўз.

Ашкима гар канора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай
Оҳима ҳеч шумора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Ҳардам улусға лутф ила боқғуси қаҳр ила, вале,
Ман сори бир назора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Ишқ эли кўнгли дардиға чора қилур, вале манинг
Дарди дилимға чора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Ҳажрида заъфим ўйлаким, оҳи ҳазиним ўтиға,
Шўъла била шарора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Жон лабидин чу бермади жисмима, ваҳки қошидин
Қатлима ҳам ишора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай,

Кўйига борсам этгуси васлиға ваъда, ул доғи,
Бўлғуси бора-бора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Толеи равшан ўзганинг лутфи қуёши нуридин,
Ман киби бахти қора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Бўлди ситораси исиг халқға меҳри ёр гарм,
Манда исиг ситора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.

Дедим ўлубдур Огаҳий ашки канорасиз, деди,
Ашкима гар канора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай.



Неча умрлар қилдинг аҳли жоҳға хизмат,
Тарк этиб они эмди, фақр элиға хизмат қил.

Айламак тамаъ элдин хорлиқға мужибдур,
Айлағунча хор ўзни захр ичарга журъат қил.

Қарилиғ босиб келса касбдин сани ожиз,
Ташлабон тааллуқни тарки ранжу меҳнат қил,

* * *

Келди совуқ шиддатидин уйла қаттиғ ушбу қиш,
Қим оғиз очғоч, тўнгуб тил бўлғуси андоқки тиш,

Гарчи ер жисми уза қор қоқимин ёпди, вале,
Панжаи сарсарға бўлди кўксини чок этмак иш.

Хам бўлуб эл қадди совуқ шиддатидин ё киби,
Ашки мадди тўнглабон тоқти анга сиймин кириш,

Муз киби қилмиш бурудат олиб ўт таъсирини,
Танда тадбир айлабон жон асрамоқ мушкил эмиш.

Бош чиқормай кулбасидин тўнглаб ўлмоқ
ваҳмидин,
Мунқатеъ билкул бўлубдур эл аро бориш-келиш.

Сарв қоматлар кийиб, эгнига хафтон тўбату,
Тузмай онинг бирла ҳам титрарлар андоқким
қамиш.

Ақлу ҳушим қочти совуқ шиддатидин нечаким,
Тан уйида жон лиҳофи ичра қилдим парвариш.

Ул киши билмас бу совуқ шиддатинким, базм аро
Оташин май ичса, эгнига кийиб синжоб киш.

* * *

Боғу баҳор аро нетонг бўлмаса гар қароримиз,
Қим сари кўйингиз эрур боғимизу баҳоримиз.

Сарв ила лолага назар айламасак ажаб эмас,
Қим юзу қаддингиз дурур сарв ила лозоримиз.

Орази олингиз уза зулфи сиёҳингиз эрур,
Боғи муродимиз аро сунбули мушкборимиз.

Нетти ёрутсангиз даме субҳи висолингиз била,
Қилди қаро фироқингиз кечаси рўзгоримиз...

Соғари базми васлингиз нашъасининг хуморида
Ерга йиқилди ўйлаким хоки тани назоримиз.

Тортамиз интизорингиз шому сабоҳ негаким,
Даҳр аро сиздин ўзга йўқ ёримизу нигоримиз.

Ҳарна жафоки қилсангиз тортамиз Огаҳий каби,
Қим анга моний ўлғудек йўқтурур иқтидоримиз.

НАВОИИГА МУХАММАС

Очиб майдин юзинг гул-гул чиқиб майхонадин
хандон,

Паридек жилва бирла токи бўлдинг озими майдон,
Ишим дашти жунун ичра югурмак ҳар тараф нолон,
Эрур саргашта хоки тан аро мажнун кўнгул ҳар ён,
Тун этгондек қуюндин жисмиға мажнуни саргардон,

Чиқиб майдон аро то гўю-чавгон ўюнин қурдинг,
Қадам алтоф ила ишқ аҳлининг бошиға етқурдинг,
Вале ҳар гаҳки бу девона сори маркабинг сурдинг,
Ёлонг жисмим кўруб онча бало тошини ёғдурдинг,
Қи захмим боғлагондин эмди эрмастур таним урён.

Бўлуб ҳолимға нозир халқ давримда қураб ҳалқа,
Қаён юз урсам атрофимдин айрилмай юраб ҳалқа,
На одамдин улус танҳо жаворимда кўраб ҳалқа,
Жунуним ҳайратига ваҳш давримда ураб ҳалқа,
Мушаъбид лаъбиға ҳангома халқидек бўлуб ҳайрон.

Оқиб ер юзида ҳар сори юз минг наҳр ашкимдин,
Хароб ўлмай не саҳро қолди, не бир шаҳр
ашкимдин,

Нечук айларсиз, эй аҳбоб, уммид баҳр ашкимдин,
Тузалди Нухнинг тўфонидин сўнг даҳр ашкимдин,
Қиёмат ошкоро бўлди ул тўфону бу тўфон.

Бу гулшан ичра ҳар дам боши узра ёғибон жола,
Қилибдур пайкарини ҳар тараф паргола-паргола,
Бу янглиғ ҳол ила изҳор қилмай оҳ ила нола,
Манингдек тоза доғи захмидин қон ғарқидур лола,
Магарким доғини кўнглиға қўймиш шуълаи ҳижрон.

Инонғил, эй кўнгул, меҳнат сародур ушбу оламким,
Суруду нағмаси навҳа, сурури сури мотамким,
Киши гар ондадур ҳушёр эмас бир лаҳза беғамким,
Ичиб гардунча соғар кош андоқ беҳуд ўлсамким,
Икинчи сурдин ҳам бўлмағой уйғонмақим имкон.

Қилиб журъат аёқингдин тааллуқ бандини синдур,
Тутуб озодалиғ расмин қадам майхона сори ур,
Унут дунё ғамин аҳбоб бирла айш базмин сур,
Жаҳон осойишин олингда мушкил қилмаким бордур,
Агар мушкил десанг мушкил, вагар осон десанг осон,

Эшитгил гаҳ-гаҳи ушшоқи бедил оҳу зоринким,
Фурур этма кўруб ҳуснинг бақойи бемадоринким,
Вафосиз англа ушбу даҳр боғининг баҳоринким,
Кўп, эй гул, урма булбул жонига бедод хоринким,
Сану мандек гулу булбулни кўп ўткарди бу бўстон.

Чекиб даврон жафосини фузун аъдоду имкондин,
Тўярман Огаҳийдек ҳар нафас юз минг карат
жондин,

Утар мундин туну кун оҳу нолам чархи гардондин,
Навойи, қилма айб афғону фарёдимки, даврондин,
На бир фарёду ўн афғонки юз фарёду минг афғон.

РУБОИИ

* * *

Ҳалқа қурубон қилма алоло, эй шайх,
Оламға ўзинг айлама расво, эй шайх,
Ким барча риёву ҳийлау макрингни
Фош этма улус аро саропо, эй, шайх.

* * *

Масжидда намоз ўқуб мудом, эй зоҳид,
Гар топмас эсанг муроду ком, эй зоҳид,
Ихлос била кириб харобот ичра,
Соқий қўлидин ич тула жом, эй зоҳид.

* * *

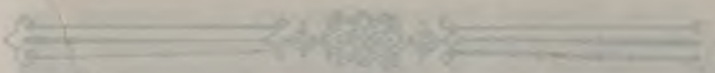
То кажлик ила кирди фалак давронға,
Доно ҳама нон гадосидур нодонға,
Тузлук била айланса эди гар гардун,
Нодон юзи тушмагай эди бир нонға.

* * *

Эй кўнгул, кимсаким сени севмас,
Қоч, онинг теграсиға айланма,
Ки насиҳат қилурда ўтганлар,
Дедилар: «севмаганга суйканма».

* * *

Қилмоқ била парвариш тикан гул бўлмас,
Ҳам тарбият ила зоғ булбул бўлмас,
Гар асли ёмонға яхшилиқ минг қилсанг,
Яхшилиқ онинг нияти билкул бўлмас.



КОМИЛ ХОРАЗМИЙ
(1825—1899)

Олимлар ва шоирлар диёри Хоразм XIX асрнинг иккинчи ярмида башариятга яна бир порлоқ истеъдодни — Ниёзмухаммад Абдулла ўғли Комил Хоразмийни тақдим этади. Комил эски мактабда бошланғич таълим олгач, Хива мадрасаларидан бирида ўқийди ва араб, форс тилларини мукаммал ўрганади. Мадрасани хатм қилгандан кейин, у савдо-сотиқ билан шуғулланади, тез вақт ичида қалами ўткир шоир, талантли бастакор, нозик хаттот ва чевар наққош сифатида халқ ўртасида шуҳрат қозонади.

Мухаммад Раҳимхон II бу каби кишиларнинг ўзига яқин туришини маъқул кўриб, Комил Хоразмийни саройга тортади: аввал хоннинг мирзаси, кейин девонбеги вазифасини ўтайди.

Комил Хоразмий Муҳаммад Раҳимхон II ҳукмронлик қилган йиллардаги шоирларнинг энг кучлиси ҳисобланарди. У Хоразм нотаси деб аталган музика аломатларини ихтиро қилган, адабий таржима билан ҳам шуғулланган.

Комил Хоразмийнинг шеърлари девон ҳолида тўпланиб, тош босмада босилган. Унинг қўлёзма девони Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институтида сақланади.

Комил Хоразмий умрининг охирида зўр фалокатга учраб, икки кўзи кўр бўлиб қолади. Бироқ шоир ўз ижодий фаолиятини сира тўхтатмайди, халқ манфаати йўлида тинмай ажойиб асарлар яратади. У 1899 йилнинг охирида вафот этган.



ҒАЗАЛ

* * *

Эй кўнгул, зинҳор қилма аҳли даврондин тамаъ
Бор эса бу хаста жисмингга агар жондин тамаъ.

Чунки йўқ эрмиш жаҳон аҳлида холис дўстлиғ,
Кимки ондин яхшироқ йўқ айлама ондин тамаъ.

Даҳри дундин кўрмагунг жуз ҳасрати нокомлиғ,
Гавҳари мақсудни қилма бу уммондин тамаъ.

Солим ўлмоқнинг сипеҳр осибидин имкони йўқ,
Қилма ҳаргиз офият кунжин бу вайрондан тамаъ.

Кузлари жаллодидин қилмоқ мурувват орзу.
Аҳли иймон айлагандек кофиристондин тамаъ.

Истайин не навъ жоним роҳатин мужгонидин,
Қилғому мажруҳ марҳам тиғи урёндин тамаъ.

Шарбати лаъли хавосин истамаклик бодадин,
Айламак жонбахшлиғ жуз обиҳайвондин тамаъ.

Хони васлиға рақибидин ионат истамак,
Айлаган янглиғ гадо илкидағи нондин тамаъ.

Олам ичра гар бўлай десанг азизу аржуманд,
Айлама Комил киби жуз зилли субҳондин тамаъ.

* * *

Ютубон бу замонда қон фузало,
Кулфат ўқиғадур нишон фузало.

Қалам ила китобдин ўзга
Топмағай ёри ҳамзабон фузало.

Қатнабон сифлалар эшигига,
Топмас ўлтурғали макон фузало.

Жуҳало зумраси келиб ғолиб,
Бўлди мағлубу нотавон фузало.

Сўзни фаҳм этгали киши топмай,
Не осиф бўлса нуктадон фузало.

Қимга кўрсатса биргина беҳбуд,
Топар ўтруда минг зиён фузало.

Жуҳалоға қилиб мулозимлик,
Топмадилар емакка нон фузало.

Майи гулранг ўрниға тайёр,
Кўзлари соғрида қон фузало.

* * *

Не суд очилса гул, ўлса баҳор ғурбат аро.
Менгаки бўлмаса ёру диёр ғурбат аро.

Очилмади чаманистон ҳавосидин кўнглум,
Кўзумга гул эрур андоқки, хор ғурбат аро,

Фироқ даштида бир мушкбў ғизол истаб,
Кўзимни қилди чу дом интизор ғурбат аро,

Йироқ тушкали аҳбоб суҳбати майидин,
Нишот жомига бўлдим хумор ғурбат аро.

Чаманда гулдек аҳиббо ватан аро хандон.
Чу лола бағрим эрур доғдор ғурбат аро.

Ватанда кўзима чангалситонча йўқ Маҳмуд,
Аёз боғида тутдим қарор ғурбат аро.

Чиқай ватан садафидин дема гуҳар янглиғ,
Агарчи бўлса сенга эътибор ғурбат аро.

Ниҳон эт ўзни ватан қофи ичра анқодек,
Сенга йўқ ўлса мурод иштиҳор ғурбат аро.

Ватанда сокин ўлуб сайр эт олами боло,
Сафарни айламағил ихтиёр, ғурбат аро.

Топ эмди Хевақ ила Паҳлавони Комил эсанг,
Дема Бухори шарифу Мазор ғурбат аро.

* * *

Жон бахш лаълинг устида ул хол ҳиндулармудур,
Ё чашмаи ҳайвон уза зоғи сияҳ мўлармудур?

Боғи жамолинг саҳнида уйнар кўзинг мардумлари,
Ёхуд Хўтан гулзорида сайр эткан оҳулармудур?

Сунбул эрурму сарвға чирмошиб ўскан боғ аро,
Ёхуд чўлашған қаддинга шабранг гисулармудур.

Хатти муанбарму эрур чоҳи занахдон даврида,
Ё салсабил атрофида райҳони хушбўлармудур?

Шаҳло кўзинг атрофида кирпикларингму, йўқ эса,
Қурғон кийиклар сайдига сайёд мўндулармудур?

Ғамзанг мижанг новакларин отмоққадур икки камон,
Ё кўзларингнинг устида пайваста абрулармудур?

Зоҳир арақларму эрур, гулбарги хандошинг уза,
Ё лаъл хотам даврида сероб луълулармудур?

Ғамзанг хадангин ҳар тараф отсанг тегар ман
зоринга,
Жону кўнглум ёхудки ул ўқларга қопуллармудур,

Ҳайрони дидоринг бўлуб турмуш қошингда хўблар,
Йўқ эрса қўйғон ўтруда машшота кўзгулармудур?

Тортор риёи шайхлар масжидда жаҳр айлаб фиғон,
Ё кўкка боқиб кўчада ҳар кеча ит увлармудур?

Қомил қошиға келдиму барча рақиби ҳиласоз,
Ё шери ғуррон оллида бир неча тулкулармудур?

* * *

Эй дурри ноби ишқингга жонлар хазиналар,
Мижгони новак афканинг омили синалар,

Етмас кунгул фиғони муалло жанобинга
Ҳар неча оҳидин ясаса анга зиналар.

Ишқ аҳли бўлса гар менга тобиъ ажаб эмас,
Ҳусн аҳли келди сенга ғуломи каминалар.

Мингдин бириси мумкин эмас саёт бўлмоқи.
Ҳуснунг баёнида неча ёздим сафиналар.

Ушшоқ бахтини қора ёзғанда килки сунъ,
Холу хат ила қошу кўзунгдур қариналар.

Кўнглум муҳаббатингни ажаб қилса хоксор,
Ободлик харобаға бермас дафиналар.

Боқ сўзга, боқма қойили яхши, ёмониға,
Май зарфи гоҳ кўза гаҳе обгиналар...

Қўюнг гадоси хирқайи пашминаси уза,
Товус парларига қилур ноз биналар,

Ул ким замири покдур ойинадек мудом,
Етмас анга кудурати арбоби киналар.

Нетсун бу баҳру кон дуру лаълини Комилинг,
Эй дурри ноби ишқинга жонлар хазиналар.

* * *

Кулмадинг бир то мени юз қатла гирён қилмадинг,
Тутмадинг бир жом то кўнглум тўла қон қилмадинг,

Хотирим даврон ғамидин қилмадинг бир лаҳза жамъ.
То мени бир йилғача зору паришон қилмадинг.

Хаста кўнглум таҳ-батаҳ қон қилмағунча ғунчадек,
Очилиб мажлисда рухсоринг гулафшон қилмадинг.

Мен тарафга қилмадинг ҳаргиз хатодин бир нигоҳ,
То рақибимға боқиб юз лутфу эҳсон қилмадинг.

Айладинг меҳру вафо бобида қайси ваъдалар,
Қим яна ул аҳду паймондин пушаймон қилмадинг.

Отмадинг қаҳру итосинг новакин ағёрға,
То маломат ўқига кўксимни қалқон қилмадинг.

Қилмағунча хони васлингдин бу зоринг бенасиб,
Ўзгани бу хони ихсон узра меҳмон қилмадинг.

Эгнима кийдурмадинг лутфу иноят хилъатин,
То либоси офиятдин жисмим урьён қилмадинг.

Қайси бир уммидким, лутфингдин этдим оқибат,
Ул умидим ҳосилини яъсу ҳирмон қилмадинг.

Эй ситамгар, қайси бедилға бериб васлингда жой,
Сўнгра они мубталойи доғи ҳижрон қилмадинг.

Қилмағунча хонумонимни қаро ҳижрон аро,
Кулбам ичра оразинг шамъи шабистон қилмадинг.

Дониш аҳлиға қаю қилмишларинг дей, эй фалак,
Қай бирин ул зумранинг мағлуби нодон қилмадинг.

Сирри ишқинг неча пинҳон тутди элдин, эй пари,
Қўймадинг Комилни то расвойи даврон қилмадинг.

МУНИСГА МУХАММАС

Дардоки, йўқ жаҳон элида шармсорлиғ,
Кўрганлар иззатимни манга берди хорлиғ,
Эркан абас замон элидин дўстдорлиғ,
Яхши кунумда ҳар кишиким қилди ёрлиғ,
Дўнгач замона айлади душман шиорлиғ.

Улким эди вужуди вафо маъдани букун,
Душманга лутф, зулм мангадур фани букун,
Дерким рақиб сониди кўрман сени букун,
Атфол этакка тош йиғингизким мани букун,
Девоналиқга еткурадур беқарорлиғ.

Ҳар кимса ўз нигори висоли замонида,
Иzzат майини нўш этар ишрат маконида,
Фарёдим булолмадим ағёр сониди,
Итлар азизроқ кўрунур халқ ёнида,
Мендинки кўйинг ичра чекарман бу хорлиғ.

Борсен агарчи давр элига фойиқ, этма рад,
Ушшоқ аро билиб мени ҳам содиқ, этма рад,

Кўргач юзунгни бўлдум агар ошиқ, этма рад,
Мен гарчи суҳбатингға эмон лойиқ, этма рад,
Бу гулшан ичра гул ул эрур бўлса хорлиғ.

Ушшоқни қилурға чу қилдинг фиғону асир,
Нағмангға бўлди борча эшитмак ҳамон асир,
Не навъ бўлмайин мени бехонумон асир,
Эй мутриб, ўлди ҳалқаи нағмангға жон асир,
Созингға ёр зулфидин олдингму торлиғ.

Сен сен сарири ҳусн уза шаҳаншаҳ, эй масиҳ,
Гар хўблар қавокиб эса, сен маҳ, эй масиҳ,
Комилға кўйинг ўлғали манзилгаҳ, эй масиҳ,
Мунисни ғам етурди ҳалокатға, эй масиҳ,
Мақтулинга даме қилакўр ғамгусорлиғ.

ҚИТЪА

Ҳар неча бало етса чекиб бош букма,
Таъжил яқосиға бошингни суқма.

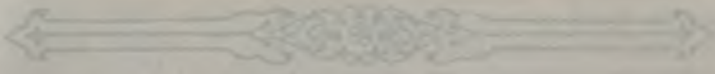
Амроз, алам шиддатидин ҳовлуқма,
Топғунг яна, Комило, шифо ошуқма.

Ҳар кимсаки, айласа ошуқмасни хаёл,
Яфроғни йифак қилур, чечак баргини бол.





МУҲАММАД АМИНХҶА МУҚИМИЙ



МУҚИМИЙ

(1850—1903)

Буюк ~~деҳқон~~ шoir Муқимийнинг ижодий фаолияти халқимиз тарихининг бурилиш нуқғасини ташкил этган йилларда, адабиёт тарихимизнинг порлоқ даврларидан бирида — XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида кечди. ~~Унинг~~ — деб ёзган эди ~~Ф. Рашидов~~ — «Урта Осиё халқларининг бу сиёсий ва маданий уйғониш даври ҳақида, — Шарққа нисбатан ҳақиқатан прогрессив роль уйнайди...»

Муҳаммад Аминхўжа Муқимий 1850 йили Қўқонда ҳунарманд оиласида туғилди. Унинг отаси Мирзахўжа асли тошкентлик бўлиб, 1835—36 йилларда ўз отаси Мирфозил билан биргаликда Қўқонга кўчиб боради ва шу ерда нонвойлик қилиб,

турғун бўлиб қолади. Муҳаммад Аминхўжанинг онаси Бибиойша эса, асли хўжандлик бўлиб, Сайдолим Нодиршайх қизидир. Сайдолим Нодиршайх ҳам тирикчилик орқасида Қўқонга келиб, шу ерда муқим бўлиб қолганлардан эди.

Мирзахўжа билан Бибиойша ўз турмушларида бешта фарзанд кўрганлар. Уларнинг учинчиси Муҳаммад Аминхўжа эди. Муқимий бошланғич маълумотни Қўқон мактабларидан бирида олади, лекин бўлажак шоирда бадний завқни тарбиялаган оила, Қўқон аёллари ўртасида «Хуморбиби» деб ном чиқарган онаси бўлди. Муқимий Қўқондаги машҳур «Ҳоким ойм» мадрасасида, сўнгра Бухоро мадрасасида ўқийди. У тахминан 1876 йилларда Қўқонга қайтиб келади ва тирикчилик ишларига киришади: Қўқондаги ер қурилиши маҳкамасида мирзалик қилади, 1877 йилларда Қўқоннинг ғарби-шимолида, Сирдарё ёқасидаги Оқжар паромидида паттачи бўлиб ишлайди. 1885—86 йилларда отаси Мирзахўжанинг вафотидан сўнг, Муқимийнинг моддий аҳволи янада оғирлашади ва, ниҳоят, шоир Қўқондаги «Ҳазрат» мадрасасининг кичик бир ҳужрасида умр кечиришга мажбур бўлади.

Муқимий ўз ижодий фаолиятини бошлаган даврда, яъни XIX асрнинг 50—60-йилларида Қўқон хони Умархон (1810—1822) бошлаб берган сарой реакцион адабиёти унинг меросхўрларидан Муҳаммад Алихон (1822—1842), Шералихон (1842—1845) ва, ниҳоят, Қўқон тахтининг энг сўнгги ҳукмрони Худоёрхон даврида ҳам бутун кучини сақлаган ҳолда давом этди. Ўзбек классик адабиёти халқчил анъаналарининг, Алишер Навоий, Махмур, Гулханий, Турдий каби инсонпарвар шоир ва мутафаккирларнинг меросхўри сифатида адабиёт майдонига чиққан, меҳнат аҳли ҳаётининг барча фожиаларини ўз бошидан кечирган Муқимий демократик адабий оқимнинг бошида турди. Шоирнинг лирик шеърлари ва, айниқса, ҳажвиёт (сатира ва юмор) жанрида битилган асарлари бутун бир хазина, XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида кечирилган халқ

ҳаётининг айни ифодасидир. Шунингдек Муқимийнинг оташин нафасида, унинг атоқли замондошлари Фурқат ва Завқийнинг ижодига хос, халқининг қувончли келажагига комил ишонч шабадаси эсади. «Келур охир сени ҳам йўқлагудек бир замон яхши», деб каромат қилган эди изчил демократ шоир Муқимий.

Муҳаммад Аминхўжа Муқимий — ўзбек халқи зако ва даҳосининг мард куйчиси — 1903 йил 25 майда Қўқон шаҳрида вафот этган.



ҒАЗАЛ

Дқлу ҳуш учди бошимдин, эй пари, девонаман,
Бир иложи қил, эл ичра бўлмайин афсона ман.

Дарду сӯзу ашқу оҳимни қиёс эт шамъдин
Шомдин то субҳидам ҳажрингда ўртаб ёнаман.

Ул замониким, йироқ васлингдин ўлдим, то бу дам
Ҳар кеча ёдингда минг йўл уйқудин уйғонаман.

Лаҳзаи заҳри ғаминг ютмаққа тоқат қолмади,
Нӯш этиб васлинг майидин ҳам қачон бир қонаман.

Хома мужгон, кўз қаросидин ёзиб рози дилим,
Арзай қилдим эшит, маъюсу муштоқонам.

Оҳким сенсиз қарору сабру оромим кетиб,
Бир илон чаққан кишидек ҳар тараф тўлғонаман.

Навбати жомим тўла қуйғил карамдин, соқийё,
Ҳар қадамда то қилай юз лағзиши мастонаман.

Мулки Ҳинду Марвдин келсам топардим эътибор,
Шул эрур айбим, Муқимий, мардуми Фарғонаман.



Навбаҳор, очилди гуллар, сабза бўлди боғлар,
Суҳбат айлайлик келинлар, жўралар, ўртоғлар.

Хуш бу маҳфилда тириклик улфату аҳбоб ила,
Ўйнашиб, гоҳи табиатни қилайлик чоғлар.

Рух очиб кўздин ниҳон бўлса паридек, найлайин,
Айрилиб ҳушу ақлдин телба бўлмай соғлар.

Ҳайфким аҳли тамиз ушбу маҳалда хор экан,
Олдилар ҳар ерда булбул ошенин зоғлар.

Марҳам истаб кимсадин, захми изҳор айласанг,
Чораи қилмоқдин ўзга, устиға тирноғлар.

Тобакай мундоғ маломат кунжида доим Муқийм,
Бу замон кўз тутгин эмди санга бўлсун тоғлар.

* * *

Зулм ила қаҳру ғазаб изҳор қилмоқ шунчалар,
Ошиқи бечорага озор қилмоқ шунчалар.

Гул дебон севган кишининг кўкрагига ниш уруб,
Хастаю маъюс этиб, афгор қилмоқ шунчалар.

Тўтийи ширин сухан ағёрларнинг базмида,
Бизга келганда гапирмай зор қилмоқ шунчалар.

Сизга ким айди: муҳаббат аҳлини қил эҳтисоб,
Қўрқутиб ўз айбига иқрор қилмоқ шунчалар.

Келса олдингизга бой сурат, ёқоси тугмалик,
Иззат ила шоду миннатдор қилмоқ шунчалар.

Гарчи келса эски тўн, биздек дуогўйи фақир,
Камбағалнинг хирқасидин ор қилмоқ шунчалар.

Ҳар балою жабр келса ёнмагай ҳаргиз Муқийм,
Ошиқ аҳлини урубон, хор қилмоқ шунчалар.

МУРАББАЪ

Дилда васлинг эрди умри таманно,
Хаёлингни қилур вақти тамошо,
Ногаҳ ойинага боқиб, нигоро,
Маҳву ҳайронларинг ёдимга тушти.

Фасли баҳор ўлуб, гуллар очилиб,
Ерга сабза бахмал каби ёпилиб,
Машомимга сунбул бўйи хуш келиб,
Зулфи райҳонларинг ёдимга тушти.

Қўлларингдин то нўш эттим паймона,
Гоҳи худ мен, гоҳи бехуд девона,
Ҳар қачонким кўксим қилдим нишона,
Тийри мужгонларинг ёдимга тушти.

Сайр айладим чиқиб дашту саҳролар,
Бошларимга ортиб шўри савдолар,
Бисмил учраб кўзга лола, раънолар,
Тиғи бурронларинг ёдимга тушти.

Эй яхшилар хайлин нозик миёни,
Гарчанд эрдим ёмонларнинг ёмони,

Базмларда қилган элдин ниҳони,
Лутфу эҳсонларинг ёдимга тушти.

Не хуш айём экан ўшал замонлар,
Бўлур эрдим ҳар дам, жоно, қурбонлар,
Охир мундоғ бўлиб зору сарсонлар,
Ҳар сў жавлонларинг ёдимга тушти.

Эй истиғно фирдавсининг насими,
Ёд этмадинг қадрдон деб қадимий,
Умид этдим ҳар ердаким, Муқимий,
Аҳду паймонларинг ёдимга тушти.

* * *

Эмди сандек жоно, жонон қайдадур,
Кўриб гул юзингни боғда бандадур,
Сақлай ишқинг токим, жоним тандадур.
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Меҳринг ўти ногаҳ тушди жонларга,
Парвойим йўқ зарра хону монларга,
Лола янглиғ тўлиб бағрим қонларга,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Эртаю кеч фикру зикрим хаёлинг,
Бир сўрмадинг: налар кечти аҳволинг?
Эсларимга тушуб ширин мақолинг,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Воқиф эрмас киши сенинг аслингдин,
Токим десам пари сенинг наслингдин,
Водариғо, жудо бўлдим васлингдин,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Йўқ сан каби малоҳатлик ягона,
Кўрганмукан мисолингни замона,

Бўлиб халқ ичида мундоғ афсона,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Юзларингдин хижил моҳи тобонлар,
Рафторингга шайдо жумла ёронлар,
Қолиб ҳардам ўз ишимга ҳайронлар
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглим сандадур.

Султонисан, барча хўблар надиминг,
Доим эрдим дуоғўйи қадиминг,
Бовужуди сўрмай ўттинг Муқиминг,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

МУХАММАС

Бу чаманда, ғунчаи афгоридин айрилмасун,
Сози ҳар маҳфил, дуо қил, торидин айрилмасун,
Бўлса тарсо ҳамки ул, зунноридин айрилмасун,
Ҳеч ким мендек, илоҳи, ёридин айрилмасун,
Меҳрибон, мунис ўшал дилдоридин айрилмасун.

Қомжў ноаҳллар аҳлиға етмай биргина,
Турфа ҳайронликда мен аслиға етмай биргина,
Одами ёким пари наслиға етмай биргина,
Хонумон барбод уруб васлиға етмай биргина,
Маҳруму, маъюсу, йўқу, боридин айрилмасун.

Чарх остида букулди, бўлди қаддим чун ҳилол.
Заъфдин халқе қилурлар соя янглиғ поймол,
Ҳасрати шамъи жамоли қилди фонуси хаёл,
Ҳажр осибии хазонида ўтуб шўрида ҳол,
Андалиби мен каби гулзоридин айрилмасун.

Истагони борҳо панд эрди, айғил зинҳор,
Ютса заҳри мордин қанд эрди, айғил зинҳор.

Жонларим бир умр пайванд эрди, айғил зинҳор,
Қосидо, кўнглум қуши банд эрди, айғил зинҳор,
Иш қилиб ким зулфи анбар боридин айрилмасун,

Кимга айтиб, кимга йиғлай мубталолиқ дардини,
Олами қаҳқатчиликда бенаволиқ дардини.
Оҳ, саргардон кезиб, бераҳнамолиқ дардини,
Дўстлар, кўрсатмасун ҳаргиз жудолиғ дардини,
Душманинг ҳам бўлса, ўз ғамхоридин айрилмасун,

Етмади додим, фалакнинг дастидин фарёду дод!
Рўзгорим шоми равшан қилмади субҳи мурод,
Ошно, ёру буродарларда йўқ меҳру вадод,
Бандаи, ёраб, Муқимийдек бўлуб хору касод —
Суду савдодин қолиб, бозоридин айрилмасун.

(ФУРҚАТ ҒАЗАЛИГА МУХАММАС)

Ғар эмас, эй нозпарвар, кофиристон кўзларинг,
Нега икки мардуминг бадмасту мастон кўзларинг?
Айлагай хунрезлиққа ҳар сў жавлон кўзларинг,
Тўккали жаллод эрур ишқ аҳлидин қон кўзларинг,
Лабларинг жонбахшу аммо офатижон кўзларинг.

Кишвари ҳусни малоҳат тахтида, эй подшоҳ,
Сарв қадлар ичра ўтмас сен каби мавзун паноҳ,
Найлайин ошуфталиғдин чекмайин ҳар лаҳза оҳ,
Саҳл агар бўлса паришон дилларим қилсанг нигоҳ,
Қилди оҳуни Хутан даштида сарсон кўзларинг.

Бир назар уммидида йўлингда рўзу шаб ётиб,
Хорлиқлар хори ҳар узвимға хородек ботиб,
Озмиди ўлғонлиғим заҳри ғами ҳижрон тотиб?
Ногаҳон ошиқларингга тийри мужгонлар отиб,
Рахна дил мулкиға солди номусулмон кўзларинг.

Мақсадингни ғунчасидин дер эдингким, гул қилай,
Соғари айшинг майи васлим билан пурмул қилай,

Тобакай мундоғ тағофул айлай, эмди қул қилай,
Бир ишорат бирла дер эрдинг боқиб бисмил қилай,
Бўлмасин ул аҳдидин, ёраб, пушаймон кўзларинг.

Келганингда, дилбаро, ногоҳ оқшом кетмағил,
Куйдуруб куйган юрак-бағримни бирён этмағил,
Сурмасанг арзимни, додиға рақиб ҳам етмағил,
Эй нигоро, сурмани қўй, қўйма, қўйсанг чиқмағил.
Қилмағай ошуби даҳр устига тўфон кўзларинг.

Неча муддат, кеча-кундуз кўрганинг ағёр эди,
Бу сабабдин ҳар тукум жисмимда гўё мор эди,
Шом вақтидек Муқимий рўзгорим тор эди,
Шукр Фурқат, фурқатингда хастау бемор эди,
Бир боқишда айлади дардиға дармон кўзларинг.

ҲАЖВИЙ АСАРЛАР

[ТАНОБЧИЛАР]

Бўлди таажжуб қизиқ ҳангомалар,
Арз этайин эмди ёзиб номалар.

Адл қулоғила эшит ҳолими,
Зулм қилур, баски, менга золими.

Ўн ики ойда келадур бир таноб,
Ўзгалара роҳату менга азоб,

Султон Али Хўжа Ҳақимжон икав,
Бир хотун, бириси бўлди куяв.

Иккаласи бўлди чунон иттифоқ,
Гўё хаёл айлаки, (қилмай нифоқ).

Ош есалар ўртада сарсон илик,
Хўжа — чироғ ёғи, Ҳақимжон — пилик.

Бир-бирисиға солишурлар ўрун,
Эртаю кеч ўпишиб оғиз-бурун.

Саллалари бошларида оқ сават,
Кўрпача тагда ҳама вақт уч қават,

Бирлари мўлтонинамо, ҳийлагар,
Бирларидур кунда пиху гавда хар.

Оғизлари мақтаниб ўн беш қариш,
Майда сухан, эзма (чурук), занчалиш.

Қайсики қишлоққа тушар отидин,
Элни йиғиб, воқиф этар зотидин.

Дерки: «Кўзингга ҳали кал жўжаман,
Махдуми аъзамлик ўзим хўжаман.

Бизга бобо ҳазрати Шохлик мазор,
Мухлисимиз мардуми ушбу диёр.

Ҳам яна Эрҳубби бўладур тағо,
Аммамизнинг эрларидур Нурато.

Биби Убайда бўладур холамиз,
Гоҳ келур эрди кичик боламиз.

Хизр отамларга буродар эрур,
Чимлиғ азизлар манга додар эрур.

Гарчики мен олиму шайхи замон,
Қирқингиза эмди берай бир қозон.

Манки танобингга чиқибман келиб,
Хизматими яхши қилинглар билиб.

Ут қўюбон куйдурадурғон ўзим,
Ҳокимингу ўлдурадурғон ўзим.

Хоҳ танобингни дучандон қилай,
Хоҳ карам бирла бошингни силай»»

Хўжа сўзини мунга бермай қарор,
Мардуми саҳройи бўлур беқарор.

Дерки Ҳакимжони:— «Аё оқсоқол,
Бизни топибсен магарамким ўсол».

«Ҳозир этинг тўрт нафар мардикор,
Тўғри қил, олдимға қилибон қатор.

Арқоними еринга судраб чиқай,
Баччаталоқ қишлоқиларни (урай).

Бир бураин мўйлабимни чиқиб,
Торт танобини, жазоси, сиқиб!

Яхшилиғингни фуқаро билмагай,
Ҳоли булар кўзга бизи илмагай.

Икки танобини қилай ўн таноб,
Юртингизи куйдуруб айлай хароб.

Хоҳ ўлинг, хоҳ қолинг баччағар».
Дебки, узангуга оёгин тирар.

Бир-бирига қишлоқ эли боқишиб,
Гоҳ уён, гоҳ буён чопишиб,

Жамъ бўлуб айлаюбон маслаҳат:
— «Дуғмаға, дер, бир нима бериб жўнат».

Ақча қўлида икки-уч мўйсафид
Дерки:— «Бу назрингизу, бизлар мурид».

Зулм билан эллику юзни олур,
Боз танобини дучандон солур.

Тоғи булар яхшию, бизлар ёмон,
Эл тамизидин ҳазар эт, алъамон.

* * *

Ўзга яна ғусса будурким дейин,
Шунчаки бир қисса булардин кейин:

Қўшти Жалолхон деган ўғлин манга,
Деди:— «Руқум ўргатасиз, сиз анга».

Юклади ўғлини манга, мухтасар,
Бу дағи ортиқча [менга дардисар]...

Сўзни Муқимий керак этмак тамом,
Маззаси қолмас узун ўлса калом.

МАСКОВЧИ БОЙ ТАЪРИФИДА

Ҳикоят қилай, турфа даврон экан.
Халойиқ ҳама маҳву ҳайрон экан.

Чиқиб янги масковчидин бойлар.
Синар ўтмайин баъзиси ойлар.

Хусусанки эшони Ҳоди хўжам,
Йуқ оғзида қарзини ваҳмида нам.

Керак берса Масковга бир лак, қани,
Битиб ваъдаи пул [ўзи мултани].

Дер эрмишки, ўрусқа нисфин берай,
Келар йилга ярмига муҳлат сўрай.

Қачон бўлмаган гап қабул айласин,
Муқаррар дегайким, печат байласин.

Мунинг устига қарзидур Андижон,
Ким, ўз халқидин — барчадин бу ёмон.

Бу ҳам қирқ минг сўм эмиш, деди қарз,
Ўтуб ваъдаси берсалар вақти фарз.

Нетармиз, дебон қистамас эл пулин,
— Берурман,— деса,— сўмига ўн тийин.

Чунончи хўжам, Пошшо хўжани
Чу Масков юборган билан, мол қани?

Фабрикантлар ваъдага молини
Беришмай, деди йиғлаб аҳволини.

Бориб мол учун, мол ололмай келиш,
Ёмон, аҳли тужжорга мушкил иш.

Олиб сулсини ақчасин хўжайин,
Бериб мол конторга қилди тайин.

Олай деса, конторда йўқ бир фақир,
Деса: олмайин, ул заколат куйир.

Бу савдо билан бошида кечқурун,
Борур кўҳи орқасидин, ё бурун.

Қочиб кетди маччайилар аксари,
Бориб, шулки юртига таъкидлари:

— «Саройики ў бошадаш зинҳор,
Дар онжо марав, мемури, эй табор»¹.

¹ «Зинҳор у бўлган саройга бора кўрма, ўласан эй қариндош»

Сарой эгаси камбағал Бобожон,
Қўрар тожике йўқ, бўлур тоза қон.

Очилгач келиб эртаси ҳужраси,
Қилур жангу жанжал ҳар эртаси:

— «Қўтармакка юк деб, малай сақласам,
Ўзига дегай, ишлатурлар акам».

Урусга ижора қўйиб зовутин,
Борур эди ишлик бўлиб, чиқди кун.

Чиқиб қочди бир-бир ҳама мардикор,
Қўпес қолди бу сирга ҳайрону зор.

Топиб мардикорини — «Сейчас юринг,
Пажолиста, — дер эрди, — эмди туринг».

Деди: — «ҳар куни берсанг ўн сўм ҳам,
Борилмайди, қўй зовутингни, хўжам».

Дубора яна борди бир ишга шул,
Сўкиб — «нет, — деди, — келма дуррак, пошёл»!

Хўқанд ичра эсизгина ҳавлилар,
Келиб икки минг ақчага сотдилар.

Олур эрди уч-тўрт мингга, қаранг,
Нетар, бўлса қарзига ўлгунча танг?

Ўзи оқшом ҳовлисида ҳар кими,
Қўрар келди эшон, қочар одами.

Агар борсалар қайси ҳаммомга
Чиқар ходимийлар қочиб томга.

Сабаб сурди ҳаммомчи қочқонидин,
Дедиларки:—«Биз кечтук эҳсонидин...»

Бериб арза маъмурга:—«Эй ҳокимим,
— Деди,— бор туққиз юз олтмиш сўмим».

Олиб буйруқ отига Хайруллахон,
Шариатга қамту ўтурган замон,

Келиб қолди ўзига ногаҳ қасам,
Сариҳ бўлди ёлғонлиғи муттаҳам.

Қизини олиб гўркави шўрлик.
Турушлик тушиб, бўлмади жўрлик...

Деди оҳ уриб:—«Бўлса эр ҳоли бу»,
Фигонидин эл ичра тушди фулу.

— «Дариғоки, бахтим қаро бўлмаса,
Санга тушмас эрдим худо урмаса».

Чиқиб ичларида ниҳон қотишиб,
Базўр қўйди ҳамсоялар босишиб.

Вале растада савлатин кўрсангиз,
Ким, арзийди шайхи замон билсангиз.

От устида мардум қилурлар гумон,
Мударрислари «Бег»ни, деб Тош эшон.

Амома бошида, сафид жомалар,
Хаёл айлағайсизки алломалар.

Қилиб мухтасар, сўзни қилдим тамом,
Малол овар ўлғай чўзулган калом.

[Т ў й]

Эшитинг бир ҳикоя Иқондин,
Тўй ночор қилди ёлғондин.

Хўжайин берди Тошканддин тил:
«Тўй қилар бўлсанг қўй ўзингга кафил.

Ўғлингизни,— дедики,— қилманг тўй,
Балки от тезагини қилманг бўй.

Не керак сизга тўй қилмоқлик,
Керилиб обрўй қилмоқлик.

Гар десангиз мени қозон қурманг,
.....

Ман ризомас кишига нон берсанг,
Ё товуқ сақласангу дон берсанг.

Туйнугингдин агарда чиқса тутун,
Мунда бер дастмояларни бутун.

Бўлса уммидингиз агар биздин,
Манфаат кўрмасин биров сиздин.»

Ушбу мазмунда қоқди сим хўжайин,
Шод бўлуб эр, хотин деди: «Ўлайин!»

Соф ният сувики лойланса,
Не ажаб хайр эшиги бойланса.

Қичигу катта, хўрд ила реза
Қилдилар бир-бирга истеза.

Уй ичи — ўрнига уюн-кулгу,
Юлушиб юз, йиғи-сиғи, қайғу.

Ташқарида қимирлаган эркак
Бир-бировига аччиғу жиртак.

Тўйга ўз тухмидин хотун демади,
Аччиғидин отаси ош емади.

Тўй-тамошо азога айланди,
Бил-ахир турди, куйдию ёнди.

Қўй олиб сўйди арриғ уч сўмга,
Урди гўшт ила ёғини хумга.

Уч кишини маҳалладин оқшом
Чарлади, келди олдириб илдом.

Отларини дейин, десанг — ким-ким?
Сартарош, Кўр ҳожи, Сайид Қосим.

Ўртага қўйди калласин чиқариб,
«Кўргузинг маслаҳат» — деди, қизариб.

Бирав ундоғ деди, бирав мундоғ,
Элда айтур чунончи ким тўмтоғ.

Машварат айлашиб ҳоришдилар,
Неча ерга ўчоқ қозишдилар.

Оқибат маслаҳат бу ерга қарор
Топтиким, чиқдилар секин бозор.

Каллага еткудек биринж ила ёғ,
Келдилар олишиб учида оёғ.

Ис чиқормасдин ошни дамладилар,
Анга лойиқ тўқузни ғамладилар.

Ўчоқ устида гар йўталса бирав,
Ер эди елкасига катта кўсав.

Бири қаттиқ чиқарса овозин,
Билмасун қўшни, деб, тутуб оғзин.

Қўшнилар ҳам солурлар эрди қулоқ,
Асарин топмас эрди дегу табоқ,

Дейдиган одамин тутуб номин,
Деди: есин келиб ошу понин.

Етти одамни ўз маҳалласидин,
Қорни тўқ, янги тўн, басалласидин.

Деди шовқунламай имо уйидин,
Мундин, ундин, юқоридин, қуйидин.

Кирдилар тўйга қўл ювуб, дегани:
— «Хайра мақдам»— деб, ўтқизиб ҳамани.

«Тўй муборак» дейишти пешу пас,
Деди — «Мундоғ деманг, бу тўй эрмас!

Яхшилар — қилди тўй — деманг зинҳор,
Хуб бўлмас эшитса хешу табор.

Билсалар бойлар — аҳли расталарим,
Ичларида қийин кейин юрарим.

Нима кўп менда — ёру ошно кўп,
Бой кўп, шайху хожа, мулло кўп.

Етса ногаҳ қулоқларига бу гап,
Обрўйим кетиб қолур-да тугаб.

Мен бир одамнинг одамию малай».
Занчалиш, эзма ҳам чўзилди талай.

Тўйга кирган ўшал беш-ўн одам,
Деди:— «Хуб гап замонада шул ҳам».

Солди алқисса эски дастурхон,
Қўйди сойил каби неча хил нон.

Бириси юмшоғу бири қотган,
Бири иссиқ, бири моғор отган,

Енг учида қўюлди тўққуз нон,
Қулчалар тошки, синдирур дандон,

Сузди ош бир ликавда уч кишидин,
Кетти ошни кўруб, ҳама ҳушидин.

Ош мисоли табақда кўз ёши,
Қурмаги кўп гуринчидин тоши.

Бир оғиз эмди олдилар янги,
Чиқди лаппак табақ ўза чанги.

Фотиҳа жаҳл ила ўқушди туруб,
Келдилар тўйдин уйга, оч кекуруб.

— «Икки юз сўм бўлурми, деб, ширавор?»
Бўлғани шул тўйининг охири кор.

Борҳо айтур эрди тўйларда,
Еру дўстига кўча-кўйларда:

— «Ўқирқ чорак гурунч олай дейман,
Яна тўйимга етмагай дейман.

Хотирим жамъ тўғрисидин унум,
Қамлигим бир сўқум билан ўтунум,

Бошласам тўй агар қозонни қуруб,
Ўтказинг ўзингиз бошида туруб».

Йўқ бириси-да бу деганларидин,
Тўққузу ошларин еганларидин,

Кўча дарвоза тўй куни занжир,
Тўкти мискин, гадо йўлиға қир,

«Хатми қуръон» қўюлди тўйининг оти,
Бўлса шундоғ бўлурмиди уёти?!

Урди чўт сарфига тўй ўтганда,
Тузгача жамъи ўттуз уч танга.

Ушбу сўзлар Муқим, эмас ёлғон,
Қўну-қўшниси шоҳиду бурҳон.

Мухтасар бўлди топти сўз анжом,
Аддуо, вассалому нома тамом.

[А В Л И Ё]

Бошларида шапка гоҳи, гоҳ дастор авлиё,
Қўлларида субҳаю бўйнида зуннор авлиё,

«Тавба» денг охир замона чиқса бу янглиғ чибок,
Ҳар [хотиинға] ошиқу ҳар [қизға] хуштор авлиё.

Шул эрур кашфу каромотики бўйлаб субҳу шом,
Чиқса ҳар ердин бир ис ҳозир хабардор авлиё.

Доимо бепарда сўз халқ ичра айтур беибо,
Бўлмағай деб қўрқаман ногоҳ сангсор авлиё.

Тоза илгини ювиб, ейдур ҳалол англаб гумон,
Учраса ҳар ердаким макруҳу мурдор авлиё.

Ғар муқаллид бўлса пўстун бирла тоқат қилмасанг,
Муз қизиқлиқлар ёғар тақлидидин қор авлиё.

[Гавдасидин] йўқ бўлак оғирлиғи дунёда ҳеч,
Охират сори сафар қилса сабукбор авлиё.

Филҳақиқат бўлма ғафлатдин бадандиша,
Муқийм,
Баски шуҳрат топти расволиқда бисёр авлиё.

[БАЧЧАҒАР]

Махзани холи даҳан, тил мор гўё баччағар,
Заҳри қотил суҳбати, монанди дунё баччағар.

Дангаса, номардлик майдонида сарпо улуғ,
Муттаҳамлик дафтарин бошида туғро баччағар,

Ис чиқорғон ерда ҳозир мисли шайтон, ҳамтабақ,
Қанча сўксаиғ, шунча шилқим, турфа суллоҳ
баччағар.

Ботини чўян қозон, қайнар ичида реву ранг,
Зоҳири бир сўфи сурат, қўлда асо баччағар.

Ётқузуб тилсанг баногоҳ қорнидин чиқмас алиф,
Саллани кўрган киши дер:—«Катта мулло
баччағар».

Ҳалқада мундин бўлак болонишин йўқ охири,
Қилмағай деб қўрқаман ҳазратга даъво баччағар.

Ш Неча муддат йўқ эди, ул қайданам ҳозир бўлиб,
Ош арусда ҳангираб, кўп қилди ғавғо баччағар

Шунча қўйнинг пўрдағу пўсдунбасини ўғирлади,
Тозалаб Мингтепасига қилди савфо баччағар.

Сурмалар тортиб қачон кўрсанг кўзига, доимо
Ўзга бергай, қўлида ойина, оро баччағар.

Бир пучак пул хайр ногоҳ бир гадо қилса тамаъ
Истаган янглиғ вужудин андин анқо баччағар.

Меравад ҳаржо шикамро маҳз пуркардан, дигар —
Нест парвойи ғами имрўзу фардо баччағар¹.

Қир ювуб мағзобасини кўпугин олур йиғиб,
Рўзада қўйғай отип қандин нишолло баччағар.

Илгари филжумла номусу ҳаёси бор эди,
Қайси кун ҳаждинки келди, бўлди расво баччағар.

Борса ҳар ерда уруб, беҳуда ёлғон — лофу қоф
Дерки:—«Султон берди менга етти тилло»,
баччағар.

Билмам одам шаклида юрган «умми сибён» мукин,
Отини тутсанг агар, ҳар ерда пайдо баччағар.

Гар асо тутса қўлиға, сиз ани айб айламанг,
Воқиянким, кўзи очиқ, ботин аъмо баччағар.

¹ «Ҳар бир ерга у фақт қорнини тўйдириш учун боради, унинг бундан бошқа на букун ва на эрта тўғрисида парвойи йўқ».

Қилмас эрдим ҳажв, ночор айладимким, ўқушиб,
Аҳли донишга бўлур деб дафъи савдо, баччағар.

Ҳеч кимни баччағар деб бўлмагай, то бул тирик,
Мундин ўзга баччағар йўқ, ўзи танҳо баччағар.

Эй Муқимий, сендин озори бировга етмасин
Душманинг ҳам бўлса ҳаргиз дема асло баччағар.

[В Е К С И Л]

Мастур қолмағайким: сўзнинг йўғони чиқди,
Олтиариқлари ҳам вексилни кони чиқди.
Заводни битказалмай эшонни жони чиқди.
Афсус, эй халойиқ, ишлар ёмони чиқди,
Охир замона маълум бўлди, нишони чиқди.

Ҳар ишки халқимизга ҳокимлар этса фармон,
Қилмай иложи йўқтур душвору хоҳи осон,
Нуқра-кумушларидин бойлар хижил, пушаймон,
Юз дод қилмасунму бечораи мусулмон,
Ҳар тангада миридин яққол зиёни чиқди.

Банд ўлди—олди-сотди, фуқароларингни бил, деб,
Пуллар жаримасини қилсанг экан, бахил, деб,
Бозору бай очолмай қишлоғу шаҳр сил, деб,
Арз этдилар халойиқ ҳокимга: ҳукм қил деб,
Қирқ кунда уч миридин буйруқ дегони чиқди.

¹ Бу мухаммасни Муқимий Завқий билан бирликда ёзган.

Диққат ҳама сотолмай, ё бир нима олурға,
Қассоб етди ўзни гўшт ўрнига тилурға,
Солган қулоқларини эл гап недур билурға,
Бозор аҳли ҳайрон савдо-сотиқ қилурға,
Сўйи самога йиғлаб косиб фиғони чиқди.

Халқики камбағаллар гўёки ғалтак ўлди,
Ўлганни устига ҳам бир неча калтак ўлди,
Бу воқиа, Муқимий ҳар ерда дастак ўлди,
Пул — дабба, нарх — қиймат устига пўстак ўлди,
Пўстак [белига] боғлаб Завқий баёни чиқди.

[ҲАПАЛАК ҚИШЛОҒИ ТЎҒРИСИДА]

(Махмур ғазалига мухаммас)

Қурди сандек шаҳи одилни на инсу на малак,
Арранинг зулмидин эмин ҳама боғу чакалак,
Янги ой кўзига хасмингни отурға камалак,
Эй жаҳондори зафар кавкабаи даври фалак,
Эшитинг қиссаи қишлоғи хароби Ҳапалак.

Ғаждуму афъию бий, ўтласа чаррандалари,
Бир гала мўру малах, бўрию даррандалари,
Ўлдурур чақса мабодо кана, газандалари,
Турфа қишлоқ, жин урган ани паррандалари,
Товуғи — игначию, ўрдағу ғози — капалак.

Чуғзи вайрона тешик, уйлари сўрохи камар,
Ғижи-биж тулкию кирпитикону эчкиэмар,
Ўтга қўшнига чиқиб, бир кечаси йўлда тунар,
Тевага чиқса киши, ундаю мунда кўринар:
Бир қапа, икки қапа, уч олачуқ, тўрт каталак.

Чопишур янтоғ ўтун марду зан иссиқда куюб,
Ер зоғора нонини, топса отин қанд қуюб,

Жази йўқ шўрва каду ейдуган ошида суюб,
Ажириқ илдизини майда келиларда туюб,
Қайнатиб кунда ичар, отини дерлар сумалак.

Отлари лоғару, қоқию харобию хариш,
Раҳм қилмай минадур икки қадам жавр миниш,
Очилур оғзи десагизда вузу ғусл қилиш,
Чўл, йўқ қатраи сув, катта-кичик ёзу қиш
Қўлини қумга ювиб, (ортига) суртар гувалак.

Кўрпача тагда қомиш, бошларида болиш увот,
Нару мода аралаш, билмас алар айбу уёт,
Соқову гунг сўфи, йўқтур имомида савод,
Масжиди ертўла, бир эски қоронғу зулумот,
Кўр қилур кўзга уруб кирса киши кўршапалак.

Кўчти халқи ёпиниб кўҳна, увода тўнини,
Чархдин ўтқаришиб оҳу фиғону унини,
Солмасун душмана ҳам бошига келган кунини,
Кеча ногаҳ эшитиб шуҳрати тилло пулини,
Ҳапалак қўрқишидин учти мисоли капалак.

Бўлса ул хисрави жам жоҳ карамдин не ажаб,
Фуқаро ҳолидин огоҳ, карамдин не ажаб,
Ҳам Муқимин сўраса, гоҳ карамдин не ажаб,
Кечса Махмури учун шоҳ карамдин не ажаб,
Ҳапалак юртига тушган пул агарчи лак-лак.

[САЙЛОВ]

Қачонким бўлди ҳоким амри бирлан ибтидо сайлов,
Амалдор аҳли бошиға бўлуб келди бало сайлов.

Тераклар баргидек титраб жамии қози, мингбоши,
Дегайларким: юзини тескари қил, эй худо, сайлов.

Сочиб қарзу қавола, пул кўтариб истаюб мансаб,
Бўлолмаи кўп кишини синдируб, қилди гадо сайлов.

Агар минг хатми қуръон этсалар қўйлар сўйиб арзир,
Ўлумдин қолди қолганлар, бўлуб эрди вабо сайлов.

Олурға пора эликбошилар мингбоши, қозидин,
Ижобат бўлди, бўлди айлар эрдилар дуо сайлов.

Талоши жоҳ айлаб, от чопиб, олмай дами ором,
Мусулмонларни рангин айлади чун каҳрабо сайлов.

Муқимий оғриди бошлар халойиқ гуфту гўйидин,
Шаҳар тинчиб қолурди, бўлса-чи эмди адо сайлов.

[АХТАРИНГ]

Подшоҳ йўқлатсалар ногаҳ, гадо деб ахтаринг,
Тутмангиз номимни, бир бахти қаро, деб ахтаринг.

Қимса билмайдур мани, ному насаб қилсам баён,
Лола янглиғ доғи ғамга мубтало, деб ахтаринг.

Лайли топғил, десалар, Мажнуни саргардонини,
Кўзларининг ёшидур ранги хино, деб ахтаринг.

Истаган чоғда топай деб, бўлса кўнгулда хаёл,
Қоматидур бори меҳнатдин дуто, деб ахтаринг.

Ҳажр водисида кезгай доимоким хублар,
Хокипойидур кўзига тўтиё, деб ахтаринг.

Бир шакарлаб, зулмпарвар ҳасратидин, дўстлар,
Умрлар умри чароғи безиё, деб ахтаринг.

Даҳр зулмидин сиришки тинмай оқиб айланур,
Чарх жавридин бошида осийё, деб ахтаринг.

Толии шум, вожгун бахту ғизоси дарду ғам,
Нотавон мўри заифи бенаво деб ахтаринг.

Ёр васлига етолмай қолмиш улкунким Муқим,
Ушбу боисдин ўлумига ризо, деб ахтаринг.

[А С Р О Р Қ У Л]

Садқаи одам кету юз ҳайфсан, Асрорқул,
Заҳр ичган, кийганинг бўлсун кафан, Асрорқул.

Қайдаким борсанг чекиб элдин уқубатлар мудом,
Бўйинига ҳар ерда солсунлар расан, Асрорқул.

Зоҳири сўфинамо, оқ тўн билан дасторлар,
Ботини лекин қаро деги чўян, Асрорқул.

Тўй-зиёфатларда умрида тамоқ еб тўймаган,
Ҳазм этолмай эртаси урган ҳасан, Асрорқул.

Янгиқўрғон борса Махдумхон бўлиб қўшхонаси,
Демаган ой-ой туриб ҳам, кетаман, Асрорқул.

Ҳайф Махдумхонки бўлмиш улфати охир чоғи,
Бўйла бадбў, баднамо, сассиқ сухан, Асрорқул.

Чарх игирсанг уйда лозим кўчани қилмай ҳавас,
Суратинг ҳам чун лачаксиз бева зан, Асрорқул.

Манқаси оққан палид, ифлоским макруҳ табъ,
Ош еса беш панжа доим дар даҳан, Асрорқул.

Бор экан деб келмасун, одам, гадо деб бир умр,
Устидин дарвозасини қулфлаган, Асрорқул.

Саллаи ҳиротию, уст-бошлари навъи силиқ,
Юзни совунлаб ўзини сирлаган, Асрорқул.

Панд берур санга — Муқимий — ушбу сўз, ҳажв
айласам,
Бош олиб кетсанг керак бу шаҳрдан, Асрорқул.

САЕҲАТНОМА

[Қўқондан Шоҳимардонга]

Фарёдким, гардуни дун,
Айлар юрак бағримни хун,
Кўрдикки бир аҳли фунун,
Чарх анга кажрафтор экан.

Қолмай шаҳарда тоқатим,
Қишлоқ чиқардим одатим,
Хоҳи яев, бўлсун отим,
Гаҳ сайр ҳам даркор экан.

«Ултарма»га қилдим юруш,
Йўлдош эди бир читфуруш,
Етдим жадаллаб вақти туш,
Бирдам қизиқ бозор экан.

Бир маърака кўрдим бутун,
Жамъи ёпинган бошга тўн,
Боқсамки, беш юзча хотун,
Воиз сўзин тинглов экан.

Мингбошилиқ кимнинг иши,
Десам, деди бедониши,

Бир «Қўштегирмонлик» киши,
Хўжа Исо бадкор экан.

Мағрур, хасису бешу кам,
Ҳар гапда юз ичгай қасам,
Такжой олур моховданам,
Ҳожи ўзи мурдор экан.

«Дурманча»га кетдим ўтуб,
Ёқамни ҳар соат тутуб,
Ётдим ул оқшом ғам ютуб,
Дашти қароқчизор экан.

Унда бўлус Ғози деди,
Ҳам муфти, ҳам қози деди,
Юрт — барча норози деди,
Қилғон иши озор экан.

Боз издиҳоми воизи,
Бадкайф очилмас кўзи,
Юқори бошиндин тизи,
Эрмаклари кўкнор экан.

Сўрсам дедилар «Бўрбалиқ»,
Бирмунча эчкилар ариқ,
Келса киши еяр тариқ,
Шому саҳар тайёр экан.

«Оқ ер»дан ўтдим, бойлари —
Олий иморат жойлари,
Меҳмонсиз ўткай ойлари,
Келса биров ночор экан.

Аммо назарда «Рошидон»
Фирдавс боғидин нишон,

Ўйнаб оқар оби равон,
Саҳни гулу гулзор экан.

Маъюс бордим «Зоҳидон»,
Бир кўча кетгунча дўкон,
Шўх одами, ичмай пиён,
Маст, отаси безор экан.

Сувлар сепилган сўрилар,
Бўрланган ўчоқ-мўрилар,
Табъинг мабодо чой тилар,
Дамлашлари ишқор экан.

«Олтиариқ» қурсин ўшал,
Селларда қолдим бир маҳал,
Бўлдим ивиб ёмғурда шал,
Тўн шилта, ҳўл эзор экан.

Мингбошиси сўфинамо,
Тасбиҳу бўйнида ридо,
Чўқуб қочар зоғи ало,
Бир доғули айёр экан.

Хайру сахо важҳига кар,
Бир пулни юз ердин тугар,
Келса гадой ногаҳ агар,
Бир нон чиқиш душвор экан.

Кўрдим чуқур «Чимён» эрур,
Ер остида зиндон эрур,
Душманлари меҳмон эрур,
Боғи унинг тутзор экан.

«Водил» мақоми дилфизо,
Кўчаларидур дилкушо,

Анҳорида оби сафо,
Себарга, обишор экан.

[Қўқондан Фарғонага]

Чун шаҳрдин чиқдим «Қудаш»,
Қўнгул бўлуб маҳзуну ғаш,
Мажнун сифат, девонаваш,
Серчашмаю кам чанг экан.

«Яйфан» агарчи хушҳаво,
Одамлари енгилнамо,
Бир-бирларила доимо,
Бўлар-бўмасга жанг экан.

«Нурсух» каби бир жой кам,
Тўшмай ўтуб қилди алам,
Олма, анор ўрнига ҳам
Боғида току занг экан.

Қўп одамидин «Бешариқ»,
Боғларда экмешлар тариқ.
Етим ҳақи — гушти балиқ,
Қилмишлари найранг экан.

Чарчашни билмас юрсалар,
Пурзўр кетмон урсалар,
Вақти намозга келсалар,
Масжид сорига ланг экан.

«Рафқон» ажойиб жой экан,
Бир кўча кетган сой экан.

Салқин суфа ҳой-ҳой экан;
Қим кўрса ҳангу манг экан.

Озодадин тўпори кўп,
Дукчисидин аттори кўп,
Чойхўридин кўкнори кўп,
Бир раста носу банг экан.

Айвончалар мисли катак,
Бир йўлки, одам сиққудак,
Чит бирла бир ерда алак,
Бозори тору танг экан.

Хуфтонда кирдим бир дўкон,
Қилди ашула бир жувон,
Эшак деманг, ундин ёмон,
Ҳанграрда яхши ҳанг экан.

Қийғир кўтарган уч йигит,
Ухлатмадилар бир минит,
Ҳам бошда тонг откунча ит,
Ғингшиб чиқиб, ванг-ванг экан.

Айлай саёҳат энди бас,
«Конибодом» қилмай ҳавас,
Ҳар ерда ётган хору хас,
Кўзга тикан якранг экан.



ФУРҚАТ
(1858—1909)

Ў

збек классик адабиёти тарихида янги саҳифа очиш бахтига эришган истеъдодлардан бири машҳур маърифатпарвар ~~ш~~ шоир Фурқатдир.

Зокиржон Холмуҳаммад ўғли Фурқат 1858 йилда Қўқон шаҳрида майда савдогар оиласида дунёга келади. Бошланғич маълумотни замонасининг мактабларида олади, сўнгра мадрасада ўқийди. Зокиржон ёш чоғлариданоқ улуғ Алишер Навоий асарларини мароқ билан мутолаа қилади. Шарқ адабиётининг порлоқ сиймоларидан Ҳофиз Шерозий, Фаридиддин Аттор, Абдураҳмон Жомий, Фузулий асарларини ўқиб тарбияланади. Турмуш қийинчиликлари 17 ёшли Зокиржонни мадрасадаги ўқишни ҳам, узлуксиз ижодий ишни ҳам тўхтатишга мажбур этади, у аввал отасининг

савдо ишларига кўмаклашади, сўнгра Янги Марғилонга бориб, тоғасининг дўконида хизмат қилади.

Зокиржон Фурқат 1882 йилда Қўқонга қайтиб келади ва Муқимий, Завқий каби ~~қўқонлик~~ шоирлар билан яқиндан танишади, Шу кездан бошлаб, лирик шоир Фурқат ижодида, унинг фикр ва туйғуларида меҳнаткаш халқнинг кечмиш-кечирмишлари асосий ўринни эгаллай бошлайди.

1889 йилнинг май ойида Зокиржон Фурқат Тошкентга келиб, Қўқалдош мадрасасининг ҳужрасида икки йил яшайди. Тошкентда Фурқатнинг ижодий фаолиятидаги энг ёрқин, энг маҳсулдор давр бошланади. Тошкентда шоир ~~бу~~ ҳаёти билан яқиндан танишуви натижасида, ўзбек халқининг сиёсий ва маданий жиҳатдан орқада қолганлигини, илғор ~~бу~~ маданияти ва адабиётининг буюк маърифатпарвар моҳиятини, жамият тараққиёти қонунларини чуқурроқ тушунади. Ўз халқини илм ва маърифатга ундовчи, рус халқи билан дўстликка чақирувчи шоирнинг мардона овози баланд янграйди. Табиий, Фурқатнинг бу каби ғояларни ташувчи ҳар байти озодлик ва тараққиёт душманларига — мамлакатдаги реакция кучларга қарши отилган ўқ эди. Шунга кўра Зокиржон Фурқатга Тошкентда ҳам тинчлик бермайдилар. У 1891 йилнинг баҳорида Самарқандга бориб, сўнгра севиқли ватанидан бош олиб чиқиб кетишга мажбур бўлади. Фурқат 1892—1894 йиллар мобайнида Туркия, Арабистон, Ҳиндистон мамлакатларини кезиб, кейин Қашқарга ўтади ва Ёркентда турғун бўлиб яшайди.

Зокиржон Фурқат ўз ватанида шодлик кўрмаганидай, чет элларда ҳам тинчлик, хурсандлик топмади. У ватан муҳаббатини ва халқ қудратини тараннум этувчи, дўстлик, гуманизм ва озодликни севиш ғояларини ташувчи гузал асарлар яратди.

Буюк маърифатпарвар ~~бу~~ шоир Зокиржон Фурқат 1909 йилда, ватанидан узоқда, Ёркент шаҳрида вафот этган.



ЗОКИРЖОН ХОЛМУҲАММАД ЎҒЛИ ФУРКАТ



Ғ А З А Л

* * *

Баҳор айёмида гул гашт этарга бир чаман бўлса,
Қилурға шарҳи ҳол аҳли муҳаббат икки тан бўлса,

Хазон айёмида ул тавба қилғон бўлса ҳам майдин,
Етиб майхораликнинг мавсуми, паймоншикан
бўлса.

Булут қатра фишону руҳафзо сабзалар хандон,
Ариғларнинг лабида сабзакори бир чаман бўлса.

Ҳаво ҳам муътадил, ҳавзи мусаффо, суффаи
дилкаш.
Оқар сув ғалт уруб, себарга узра мавжзан бўлса.

Сабуйи лаъл бирлан шишаи байзоу олтун жом,
Ушал мажлисда соқий бир нигори сиймган бўлса.

Гул узра андалибу сарвнинг бошида қумрилар
Юзу қад ҳасратидин оҳу фарёд айлаган бўлса...

Қиши тубию кавсар, жаннату рузвонни не қилсун,
Жаҳон айвонида ҳосил бу янглиғ анжуман бўлса.

Суруру шодликни даҳр боғида нечук кўргай,
Камина Фурқатийнинг маскани байтул-ҳазан бўлса.

* * *

Мунча золим бўлмиш ул хунрез тарсо кўзларинг,
Ким солур ислом элиға онча яғмо кўзларинг.

Ҳалқаи зулфинг кўнгулларни саросар банд этиб,
Қатлима тортар қошингдин тиғи бурро кўзларинг.

Кеткил улён деб ишорат қилса ҳар гаҳ қошларинг.
Кел бери деб айлашур оҳиста иймо кўзларинг.

Майдин эрмас ул киши, жоно, сияҳ маст ўлмоғи,
Кўрди бир ғамза ҳарифи нашъа паймо кўзларинг.

Хирқаи зуҳдумни ҳуснинг панжасидин чок этиб,
Офият аҳли қошида қилди расво кўзларинг.

Айлаганда настаран кўзгусини ҳайрон юзинг,
Интизор этмас нечук наргисни шаҳло кўзларинг?

Не учун дашту биёбонларни тинмасдин кезар,
Қилмағон булса агар оҳуни шайдо кўзларинг.

Қилди Фурқатни харобу хастау зору забун,
Холу хаттинг, қадду рухсоринг, на танҳо кўзларинг.

* * *

Одам эрмас ҳар киши гар айламас ёд Андижон,
Чўх мусофир хотирин айлаб турар шод Андижон.

Ақл чашми бирла боқсун зи-басорат ўлса ким,
Балдаи маҳруси Хўқанд ичра обод Андижон.

Шомдин то Рум ўз маҳруйин айлаб жилвагар,
Мисрға еткурди бу маънида ирод Андижон.

Оташин киштила мулки Русия сайр айлагач,
Оҳи дард олуд ила дер эрди шаҳзод Андижон.

Дўна-дўна ҳамраҳина дер бу ишда ҳақ тонуқ,
Этти ҳасратға бани албатта муътод Андижон.

Тарк ўлмаз соқийи гулчеҳра бирла бодаси,
Отқуча то субҳи маҳшар базм ижод Андижон.

Умри кечсун дашт аро Мажнун каби ҳар кимсаи
Қадриға етмай эдар ўлса ёмон од Андижон.

Ўзга мулк одамлари, харгиз таарруз этмангиз,
Банда имдодидин эрмас, ул худодод Андижон.

Баски бир Юсуф каби ширин адони ишқида
Гўстарур Фурқат сенингдек неча Фарҳод
Андижон.

* * *

Тушуб бошимға кулфат лаҳза-лаҳза,
Чекармен ранжу ҳасрат лаҳза-лаҳза.

Нетай, бермас амон даврон жафоси,
Магар ғам бўлди қисмат лаҳза-лаҳза.

Бало дайрида ҳижрон соқисидин,
Ичармен жоми ҳасрат лаҳза-лаҳза.

Нетай, жавридин ўлса рўзи равшан,
Кўзумга бўйла зулмат лаҳза-лаҳза.

Сиришким ўрнидин эзган жигарлар,
Оқар соат басоат лаҳза-лаҳза.

Ғами ҳижрон ҳужум айлаб дамодам,
Чекар тиғи балият лаҳза-лаҳза.

Мақомим бўлди саҳро лола янглиғ,
Юракда доғи Фурқат лаҳза-лаҳза.

* * *

Билмадинг аҳволим ишқим ошкор ўлган кеча,
Ҳар замон ўздин кетиб беихтиёр ўлган кеча.

Ҳоли зоримни кўруб сўрганда ҳам аҳбоблар,
Демадингму: мен учун кўп интизор ўлган кеча.

Кўкка оҳим еткуруб тонг откуча мен йиғладим,
Ул рақиби рўсияҳ сен бирла ёр ўлган кеча.

Сўзи ҳажринг бу эрур, лекин букун андин батар,
Нечаким жисмим куюб андоқ шарор ўлган кеча.

Масти бехуд бўлдум, эй аҳбоблар, май базмида,
Мисли соғарким насибим лаъли ёр ўлган кеча.

Шамъ янглиғ ўртаниб ёндим жамолинг шавқида,
Мисли парвона сени ҳуснунгға зор ўлган кеча.

Кунжи лаб бирла табассум айладинг бир йўл боқиб,
Мастлиқдин Фурқатийга шармсор ўлган кеча.

Кошки бир ерда бўлсак эрди жонон иккимиз,
Кўзи шум ағёрлардин анда пинҳон иккимиз.

Ҳар замон даврон жафосидин қилибон бода нўш,
Мастликдин айласак қайғуни яксон иккимиз,

Ул замон сайри гулистон айласак қўл ушлашиб,
Рашкдин айлаб гулу булбулни яксон иккимиз.

Даҳрнинг озоридин масти хароботий бўлуб,
Тарки ҳуш айлаб бўлуб ул ерда ҳайрон иккимиз.

Қумриларни доғи ҳижронга гирифтор айлабон,
Ерга помол айласак сарви хиромон иккимиз.

Ногаҳондин азми бозор айлаб, эй жон, шавқ ила,
Солиб олам элига кўп шўри тўфон иккимиз.

Қамтарин Фурқат бу янглиғ муддаоға етмади,
Кошки бир ерда бўлсак эрди жонон иккимиз.

* * *

Не жафолар чекмадим бир бевафо дилдор учун,
Не балолар кўрмадим аҳди бузуғ бир ёр учун.

Кучаларда зор йиғлаб ўйла Мажнун дилфигор,
Эл аро афсона бўлдум ул пари рухсор учун.

Хаста булбул боғ аро беҳуда афгон чекмади,
Балки чекти кеча-кундуз гулға ҳамдам хор учун.

Шул умидим ул санамдин бор бўлмоқдин на суд,
Қайрилиб бир боқмаса мен хастаи афгор учун.

Пойбўсин ахтариб монанди туфроқ улмишам,
Хор бўлмоқ шунчалардур бир гули бехор учун.

Ёрдин шиква на ҳожат, лаҳза-лаҳза бошима,
Бўйла савдоларни солди бир гули бехор учун.

Келмади ҳолин сўраб бул Фурқати беморни(нг)
Ул парини кўнглида бир муддаоси бор учун.

МУХАММАС

Даҳр аро мен чекмаган жабру жафолардин бири,
Қолдиму ҳам кўрмаган дарду балолардин бири,
Айласам зоҳир агар ул ибтилолардин бири,
Тоқат этмас дарди ишққа мубталолардин бири,
Шарҳи ғам қилса қани, бағри адолардин бири.

Чархдек доим юрай ишқида саргардон бўлуб,
Арсай оламни кездим бесару сомон бўлуб,
Ғам билан ўлдим асири ғуссаи ҳижрон бўлуб,
Кору борим кечаларда нолау афгон бўлуб,
Сўрмади ҳоли дилимни ошнолардин бири.

Пайкаримни лашкари андуҳ помол айлади,
Риштаи жонимни ҳижрон меҳнати нол айлади,
Ғам ҳужуми қасрати кўнглумни беҳол айлади,
Қоматим ҳам ҳасрати монандаи дол айлади,
Фикрим абруси эрур мужгон асолардин бири...

Дер эдим доим ўзим олам аро хуррам тутай,
Ёр ўлуб айшу тараб аҳлига тарки ғам тутай,
Даҳр аро озодалар домонини маҳкам тутай.

Ўзни боз ул дарду кулфат аҳлиға ҳамдам тутай.
Чунки ҳосил бўлмади ул муддаолардин бири.

Меҳрибонлик пеша айлаб, кимга кўргуздим вафо.
Тарки меҳр айлаб манга ҳаддин фузун қилди жафо,
Йўқ эрур мендек киши толеъ забун, бахти қаро,
Минг вафоға бир вафо ҳам кўрмадим олам аро,
Қолмамиш бўлғай магар аҳли вафолардин бири...

Мунисим толеъ забунлар, ёр бахти қоралар,
Ҳамдамим тиғи аламдин сийнаси садпоралар,
Бистарим хоки мазаллат, така санги хоралар,
Ғамгусоримдур балият даштида оворалар,
Маҳрами розим ўлуб мотам саролардин бири.

Ҳар киши оламда кўп чекса жафойи ишқни,
Билса роҳат жонига ранжу балойи ишқни,
Подшоҳи ҳусн чарлаб мубталойи ишқни,
Сарфароз айлар эмиш бир кун гадойи ишқни,
Шукрким, кўйида мандурман гадолардин бири.

Фурқатий бир сарв қомат ишқида бўлган асир,
Қумри янглиғ тортарам шавқида фарёду сафир.
Қош ила мужгонидин ёнимда тиғ, илгимда тийр,
Чуғздек вайрона ичра гарчи бўлдим жойгир,
Бир хабар олмас келиб пайкар ҳумолардин бири.

* * *

Дўстлар, айшу тараб, фасли баҳор истар кўнгул,
Ҳар куни саҳрода сайри лолазор истар кўнгул,
Кабк рафторин кўрурга кўҳсор истар кўнгул,
Айламак ҳар сори оҳулар шикор истар кўнгул,
Доғи хурсанд этгучи ҳар неки бор истар кўнгул.

Гашт қилсанг аҳли дониш бир неча аҳбоб ила,
Тўла бўлса шишалар доим шароби ноб ила,
Гул яқоси масканинг ўлса канори об ила,
Бодаи гул ранг тортиб, ўлтуруб одоб ила,
Гусса дардин айлабон дафъи хумор истар кўнгул.

Мутриби хуш лаҳжалар тамбурини соз айласа,
Руҳпарвар байт ўқуб, хиргоҳи овоз айласа,
Гоҳи «Мискин» машқию гоҳи «Чапандоз» айласа,
Етса анжомига ул ғайрини оғоз айласа,
Гоҳи қонун, гоҳи ғижжак, гаҳ дутор истар кўнгул...

Солмаса чархи фалак давронимиз ичра халал,
Айламай боғи ҳаётимиз хазон боди ажал,

Кўргузуб юз жаҳд айёми баҳор ўтмай жадал,
Сайр қилсак, ҳар баҳор айёми саҳрою жабал,
Чун зиёрат этмак асҳоби кибор истар кўнгул.

Неча кун маҳтоб тунларда олиб тарфи чаман,
Тонггача гуллар аросида тузулса анжуман,
Ой каби қилса мунаввар боғ саҳнин настан,
Ерга нақш ўлса саросар сояи барги суман,
Устина қилмоқ хино бирла нигор истар кўнгул.

Гар фалак кажравлиғидин бахт ёвар бўлмаса,
Ҳамнишиним ҳар кеча бир моҳ пайкар бўлмаса,
Оразидин байтул-эҳзоним мунаввар бўлмаса,
Мунча қилғон орзулардин муяссар бўлмаса,
Фурқатий узлат учун бир кунжи гор истар кўнгул.

* * *

Биродарлар, мани бошимға тушган бу нечук савдо,
Қарорим йуқ куюн янглиғ на манда манзилу маъво,
Биёбони таҳайюрда қолиб мен волау танҳо,
На ёру ҳамдамим бордур, на қўлда ҳосили дунё,
Замона пурхатар, душман ададсиз, дўст бепарво.

Ману девона кўнглум бир-бирига турфа мойилдур,
Ки жон бўйнига тори зулфидин юз минг салосилдур,
Ажаб бебок, бераҳму, ажаб хунрез қотилдур,
Тукар қонин ибосиз ҳар киши ногаҳ муқобилдур,
Саманди ноза мингач илгида шамшири истиғно.

Ниқобин гўшасидин гул юзи андак намоёнду,
Тамошодин кўзум булбул каби сармасту нолондур,
На ҳусну не латофатдур, халойиқ барча ҳайрондур,
На мушкин кокил эрмиш, турраси ҳарёи паришондур,
Муаттардур ҳама гўё тудошиб анбари соро.

Жаҳона тушти шўриш кечалар чеккан фиғонимдин,
Валекин ул пари огаҳ эмас сўзи ниҳонимдин,

Мени ажзу ниёзим шул эрур ороми жонимдин,
Демаским ҳеч пишон борму бу расвойи жаҳонимдин,
Куюб кул бўлса ошиқ, айламас бир зарра ҳам парво.

Чунон афсурда бўлди жисми зорим таъна тошидин,
Етиб сўзиш дилу жонимға ҳам бағрим харошидин,
Жаҳон дарё бўлуб оқти ики кўзимни ёшидин,
Ичурди шум фалак, во ҳасрато, оғулик ошидин,
Фано бўлдум, йўқ ўлдум ушбу оламдин мени расво.

Фалак бедодгар бошимға солди бўйла савдони,
Бало янглиғ мусаллат айлади кўб шўру ғавғони,
Қаёндин ошно қилди манга ул шўхи раънони,
Ситамгар, пур жафо, ноошно бир моҳи анқони,
Солубдур зулмидин мискин кўнгулга ғорату яғмо.

Фалак бахти қаро ҳасратда умримни адо қилди,
Гирифтори фироқ айлаб бу ғамга мубтало қилди,
Қилиб бедодгарликлар нигоримдин жудо қилди,
Ул ой ҳажриға ташлаб бўриларға ошно қилди,
Нечук ҳасрат, нечук кулфат менинг бошимдадур
барпо.

Фалакдин шиква айлаб доду фарёд айласам камдур,
Юракка хуни ҳасрат тўлдию икки кўзим намдур,
Ки мен мундоғ уқубатда, рақибим шоду хуррамдур,
Рафиқим дарду ёрим меҳнату андуҳ ҳамдамдур,
Киши йўқ сўргудек афтодаман фарёду вовайло.

Фалак кажравлиғидин жоми айшим ерга яксондур,
Ютуб хуноби ҳижрон таҳ-батаҳ бағрим тўла қондур,
Парилар зулфи янглиғ хотирим доим паришондур,
Кеча ул ой фироқида ишим фарёду афғондур,
На қоҳиш тушмаган бўлса ғарибу хаста жонимғо.

Фалак, тоқинг бузулсун, кўб балоларга дучор эттинг.
Биров ишқида онжақ нотавону дилфигор эттинг,
Қулоқ солмай фиғонимга мени кўб бемадор эттинг,
На қилсанг қилғил эмди, ҳаддин оша интизор эттинг,
Турарга қолмади тоқат кўнгул ҳам волау шайдо.

Фалак, ҳасрат билан охир айирдинг ул нигоримдин,
Кўнгул мулкени соҳиб давлати ул шаҳсуворимдин,
Кўзим оқи қаро бўлди қароғлаб интизоримдин,
Бу қайғудин агар ўлсам унар лола мазоримдин,
Кўрарсиз доғи ҳижрон бўлғуси ул лоладин пайдо.

Кўрар кун борму, ёраб, қайтадин ул моҳ талъатни,
Ани олдида йиғлаб бир-бир айтсам дарду ҳасратни,
Неча кун водийи ҳижронда чеккан ранжу меҳнатни,
Сўрарму ҳеч ким афтода бўлган зор Фурқатни,
Биров ишқида расволиғда ўлган борму деб мундо.

МУСАДДАС

Сайдинг қўябер, сайёд, сайёра экан мандек,
Ол домини бўйнидин, бечора экан мандек,
Ўз ёрини топмасдин овора экан мандек,
Иқболи нигун, бахти ҳам қора экан мандек,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Қуйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Кес риштаниким, қилсун чаппаклар отиб жаста,
Ҳажрида алам тортиб, бўлди жигари хаста,
Тоғларға чиқиб бўлсун ёри била пайваста,
Кел, қўйма бало дома бирла они по баста,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Қуйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Беш кун сени даврингда бечора хиром этсун,
Оҳулар ила ўйнаб, айишини мудом этсун,
Ёмгур суви тўлганда, тоғ лолани жом этсун,
Ҳаққинга дуо айлаб, умрини тамом этсун,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Қуйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Саргашта бу водида бир бошиға раҳм эткил,
Йўқ тоқати бандингга, бардошиға раҳм эткил,
Йиғлаб сенга термулур, кўз ёшиға раҳм эткил,
Раҳм этмасанг ўзига, йўлдошиға раҳм эткил,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Куйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Тоғда очилиб лола, ер сабза баҳор ўлса,
Охир бу нечук бедод, олам анга тор ўлса,
Чиқмай деса жойидин — узлатда фиғор ўлса,
Гар чиқса баногоҳи — домиға дучор ўлса,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Куйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Бечорани зулм айлаб, қўл, бўйнини боғлабсен,
Ҳар сори чекиб-судраб, ўлдурғали чоғлабсен,
Кўксини жафо бирла лола каби доғлабсен,
Сот манга, агар қасдинг олғучи суроғлабсен,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Куйган жигари-бағри садпора экан мандек.

Йўқ ҳуши, пари теккан девонага ўхшайдур,
Кўз ёши яна тўлган паймонага ўхшайдур,
Ғам сели билан кўнгли вайронага ўхшайдур,
Фурқатда бу Саъдулло ҳайронага ўхшайдур,
Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мандек,
Куйган жигари-бағри садпора экан мандек.

ИЛМ-МАЪРИФАТ ҲАҚИДА

ИЛМ ҲОСИЯТИ

Дейин сўз илмнинг хосиятидин,
Баён айлаб анинг моҳиятидин,

Бу сўзни гўши бор одам эшитсун,
Ўзида ҳуши бор одам эшитсун!

Қўпайди илм ила ҳикмат жаҳонда,
Қўринг ўтган замондин бу замонда.

Скандарким, жаҳонга шоҳ эрди,
Сипаҳ анжум, фалак хиргоҳ эрди.

Наким офоқ ародур баҳр ила бар,
Ҳама улмиш эди анга мусаххар.

Юруб барча анинг ҳукми йўлиға,
Низоми мамлакат олди қўлиға.

Анингким, лашкари оламға тўлди,
Низоми забт ҳикмат бирла бўлди.

Бор эрди түрт минг соҳиб заковат,
Ҳамиша хизматида аҳли ҳикмат.

Алар ҳар қайсиси монанд Арасту,
Хирадда балки Афлотунга қаршу.

Алар ичра эди лекин Фалотун,
Жамии илму ҳикмат бирла афзун.

Қилиб бир неча ҳикмат ошкоро,
Ажалга қилғудек бўлди мадоро.

Неча илму неча фан андин ижод,
Ўлуб хосиятидин олам обод.

Скандар амри бирла ҳикмат ойин,
Қилиб ойина андоғким жаҳонбин.

Жаҳонда хоҳ баҳру хоҳ бардур,
Ўшал ойина ичра жилвагардур.

Агар қилса жаҳонбинлиқ таманно,
Боқиб андин қилур эрди тамошо.

Кўрар эрди қилиб анга назора,
Вале йўқ эрди сўзлашмакка чора.

Иложин аҳли ҳикмат қилмади ҳеч,
Қилурди, лек илмин билмади ҳеч.

Эрур шаҳларга лозим давлатидин,
Ўлур воқиф раият ҳолатидин.

Хабардор бўлса доим мамлакатдин,
Бериб нома, олиб сўз ҳар жиҳатдин.

Иироқ ерларга ёзмак бўлса мактуб,
Бориб келгунча ўтмишди замон кўп.

Қолиб шаҳлик иши таъхир андин,
Бўлур эрди баса дилгир андин.

Зиҳи даврони фархунда нишони,
Замон ўлди ўрусия замони.

Тараққий қилди кундин-кунга давлат,
Бўлуб қонун ила расми ҳукумат.

Топарға илми айлаб жадаллар,
Топиб, айлаб анинг бирла амаллар,

Бўлуб шул аср ҳикмат аҳли ҳадсиз,
Фатонат аҳли, донишманд ададсиз.

Улumu фаида Афлотундин афзал,
Камоли ақлу дониш бирла акмал.

Неча иш илм ила бунёд қилди,
Хусусан телеграм ижод қилди,

Ки бир соатда ул соҳиб ҳунарлар,
Уч ойлик ердин олғайлар хабарлар.

Агар мағрибда бўлса кимса сокин,
Ани билмак эрур бир кунда мумкин.

Низом ўлди сипоҳилик ишиға,
Етиб ҳам манфаатлар кўп кишиға.

Хусусан нархиға аҳли тижорат,
Йироқ ердин берур анга башорат.

Масалким, Тошканддин олсалар мол,
Билиш лозимки, Московда на минвол.

Юбориб ё бориб беҳбуд топса,
Бу савдосида яъни суд топса.

Бўлурлар телеграм ила хабардор,
Билурлар нафъ ёинки зарар бор.

Бу ҳикмат Русиянинг давлатидин,
Бўлубдур илмни хосиятидин.

Скандар давлатида аҳли Юнон,
Фалотун ҳам Арасту бирла Луқмон.

Фунуни телегроми билмадилар,
Магар илмини ҳосил қилмадилар.

Керак одамга қилғай илм ҳосил,
Жаҳондин ўтмағай то маҳз жоҳил.

Жаҳон басту кушоди илм бирла,
Надур дилнинг муроиди илм бирла.

Кўнгулларни сурури илмдантур,
Кўрар кўзларни нури илмдантур.

Керак ҳар илмдин бўлмак хабардор,
Бўлулр ҳар қайси ўз вақтида даркор.

Дариғо, Фурқатий, беилм қолдим,
Ўзимни жаҳл зиндониға солдим.

ГИМНАЗИЯ

Қилиб таклиф бир зоти кироми,
Қириб гимназия кўрдук тамоми.

Дема, гимназияким, бир гулистон,
Эрур ҳар ёна гулчинлар хироми.

Жаҳон илми гулининг нақҳатидин
Муаттар анда ўғлонлар машоми,

Қи таҳсили улуму фан қилурға,
Қўп ўлса шоб саъю эҳтимоми.

Биринчи дарсхона илми юнон,
Иккинчида ўқур лотин каломи.

Учинчи Русия қонун илми,
Ўқурлар ихтитому иътисоми.

Олиб тўртинчида таълими немис,
Ўқур бир жамият анда мудоми.

Яна ўхшаш анга кўп дарсхона,
Фаромуш ўлди кўнглимдин асоми.

Маҳаллийким ўлур ўн икки соат;
Расад-ла тўп отиб кунни қиёми.

Чиқарлар барча ўғлонлар ошорға,
Эрур тайёр ул ерда таоми.

Мударрислар ягона илму фанда,
Этар мансух Афлотунни номи.

Дақойиқ арсасида барқ паймо,
Борисин тавсани фикри хироми.

Алар илмидин ижод ўлса тонг йўқ,
Скандар кўзгуси, Жамшед жоми.

Қириб алқисса ҳикматхона ичра,
Ҳама илмини кўрдик телегроми.

Биллури софдин бир чарх кўрдик,
Чиқар айланса мисдин барқ фоми.

Тамошодин хирад кўзи қамашур,
Ҳама ашёи ҳикмат издиҳоми.

Тилидин соири асбоби ҳикмат,
Эшитмак мумкин Афлотун паёми,

Қолиб ҳайратда қилдуқ офаринлар,
Бўлур мундоғ шаҳларни низоми.

Эсизким бизни(нг) ўтмуш хону беклар,
Кечиб ишратда зойиъ субҳ-шоми.

Кетурмай ёнига бир аҳли дониш,
Ўзига хос этиб неча авоми.

Чу илму фазл элини тутмадилар,
Қилибон тарбиятда эҳтироми.

Халал етгач қачон давлатларига,
Қилур торож молин ўз ғуломи.

Чу илм аҳлига парво қилса эрди,
Бўлур эрмасмуди давлатга ҳоми.

Далили равшан ушбудурки дермиз,
Ҳукумат қушға ўхшар, илм доми.

Бас эмди ўлмасун воқиъ малолат,
Агар кўпдур қилай сўз ихтитоми.

Улуб гулчини ибрат Фурқатийнинг
Бу гулшан сайрида шод ўлди коми.

ВИСТАВКА ХУСУСИДА

Мингу саккиз юзу тўқсон эди йил,
Иккинчи сентябрь ойи яна бил.

Кириб виставкани қилдик тамошо,
Ҳама ашё экан анда муҳайё.

Ажаб боғики, руҳ афзо ҳавоси,
Эрам рашки насими жон физоси.

Оқиб ҳар соридин оби равонлар,
Эди андоғким ул жисм ичра жонлар

Муаттар боғ саҳни очилиб гул,
Тамашобинлар эрди анда булбул.

Иморатлар ҳама зебою олий,
Десам бўлғай жаҳонда йўқ мисоли.

Мунингдек хуш ҳаво, хуш тарҳ боғи,
Кими кўрмас қолур кўксида доғи.

Қаю шаҳридаким бўлса ҳунарманд,
Ҳама келди, йироқ эрди агарчанд.

Жаҳонда кўрмаган асбоблардин,
Ажойиб нодиру ноёблардин

Самарқанду Бухородин матои,
Кетурдилар ҳама ўз ихтирои.

Ҳама ўз ихтиёри бирла келди,
Бу ерда нафъ кўрмоғини билди.

Бу нафъиким бўлур кўп ерга машҳур,
Некўлиғ васф ила ҳар тилда мазкур.

Газетлар ичра бўлғач номи марқум,
Улуғлар ичра бўлғай боз маълум.

Ҳунарким васф бўлса ҳар забонда
Қилур кўп қадрлар пайдо жаҳонда.

Ҳунарварға етар кўп нафъ андин,
Бўлур сўнгра мақоми рафъ андин.

Келиб анда ҳунар комил қилурлар,
Кўруб кўп илмни ҳосил қилурлар.

Нечунким мунда мустаҳсан ҳунар кўп,
Ҳунар ойинида диққат асар кўп.

Кимиким бўлса донишманд, оқил,
Ўла илму ҳунарға кўнгли мойил.

Қилур кўп илмни ҳосил, кўрубон,
Қуриб оҳиста-оҳиста юрубон.

Ипак мошинаси бирла тегирмон,
Кўр, анда айлади оламни ҳайрон.

Яна мошинаи оташ ароба,
Турур ҳикмат тилисмоги масоба.

Ўн икки оғзи бор мошиналик тўп,
Ажойиб тўп яна андин бўлак кўп.

Ажаб буқим яна бир занг кўрдук,
Бир одамдин аниг вазнини сўрдук.

Деди: «пут беш юз олтмиш бирдур они
Зиёд ўн беш қадоқ вазни гарони.

Садоси неча чақрим ерға кетгай,
Йироқ андин кишилар ҳам эшитгай».

Яна нажжор ишин осон қилурға,
Бўлуб мошиналар тахта тилурға.

Бир одамдин бўлак одам керакмас,
Тилурға арра, усто ҳам керакмас.

Тилур кўп тахталарни соат ўтмай,
Нечук соат дейинким, фурсат ўтмай.

Мусулмон айлаган мошиналар ҳам,
Бор эрди гарчи кўп, йўқдур агар кам.

Чиқиб дегрезлар асбоби бирла,
Қуюб чўян қозонлар тоби бирла.

Эл ичра ўзларин манзур қилди,
Баҳар ҳоли ҳунар машҳур қилди.

Яна мундин бўлак соҳиб ҳунарлар,
Тариқи илму фандин бохабарлар

Келиб виставка ичра бўлдилар жамъ,
Бўлуб ҳар қайси гўё жамъ аро шамъ.

Қилибон ихтирои шайлар аммо,
Шабиҳи йўқ эди бир-бирга асло.

Қўруб русиялар: аҳсан дедилар,
Мусулмондин ажаб бир фан дедилар.

НАҒМА ВА НАҒМАГАР ВА АНИНГ АСБОБИ
ВА УЛ НАҒМА ТАЪСИРИ ХУСУСИДА

Хирад гўшин қилинг, аҳбоблар, боз
Қилур килким найи бир нағма оғоз.

Етуруб бир паёми нағма сизга,
Баён айлай мақоми нағма сизга.

На ерда нағмалик бўлса тамошо
Қилур манзума бирла они иншо.

Тамошоларки, аввал неча ёздим,
Газет бирла ани сизга чиқоздим.

Хусус икки тамошо аввал-охир,
Бири нағма, бири эрди театр.

Яна неча тамошоларни этдим,
Ажойиб нағмаларни кўп эшитдим.

Экандур нағмаи Русия дигар,
Ани асбоби ҳам ғайри мукаррар.

Муғанний айласа гар нағма оғоз,
Чиқар ҳар қайсидин бир бошқа овоз.

Эшитмоққа ҳама хомуш ўлурлар,
Басе лаззат топиб беҳуш ўлурлар...

Муғанний нағма бирлан қилу қолиң,
Хусусан билдурур ҳар навъ ҳолиң.

Бирор одам ағар ғамбода бўлса,
Ва ё ғам қайдидин озода бўлса...

Ва ё бад толиидин бўлса ғамнок,
Ва ё иқболи пастидин аламнок.

Ва ё ўлса дилида шўри мотам,
Бўлуб ул шўр ила ранжури мотам.

Ва ёким анда бўлса шодмонлиқ,
Фалак даврида топиб комронлиқ...

Дилида ҳамма сўз ўлса ниҳони,
Дегай нағма забони бирла они.

Эшитганлар ани ҳолин билурлар,
Бағоят нашъалар ҳосил қилурлар.

Ўзимга тушди бир кун ушбу аҳвол,
Бор экан нағма онинг оти роёл.

Эшитдим бир қиз анда баҳри ҳожот,
Қилур нағма тили бирла муножот.

Ҳазин овоз ила йиғлаб худоға:
«Қарам қил, — дер мани бағри адоға».

Мақомини қилур ҳар навъ бунёд,
Ғаҳи қаттиқ фиғон, ғаҳ нарм фарёд.

Ғаҳи найдек чекар оҳиста нола,
Кетурур ғаҳ наво машқин хаёла.

Манга ул нағма андоқ қилди таъсир,
Жигардин ўтди гўё тез пар тийр.

Ушал дам бўлди ҳолотим дигар гун,
Тулуб тошти юрак монанди Жайҳун.

Кўнгул эрди агарчи санги хора,
Эриб кўздин сиришк урди фавора.

Менга муставли ўлди гиря ул дам,
Гирибон ўлди кўз ёшим била нам.

Мен анда билдим ул кўнгулни ҳолин,
Ғаму шодию уммиди маолин.


Тилар кўнглум тағи ул ерга етсам,
Ушал қизнинг муножотин эшитсам.

Етиб ул нағмадин жонимға роҳат,
Замони ўлтуруб топсам фароғат,

Қи онинг нағмаси жисмимда жондек
Юрур таъсири ҳам раг ичра қондек...



АВАЗ ЎТАР



АВАЗ
(1884—1919)

Аваз Утар ўғли 1884 йили Хива шаҳрида сартарош оила-сида туғилди. Авазнинг отаси Утар бобо адабиёт, санъатга қизиқар, замонасининг олим ва шоирлари билан ҳамсуҳбат киши эди. У ёшлигида ўқишга ҳавас кўрсатган ўғли Авазнинг тарбиясига алоҳида аҳамият берди. Аваз 14 ёшидан эътиборан шеър ёза бошлайди, 16 ёшида мадрасага кириб ўқишга муяссар бўлади. У Алишер Навоий, Мунис Хоразмий, Комил Хоразмий ва Огаҳий асарларини ҳавас билан ўрганadi. 18 га кирган навқирон йигит Аваз Хоразм хони Фируз (1847—1910)нинг саройидаги шоирлар билан баҳслашадиган бўлади.

Россиядаги 1905 йил ~~р~~ Хоразм меҳнаткашлари онгига ҳам кучли таъсир кўрсатган. Аваз ижоди кўп жиҳатдан халқ ҳаётида бошланган мана шу янги даврнинг мевасидир.

XX аср бошида Хива хони жоҳил ва золим Исфандиёр ва унинг амалдорларининг халққа берган жабри, феодализмнинг маънавий базасини ташкил қилган уламо, руҳонийларнинг жаҳолати, таассуби ҳаддан ошади.

Аваз ўз ижодининг тигини меҳнат аҳли душманларига — хон истибодди, амалдорлар зулми, руҳонийлар таассубини фош этишга қаратади; халқни илм-маърифатга чақиради, хонликнинг чирик замони ўрнига, янги, ёруғ кунлар келишини умид қилади.

Маърифатпарвар ~~д~~ шоирнинг бу мардона овози хон ва унинг гумашталарининг газабини келтириши табиий эди. Золим хон халқнинг истейоддли фарзанди Авазни қаттиқ жазолайди ва ниҳоят жинни деб эълон қилади. Лекин Аваз ўз йўлидан, ҳаётини бағишлаган идеалларидан асло қайтмайди. тинмай ижод этади, хон ва унинг амалдорларига қарши ўтли мисралар ёзишдан тўхтамайди.

Аваз Ўтар ўглининг қўлёзма девои сақланган ва талайгина сатирик шеърлари мавжуд.

Катта қалб эгаси Аваз Ўтар ўгли 1919 йилда вафот этган.



Ғ А З А Л

Кўй, эй пари пайкар, қадам айлаб карам бош
устина,
Қаҳру ғазаб таркин қилиб, чин солмағил қош
устина.

Зоҳид ул ойдин ижтиноб этса не тонг, аҳбобким,
Гар тушса ўлгай ламъаи хуршед хуффош устина.

Изҳор этиб бедоду кин ойинини бешак манга,
Борсам изидин ул гўзал тош отғуси тош устина.

Ҳосидлиғ айлаб бу замон, ким берди дер аҳли
жаҳон,
Кийса янги хилаът агар қашшоқи қаллош устина.

Гардуни дун зулму ситам озода элга қилғуси,
Жавру жафо ойинини фош айлабон фош устина.

Буйла мурувватсиз замон аҳли эрурким, эй Аваз,
Гар топса фурсат бергуси оғу қўшуб ош устина.

* * *

Ҳар кишининг дарди бўлса, арз қилсун ёрға,
Қолмағай токим ҳамиша ҳажр аро озорға.

Шояд айлаб раҳм аҳволиға ёри васл аро,
Майли рағбат қилмағай ихлос ила агёрға.

Эй кўнгул, ошуфтасан, ажз ила изҳор айлагил,
Нечаким ноз этса ҳам ул зулфи анбар борға.

Эйки истарсан давомат даҳр ишқи беҳжатин,
Чек миҳан, гулшанда гул пайванд бўлмиш хорға.

Қилмағил дашном, эй оромижон, ғайриғаким,
Берса бўлмас подзаҳри талх ҳар беморға.

Ихтиёр этма қўлингдин келмас ишни даҳр аро
Ким недин таъну маломат эл қилур беорға.

Эй Аваз, назмингда келтурма ҳар эл алфозини,
Ким баробарлиғ садаф қилмас дури шаҳворға.

* * *

Эй париваш бевафолиғ айлама,
Ким кўп эмди пур жафолиғ айлама.

Эйки истарсан тарабни даҳр аро,
Ишқ аро бедаст-полиғ айлама.

Оқил эрсанг асли ишқ ичра кириб,
Нотавону бенаволиғ айлама.

Гар мурудинг етмас эрса ёрға,
Гайр кўйида гадолиғ айлама.

Ким тариқи фақр аро солик эсанг,
Хисрави кишвар қушолиғ айлама.

Эй Аваз, бўлсанг ғарибу нотавон,
Хону бойға ошнолиғ айлама.

* * *

Бўлғуси, эй дил, муяссар васли жонон, ғам ема,
Ким онинг келмаклигига бордур имкон, ғам ема.

Топғуси табдил субҳи васл бирла оқибат,
Нечаким тул ўлса гар ҳам шоми ҳижрон, ғам ема.

Нўш қилсанг ёр илгинин агар жоми тараб,
Дур сандин бўлғуси андуҳи даврон, ғам ема.

Тийри мужғони била қонинг тўкулса ҳар қачон,
Берғуси лаъли лаби кайфияти жон, ғам ема.

Лайливашлар суҳбатиндин ижтиноб этган учун,
Ғам емишму эрди Мажнуни биёбон, ғам ема.

Ҳажр аро бўлсанг Аваздек бекасу ошуфта ҳол,
Бўлғуси, эй дил, муяссар васли жонон, ғам ема.

* * *

Сурмади ҳолимни, ёраб, ошнолардин биров,
Ул муруватсиз, ситамгар, бевафолардин биров.

Ёр кўйида қилиб ғаммозлик изҳорини,
Солди бошимға қаро кун пур жафолардин биров.

Айб эмаским, айласа гар таън жумла эл манга,
Кўрмади ҳажр ичра ман кўрган балолардин биров.

Баски қилди жабру зулму, қаҳру кийну ҳам итоб,
Бовар айлаб ғайр сўзин дилраболардин биров.

Ноз ила ажзу ниёзимни кўзига илмайин,
Нозанинлиғ кўргузуб, соҳиб адолардин биров.

Васл нақдин истабон нокому мардуд ўлдиму,
Кўйи маҳбуб ичра ман янглиғ гадолардин биров.

Эй Аваз, кўрган малолу ҳасрату ранжу ано,
Йўқ жаҳон мулкида сандек бенаволардин биров.

* * *

Ман чекмаган дарду меҳнат қолмади,
Бошимга келмаган офат қолмади.

Ўлгали етишдим ёра етгунча,
Манга юзланмаган кулфат қолмади.

Чекиб дарду алам ердин турғудек
Жисмимда заррача қувват қолмади.

Жудоликнинг ҳар бир куни қиёмат,
Анда ман кўрмаган шиддат қолмади.

Эрларнинг бошига тушуб савдолар,
Аҳли ҳимматларда ҳиммат қолмади.

Ҳижронида ўтуб умрим тамоми,
Еримга етарга фурсат қолмади.

Муҳаббатсиз аҳли олам, эй Аваз,
Гўё онларда бу хислат қолмади.



Оҳким, қилди фалак, айру диёримдан мани,
То йироқ солмоққа бир гулрух нигоримдан мани.

Хотирим ошуфта бўлса айб қилманг, негаким,
Солди айру чарх аҳбоб ила ёримдан мани.

Ҳодисоти даҳрдин бошимга юз савдо тушуб,
Қолмади осор қўлда ихтиёримдан мани.

Юзланиб бечоралиғ ҳар дам жудолиғ доғидан,
Қолмагай андак асар сабру қароримдан мани.

Не манга ёрону ҳамдам, не манга бир меҳрибон,
Шум иқболим аюрди, йўқу боримдан мани.

Ёр учун жоним фидо қилсам агар эрмас ажаб,
Ким аён ошиқлиғим афғону зоримдан мани.

Эй Аваз, қилма таажжуб борҳо ношод эсам,
Ким хабар олмас биров ҳоли назоримдан мани.



Мандин хабар олмас ошнолар,
Бегона мисол бевафолар.

Ҳижрон аро зору нотавонман,
Тортиб неча ун ила наволар.

Жонимни фидойи ёр қилдим,
Ишқ ичра чекиб туман жафолар.

Молимни йўлида айлабон сарф,
Мандин ҳазар этгуси гадолар.

Ноком бўлуб расолиғимдин,
Мақсудға етди норасолар.

Ҳар лаҳза қилур ҳужум сонсиз,
Бошимға фироқ аро балолар.

Қош эрди агар ижобат улса,
Баским Аваз айлаган дуолар.

ТУРЛИ ШЕЪРЛАР

Х А Л Қ

Йуқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ,
Зулм тиғи бирла бўлган бағри юз минг пора халқ.

Бир неча авбош бунда ҳукмронлиғ айласа,
Қолмағай ори на янглиғ меҳнату озора халқ.

Не аларда бор дурур илму адолатдин асар,
Не ажабким, топмаса доғи дилиға чора халқ.

Етган офатни бошиға доимо тақдир деб,
Ҳасрату армон билан кетгуси бора-бора халқ.

Бўлмайин онларда ҳеч миллат, ватанни сақламоқ,
Бўлди қурбон бу сабабдин доимо ағёра халқ.

Халқи оламни бари айлар тараққий кун-бакун,
Биз таназзул айлабон қолдиқ, эдик не кора халқ.

Кўзларин оҳиста-оҳиста агар очса замон,
Эй Аваз, бўлмас бунингдек борҳо овора халқ.

ТОПАР ЭРКАН ҚАЧОН

Топар эркан қачон, ёраб, ҳаёти жовидон миллат,
Топиб илму ҳунар бирла маорифдин нишон миллат.

Ватапарвар — фидоий фирқалар то бўлмайин
пайдо,
На мумкин топмоғи ўлган танига тоза жон миллат.

Фидо миллат йўлиға молу жон этмак керак ҳар
ким,
Бўлай деса агар авлоди машҳури жаҳон миллат.

Очиб ҳар бир сарида мактабинг унвонин айлаб
чўх,
Тараққий айламасми ўқубон беҳадду сон миллат.

Бу янглиғ олам аҳлидин кейин қолмай юруш айла,
Аваз, бўлғай уёниб комгору комрон миллат.

Т И Л

Ҳар тилни билув эмди бани одама жондур,
Тил воситаи робитаи оламиёндур.

Ғайри тилини саъй қилинг билгали, ёшлар
Ким илму ҳунарлар ривожин андин аёндур.

Лозим сиза ҳар тилни билув она тилидек,
Билмакка ани ғайрат этинг, фойдали кондур.

Илму фан уйига юборинглар болангизни,
Онда ўқуганлар бори яктойи жаҳондур.

Зор ўлмасун онлар доғи тил билмай Аваздек,
Тил билмаганидин ани бағри тула қондур.

МАКТАБ

Очинглар, миллати вайронни обод этгуси мактаб,
Ўқусин ёшларимиз, кўнглини шод этгуси мактаб.

Дилу жон бирла эл мактаб очарга ижтиҳод этсин,
Нединким бизни ғам, қайғудин озод этгуси
мактаб.

Кўнгулларнинг сурури, дағи кўзлар нуридур
фарзанд,
Аларнинг умрини албатта обод этгуси мактаб.

Ота бирла онага фарз ўқутмоқ бизни мажбурий,
Қи бизни яхшилик қилмоқда муътод этгуси
мактаб.

Қаю миллатга биздек гар насими инқироз етса,
Анга албатта мустаҳкамлик ижод этгуси мактаб.

Бу не навмидликдур, мактаб очсақ, оқибат бизни
Аруси ком ила мақсудга домод этгуси мактаб.

Аваз, ҳимматни қил олий очарга эмди мактабким,
Балойи жаҳлу нодонликни барбод этгуси мактаб.

Фидойи халқим

Фидойи халқим ўлсун танда жоним,
Булуб қурбон анга руҳи равоним.

Гар ўлсам дарбадар мазлумлар учун,
Будур мақсуди қалби нотавоним.

Мани солса фано йўлига даврон,
Юрур устимдин авлоди замоним.

Умидим — яшасин мактаб боласи,
Алар ҳар бири бир шери жаёним.

На яхши ўйлаким, маъқулу манзур,
Аваз, халқим учун тукулса қоним.

СИПОҲИЛАРГА

Нега мунча зулм этиб миллатни айларсан хароб,
«Лоюҳиббуз-золимин» деб тангри қилганда хитоб.

Дамбадам бедоду жабру зўрликлар айлабон,
Солма мазлум аҳлининг кўнглига мундоқ изтироб.

Мунчаким зулм айлагунг, бордур мукофоти замон,
Оқибат бир кун анга масъул бўлуб бергунг жавоб.

Бор умидим тезда бўлғуси ҳуррият куни,
Эй Аваз, қолмас булут остида доим офтоб.

У Л А М О Л А Р Г А

Эйки сизлар, то таассуб бирла даврон этдингиз,
Миллати мазлума аҳволин паришон этдингиз.

Бирингиз қози, бирингиз аъламу муфтий бўлуб,
Бу не ойин эрдиким, сизлар намоён этдингиз.

Бизни айлаб хору зору нотавон этмак учун,
Бермайин осори ҳурлик, банди зиндон этдингиз.

Бу фалокатлар учун масъул бўлурсиз оқибат,
Зулму истибдод ила миллатни вайрон этдингиз.

Йўқса одаммиз, очиб мактаб, илм билдирсангиз,
Беҳабар илму ҳунардin бизни ҳайвон этдингиз.

Бир куни сўрғай Аваздек уйғониб аҳли замон,
Не учун миллатни сиз ер бирла яксон этдингиз?!

ш а й х

Ичиб тинмайин дайр аро бода шайх,
Май учун қилур раҳни сажжода шайх.

Не мумкин ёруғликки андин эса,
Жаҳолатни роҳида афтода шайх.

Сурарга риё заврақин ҳар сари,
Асосин қилур уйлаким хода шайх.

Ичарга қадаҳ шўхлар илгидин,
Ўзин айлар ул навъ омода шайх.

Ўзин айлади бўйла зору асир,
Мани манъ этиб ишқдин сода шайх.

Ётар эрди то ҳашр уйғатмайин,
Санингдек эса одамизода шайх.

Урар ҳамла ҳар кимсага маст ўлуб,
Қудурмишму ё ит каби лода шайх.

Қилиб нуш май беҳаёлиқ қилур,
Бурун ёки эркан (ҳаромзода), шайх.

Аваз, хизмат айлаб дуосини ол,
Жаҳон ичра топсанг бир озода шайх.

И К К И Ш А Й Х

Ваҳким, насиҳатлар манга қилғуси сайёр икки шайх
Қилдурғали ушшоқлиқ расмидин инкор икки шайх.

Токим манга ул дилрабо ишқини тарк этдурғали,
Макру риёу ҳийлалар қилди намудор икки шайх.

Аҳли замонни оздирур роҳи ҳақиқатдин мудом,
Шайтониятлик расмини айлаб падидор икки шайх.

Кундузлар айлаб ваъзлар аҳли жаҳонга бешумор,
Майдин қилурлар кечалар соғарни саршор икки шайх.

Ҳар кун қилиб масжид сари юз минг риё бирла хиром,
Ҳар тун қилур каззоблик ўзига атвор икки шайх.

Иблис халқ ичра кириб оздурмоғи ҳожат эмас,
Эй дўстлар, токим жаҳон мулки аро бор икки шайх.

Эйким эурсан ғуссау андуҳи олам соҳиби,
Бўлмиш санга бу дам магар шумлуғ била ёр икки
шайх.

Зинҳор пандимни эшит ҳушинг бор эса, эй Аваз,
Оздурмасунлар то сани, бўлғил хабардор, икки шайх.

ХУРРИЯТ

Сиёсат маҳв бўлди, яшасун оламда ҳуррият,
Бари эл иттифоқ айлаб, жаҳонни айласун жаннат.

Кетиб зулму ситамнинг зулмати, бўлсун жаҳон
равшан,
Адолат офтоби миллатимга кўргузуб талъат.

Тараққий айламак лозим жаҳон аҳли бўлуб бир
тан,

Билурга барча илм ила ҳунарни яшасун миллат.

Жаҳон аҳли, манга сизсиз севикли жон
азизимдин,
Эрурмиз бир-биримизга яқин гўёки бир ихват.

Яшанг, эй қаҳрамону ҳурриятпарвар биродарлар,
Олиб ҳур, миллати мазлум учун сиз қилдингиз
хизмат.

Очиб ҳар навъи мактаб эмди ҳимматни қилиб
олий,

Ватанни қилғали обод лозим айласак ғайрат.

Қ И Т Ъ А

Фалон аҳмақки, бергуси ҳамиша ўзига оро,
Ҳамоноким олиб илгига бир кўзгу нисо осо.
Ғубори йўлдин ўтган чоғда гар тегса либосига,
Ювар они зиёда бўлғуча собунни нархи то.
Агар онинг ҳар асбобиға ғайрининг қўли текса,
Ажабким, сунгра они олмагуси илгига асло.

* * *

Фалони зоҳиди худбинки, худбинлиқ қилур зоҳир,
Ўзини аҳли тақви пешвосидин ҳисоб айлаб.
Ўзи нахват майин нўш этгуси шому саҳар тинмай,
Ажойброқи будурким, ринд элини ихтисоб
айлаб.
Риё бирла йиғиб оламнинг барча молу асбобин,
Ётар эмди ҳамоноким, эшакдек хўрду хоб айлаб.

* * *

Фалон бозилға бўлсун борҳо дашном уза дашном,
Ки фақр аҳлиға жавр айлаб, ғаниларга қилур
инъом.

Танаъум аҳлиға неъмат қуюб, оч аҳлиға бермас,
Хуш эрди топса андоқ элнинг умри муддати
ИТМОМ

* * *

Фалон авбошдек лаънат маош олам аро йўқдур,
Қи мажмуи ҳаромизодалар бўлмиш анга чокар.
Кеча кундуз қимор ўйнаб, иши ошоми хамр
Этмак,
Бўлурға маст бепарво ҳамул бад тинати занғар.
Ҳаводис боди етса гар анинг умри чароғига,
Қилурға маҳв мутлақ базми оламдин эди хуштар.

* * *

Фалониким суханчинликни расмин ўзга қилмиш
фан,
Солурға халқи оламнинг бошиға булъажаб
савдо.
Айирмоқға ато бирла ўғулни бир-бирисидин,
Бирин бир айбини минг айлаб, айлар бирига
ифшо.
Оносига қизин душман қилур, қизға оносини,
Дебон ёлғонни чин монанд бўҳтон айлабон гўё.

* * *

Ул одамким, ҳасад ғайриға айлар кечаю кундуз,
Қилиб рашку таассубнинг ўтиға бағрини бирён,
Агарчи илгидин келмас бировни хуррам
Этмаклик,
Кўра олмас ва лекин кимсани қалби эса шодон.
Бу янглиғ ҳосиду бадхоҳу ҳам юзи қароларни,
Илоҳий, эт жанобинг ҳурматидин ер била яксон

• • •
Емонларнинг ёмони андоқ одамдур жаҳон ичра,
Йироқ ўлғуси то ўлгунча инсофу диёнатдин.
Олиб мазлумлар молин туман зулму ситам

бирла,
Қилур бехонумон хавф этмайин явми қиёматдин.
Етиб бошиға жаллоди ажал шамширидин зарби,
Не хуш бу навъ одам ўтмаса гар ушбу соатдин.
Бу сийрат бирла гар мавсуф бўлгонлар эса
маълум,
Халос ўлғуси шаксиз фақр эли доми уқубатдин.

* * *
Сипоҳи пора истар,
Мулла ижора истар,
Бечора чора истар,—
Бир чора замон борму.

* * *
Эшон дегани либоси малла,
Ўғриға шерикуну ғара далла,
Рангини кўрунг бу баднамонинг,
Ҳанги эшаки эрур худонинг.
Масжидни ўзига дом этибдур,
Билмам буни ким имом этибдур.

* * *
Билинг ушбу замон ғамнокидурман,
Куюб ўртанмиш элнинг хокидурман.
Авазким, назм элин чолокидурман,
Бошин олмоққа хоннинг покидурман.





ЗАВҚИЙ
(1853—1921)

У

~~Уш~~га қадарги ўзбек адабиётининг сўнгги йирик на-
мояндаси шоир Завқийдир.

Муқимий ва Фурқатнинг замондоши ҳам маслакдоши бўлган Завқийнинг асли исми Убайдулла, отасининг оти Солиҳдир. У 1853 йилда Қўқон шаҳрида яшовчи маҳсидўз оиласида туғилган. Замонасининг мактабларида ўқиб, хат-саводини чиқаради. Ешлигидан бошлаб отасининг ҳунарини ўрганишга ҳавас қўяди, Солиҳ аканинг касбдошлари, уларнинг оғир тирикчилигини ўз кўзи билан кўриб шулар орасида ўсади. Меҳнат аҳлига, ўз қўл кучи билан тирикчилик ўтказаятган касибларга ҳурмат руҳида тарбияланади.

Бечора оиланинг моддий қийинчиликлари Завқийга на Мир ва на Чалпак мадрасаларидаги ўқишни ниҳоясига етказишга имкон бермаган бўлса-да, бу истеъдодли, юрагида ўти бор йигит тинимсиз хусусий мутолаа натижасида даврининг билимдон киши-си даражасига кўтарилади.

Адабий ижодга бўлган ҳавас Завқийда жуда эрта уйғонган. У Муқимий ва Фурқат билан яқиндан танишади. Уларнинг суҳбатлари, мушоара кечалар, яхши орзу-умидлари Завқийнинг фикрий ва ижодий такомилга бебаҳо таъсир кўрсатади. Ниҳоят, Завқийнинг ўзи ҳам ~~девятнадцатилетний~~ шoir, кучли сатирик сифатида халқ орасида шуҳрат қозонади.

Шoir Завқий ~~У. Ҳасанов~~ Ғалабасидан сўнг севган халқ билан озодликка чиқди. Бироқ, бу озод халқнинг, унга бахт-саодат келтирган ~~У. Ҳасанов~~нинг ашаддий душмани — босмачилар Завқийни 1920 йилда тутиб олиб, зиндонга соладилар. Босмачилар зиндонида саломатлигини бутунлай йўқотган шoir 1921 йилда вафот этади.

Шoir Завқийнинг ~~У. Ҳасанов~~ Ғалабасига қадар яратган ажойиб халқчил асарлари ва совет халқ душманларини фoш этган ҳажвий шеърлари ўзбек адабиёти бой хазинасига қўшилган катта ҳиссадир.



ЗАМОНА КИМНИКИ?

Сен дема ушбу замонда обрӯ муллоники,
Қолди аълолар оёқ остида, сӯз адноники,
Сар дарахти мевасин кӯр: зоғ ила қарғоники,
Демангиз, аҳбоблар, гул булбули гӯёники,
Давлати васли тиконда, ҳажр ул шайдоники.

Сендин, эй даврон, ичиб ғам заҳрини ғамнокман,
Ғунча янглиғ оташинликда гирибон чокман,
Демадим бир бор ичсам дафъиға тарёкман,

Халқ наздида ҳақиру хок ё хошокман,
Давлату иззу шарафлар марди бодунёники

Шаҳру қишлоқ демангизким, фисқ ила тўлди
жаҳон,

Аҳли дунё қошида ёлғончилардур нуктадон,
Йўқ ривож касбу ҳунарга, соврилибдур хонумон,
Хоҳ косиб, хоҳ деҳқон қайга борса бағри қон,
Ҳоли ҳар ерда сухан шармандаю расвоники.

Муътабар нодон элидин қочди донолар бари,
Гушага олди ўзин кўнгли мусаффолар бари,
Қолдилар роҳи равишдин дийда бийнолар бари,
Эътибор ўлди жаҳонга сурат оролар бари,
Бу замона фарч ковуш кийган силиқ саллоники.

Ҳеч ким фақр аҳлига жон бирла қилмайди савоб,
Ағниё аҳлига анқо парча нон, бир томчи об,
Шул сабабдин беваю бечоралар бағри кабоб,
Бекасу бечора сўзига киши бермас жавоб,
Манзилат ҳар ерга борсанг сурати зебоники.

Маъсият тўлди жаҳон ичра, зуҳур айлар фасод,
Хайру эҳсон топди барҳам, халқ бозори касод,
Ошно, ёру биродарларда ҳам йўқ илтифот,
Меҳру шафқат йўқ, ота ўғлига қилмас эътимод,
Давру даврон ҳамма жойда ҳокиму мирзоники.

Ағниё аҳлида йўқ хайру саховатдин асар,
Бас эрур илму амал ўрнига бўлса сийму зар,
Қўрқаман бу феъли баддин ютмасин деб ер магар,
Сўрсаларким, бу мухаммасни ким айди деб агар,
Завқий деган бир ямоқчи, маҳсидўз устоники.

МУНЧА КҮП

Золим фалак бисотида озор мунча кўп,
Инсон шарафли номида хор мунча кўп,
Ҳар кўчаларда қашшоқ ила зор мунча кўп,
Тарҳи жаҳон биносида бадкор мунча кўп,
Хўқанд аро балога гирифтор мунча кўп.

Ҳамрозу дўст топилсаю жонлар фидосидур,
Орзу шуким: камина кўнгил муддаосидур,
Хуш суҳбати мажруҳ дилим давосидур,
Мақдами кўзума айни шифо хоки посидур,
Йўқ андоғ анисим, дунёда ағёр мунча кўп.

Нодон севар замона, дод илкидин нетай,
Бошим олиб фиғон ила ё бир томон кетай,
Ушбу диёри масхарани эмди тарк этай,
Тинмай шикоят ила ёмонга рақам битай,
Жумла фалокат аҳлиға ғамхор мунча кўп.

Дориламон бўлди ажаб фоҳишахоналар,
Тўлмасми касофатдин охири паймоналар,

Доно кўруб бу кулфат ўтида ёналар,
Қолсин фисқу фужури бошидин ордоналар,
Қарғишга нишон беномусу беор мунча кўп.

Илму ҳунарлар ўрнига пулдор тўнг бўйин,
Уч-тўрти йиғилиб қилишур ит каби ўйин,
Эҳсон ғарибга йўқ, шоҳона қилур тўйин,
Айтса адо бўлмас, сира минбаъд феълу хўйин,
Ғусса дилим шарҳ айласам асрор мунча кўп.

Қишлоқ эли шафтоли қоқи, нон тополмагай,
Қийган либосини тортса (белин) ёполмагай,
Ўлди совуқда кўпи оч, ўтун ёқолмагай,
Қўрдик бу машаққати ҳаргиз йўқолмагай,
Қиш чилласида ёзга умидвор мунча кўп.

Қим ташна ёр учун, кимида икки-уч ҳарам,
Бирови беватану бировда боғи эрам,
Бировни(нг) сўзи зулфиқор, бировни(нг) қадди
хам,

Ғаддор фалак, доим ишинг бўлди бешу кам,
Қаждор замона, доғули маккор мунча кўп!

Биров сийму зар ила ўлимдин омон бўлур,
Етиб муродга бири ҳокими замон бўлур,
Ақча учун киши роҳзан ёмон бўлур,
Бечора косиб аҳлиға, билгил, зиён бўлур,
Ноҳақ қон тўкарга босмачи хунхор мунча кўп...

Завқий, ким айди, мунча шикоятти дароз қил,
Сўзни мухтасар айлаб, иборатни оз қил,
Қим зимистон кўнгулларни баҳору ёз қил,
Қад рост туруб, сўз била элни сарафроз қил,
Айтмай десанг, муносиби ашъор мунча кўп.

КАЖДОР ЗАМОНА

Ғаддор фалак ситам нишона
Қаждор, мариз, эй замона!

Яхши ҳама даҳр аро нигунсор,
Ҳар ерда ривождур ёмона.

Ҳеч камбағал ўлмагай қариндош,
Бойларни биров демас бегона.

Пул бўлса кифоя, майли душман,
Бепул қарамайди дўст жона.

Зоғу зағани юрибди озод,
Булбулга қафас берур замона.

Инсон шарафила қадрсиздур,
Ҳайвон жасадила мардумона...

Сардорлар ўлди бехирадлар
Ақл аҳли юраги тўлди қона.

Эй тез забону мардум озор,
Қил фикр, не иш эрур чаёна?

Эл таънида шикваи замондин
Завқий ишинг ўлди бу фасона.

1911

НАСИХАТ

Жаҳонда камсухан ким бўлди, асрори ниҳон бўлди,
Кимики сўзлади кўп, билки расвойи жаҳон бўлди.

Назокат ортурай десанг, мисоли ғунча хомуш бўл,
Надинким оғзини то очди гул, барги хазон бўлди.

Чаманда арғувондек сурат оро бўлмағинг хуб йўқ,
Пишарда мевасиз шармандадур, сирри аён бўлди.

Дема машҳур бўлмоқ яхши, бугдой донаси пинҳон,
Дарахти қилди жавлон, сарғайиб охир самон
бўлди.

Биродар, ол мени (нг) пандимни, ўз қадрингни
синдирма,
Киши ўз иззатини билмади, охир ёмон бўлди.

Агар иззат талабсан камнамолиғ орзусин қил,
Қаю ажнос бисёр ўлса суди йўқ, зиён бўлди.

Садафлар кўп оғиз очмак билан кўкси бўлур холи,
Ки баъзиси лабин кам во қилиб дурри ягон бўлди.

Эй Завқий, хаста оғзинг кам очиб, ибрат кўзинг
очғил;
Ажабким қўл яқода югудек турфа замон бўлди.

АҲЛИ РАСТА ҲАЖВИ

Арзим буки Қорисумалакка,
Еткурса бошини ҳам фалакка.

Гаҳ-гаҳ назора айласун ул,
Ибрат кўзи бирла бу самакка.

«Сангёда» носдонни мақтаб,
Сўз нақдини урмасун маҳакка.

Ул Шоҳазиз айрилиб отидин,
Ўхшай деди Соли ҳезалакка.

Синмайди деманг Набиқулини,
Пойнакни уриштирар саракка.

«Судья қизи» кўп керулмасунлар,
Вужуди бўлунар минг бўлакка.

Улфатлари шамъгарми аҳмоқ,
Шам қайчини боғласин этакка.

Саллохбача — отлари Жалилбой,
Тўрт тепкини едилар хўракка.

Шокир қора тарзи одам эрмиш,
Минг лаънат ўшал қора эшакка!

Кўп ҳаддин ошмасин Назирбек,
Ўхшайди ул ошқовоқ хамакка.

Пул келмаса банкадин, бойвачча
Карнай чаладур бўлур-бўмакка.

Ул локича бойвачча дастор
(Елгани)да ўхшатур бўзакка.

Кофирча деган бир Аҳмаджон бор,
Кўп шуғли баланд ҳанграмакка.

Аъламни(нг) ўғуллари Олимжон,
Ҳайфи тўну салла гунгалакка.

Бир зарра риюя қил тўрамни,
Қўш рамзи сухан билан кўмакка.

Сил афт ориққина Муҳиддин,
Аҳволи аён бўлур кузакка.

Фозилхўжа деган оқфуруш бор,
Дафъ ҳар мараз ила зиндалакка.

Олиб борур ўлди Қосим охун,
Бизни Қорақўлга ҳандалакка.

Усмончани соати ярашмиш,
Ришхур алишурму мўйчинакка.

Мавлон эшигида ота Фозил,
Ўхшайди бароқ десам кўпакка.

Шашпар лақаб отли бойвачча,
Ҳуштор бўлибди оқ билакка.

Қир кўйлак ўлибдилар Умаржон,
Сотмоқ учун эмди жун жиякка.

Чинни била чой сотур Жалолхон,
Жононни қўшилтурур хашакка.

Чит растаси ичра Мирза Ҳамдам,
Чит машинасин сотур элакка.

Ўрус қўли чит сотиб Зокиржон,
Қочди, еди қамчини (суякка),

Мирҳамзабой ўғли Қичкинажон,
Нисфи газ эмас, келур сеякка.

Иқонбача бирла Булбул ўғли,
Ўхшайди ҳар иккиси пуфакка.

Ул ҳожи Ҳасан деган заки табъ,
Йўқ тоқатим анга сўз демакка,

Нусрат била ошнолиғим бор,
Тентаккина, шатрама шатакка.

Сўфини боласи Абдуқодир
Қаттиқлиги ўхшамиш данакка,

Ҳожи касал ўғли бод рафтор,
Доғулики панд берур Камакка.

Қосим шамол андаки енгилроқ,
Ўхшаб учар худди бодпаракка.

Ул Маъдали баччанинг қадини
Кўп қаттиқ эгибди — чамбаракка.

Ортиқбачани семиртиринглар,
Ўқ бўлғуси катта замбаракка.

Эл ани(нг)акасин ўхшатурлар
Бурнин сумак, оғзини тувакка.

Қўр, иштаҳасини Хўжабачча,
Ош солиб ичар эмиш челакка.

Йўлдошни демиш хитой табиби,
Бодбар муҳолифи юракка...

Элликбоши ўғли мокиёнбоз,
Устоз бўлубди куркуракка.

Қорибача синчалакка ўхшар,
Фарзинбача мисли войваякка.

Тўқсобанинг ўғлини ҳарифлар
Бир ойда чиқардилар чипакка.

Қози қизига дуолар айтинг,
Ул насли башар эмас малакка.

Фарзин бисоти лола рухлар,
Оламни мусаххар этти якка.

Эй Хўжа жаҳон, кўп аччигим тез,
Ҳам етти пичоқ бориб суякка.

Нусратга ярашди ит яқоси
Бошин суқадурки ҳар катакка.

Абдулла ҳожи кўп суюлганидин
Минг мартаба чап берур куракка.

Машҳур ўша кўр Мели эурсан,
Бошинг агар етса ҳам фалакка.

Қирса халога уч кун ухлаб,
Қўкнор кайфида кетар пинакка.

Гап таъсир айламайди сенга,
Аблаҳ, ты слепой эшакка...

Гап таъсири кетмасун, Мўминшоҳ
Ош еб, оғиз артмасин патакка.

Тошканд ўтоғаси Файзи шайтон,
Қўл қўйди пўкон билан тезакка.

Извесни вагончи тунд кўр Одил,
Ўлмай туруб ўхшади кесакка.

Кўр бўлмаса пул оқиб келурму,
Бу бадшакл слепой дуракка.

Қирқ олти киши фасона қилдим,
Ким чиқса ўқийди Мўймаракка

Таъбингни аробасини тўхтат,
Шотисини боғла гилдиракка.

Завқий осилурға ҳимматидин,
Дор боғлади бир баланд теракка.

АЖАБ ЭРМАС

Бу кунлар бошимизда бир саҳоб ўлса ажаб эрмас,
Мунаввар зимнида бир офтоб ўлса ажаб эрмас,
Бу давлат сув юзинда бир ҳубоб ўлса ажаб эрмас.
Кўрунса сурату асли ниқоб ўлса ажаб эрмас,
Очилса пардалар юздин ҳижоб ўлса ажаб эрмас.

Насими жонфизо бемор танга, эй сабо еткур,
Хазон пажмурда бўлганларга сан обу ҳаво еткур,
Қўй энди биз билан бегонани бир ошно еткур,
Гадомиз, бошлар узра соялар солсун ҳумо еткур,
Муқаррардур замона инқилоб ўлса ажаб эрмас.

Шиори шаръ бирлан зийнат афзо ўлса Фарғона.
Тонг эрмасдурки шаҳри жаннат осо ўлса Фарғона,
Ҳавоси руҳпарвар ҳам дилоро ўлса Фарғона,
Жаҳон аҳлига гўё дафъи савдо ўлса Фарғона,
Бўлуб тупроғи анбар, сув гулоб ўлса ажаб эрмас.

Ўтуб бир қарн, ақроним, жаҳон обод кўргайсиз,
Жаҳон аҳлини золим ҳаддидин озод кўргайсиз,
Гирифтори алам эрмас, ҳамани шод кўргайсиз,
Бурунги ўтгану кетган кўнгулда ёд кўргайсиз,
Қариган чоғда Завқий бир шабоб ўлса ажаб
эрмас.

ОТИМ

(Муқимий билан мушоара)

Бу падар лаънат ҳаром ўлгир отим,
Ҳар қачонким, мен минар бўлсам касал,

Зарра келмас ўзига боққан била,
Емига қўшиб бериб қанду асал.

Ётса ўрнидан туrolмас нотавон,
Қилмасам қўйиб пишанг бирлан шатал.

Йўқ табибларким юриб боқтирмаган,
Тортсайди эртaroқ, кошки, ажал.

Тўғрисидин бўлмасин оту улов,
Хўжахондек ҳеч бир одам ўсал.

Эл аро афсоналар қилди, кўринг,
Ҳар тарафдин чиқди минг байту ғазал.

Етмадим Завқий пиёнбозорига,
Эртадин то кечгача қилсам жадал.

ҚАҲАТЛИК

Қаҳатлик бўлди бу Фарғонамизда,
Топилмас парча нон вайронамизда.

Паямбар бўлса нон, ош — авлиёдур,
Яна очлик давосиз бир балодур.

Ўлим хавфи ўраб қишлоқларни,
Не қишлоқу жибол авлоқларни,

Қирилди қанча одамлар вабодин,
Нишона қолмади меҳру вафодин.

Шишиб ўлганни кўммакка киши йўқ,
Ким ўлган бирла одамни(нг) иши йўқ.

Киши боқмас жигар, ҳамсоясига,
Қочиб шафқатки, Анқо соясига.

Ўғирлиққа тушиб кимларни ройи,
Гуноҳсиз нечалар қирқилди пойи.

Неча газзоб бўлиб ришватга мойил,
Диёнатли кишилар бўлди сойил.

Шаҳарга келди ҳар ёндин халойиқ,
Қидирғай дардига ким тибби ҳозиқ.

Шаҳар аҳволидин берсам нишона,
Кишилар тентирар ҳарёна ёна.

Гарибу бекасу бечора беҳад,
Бамисли «дол» янглиғ хам бўлиб қад.

Тилангайлар боқиб ҳар ёнга зори,
Гўдаклар, марду зан кетган мадори.

Чаҳорсу, растаю бозор томонлар,
Хатарли тўпланиб қанча ёмонлар.

Кисабур, дуздлар сизмас жаҳонга,
Тикиб кўз ҳам қилурлар қасд жонга.

Бировни (нг) парча нонин тортиб олғай,
Бировга молу жондин ваҳм солғай.

Йўқотди нечалар номус-уётин,
Унутди ким шарафли одам отин.

Олиб қочғай саватдин даста нонлар,
Ва ё чайнар солиб оғзиға донлар.

Урар раҳм айламасдин боз аларни,
Бу ожиз, нотавон бечораларни.

Демаслар чорасиз, йўқ ихтиёри,
Бу янглиғ чархи золим қилди зори.

Чиқиб эрдим бугун янги шаҳарға,
Кўзим тушди бу янглиғ шўр-шарға.

Ялангга тўпланибди кўп халойиқ,
Сўз айтур ҳар бири ҳолиға лойиқ.

Камитет садри, ҳоким ҳам приступ,
Чиқиб келди аларни қуршади тўп.

Хотинэркак тушубким орқасиға,
Илиб нимжон боласин елкасиға.

Ҳама шавқун солиб, ким юлди сочин,
Дедилар барчамиз оч, қил иложин.

Бу янглиғ хор бўлғайму одамизод,
Агар қодир эсангким айла имдод.

Хлеб деб телгром берғил ишиға,
Ўшал оламни титратган кишиға.

Хабардор айлағил оқ подшоҳни,
Билурму кўкка урган дуди оҳни.

Ғариб, бечоралар очу яланғоч,
Ғанийлар айтадур: ёндашмағил, қоч!

Қилиб эрдики, ҳоким бир ишора,
Йиғилди қанча миршаб бешумора.

Боқиб тилмочиға айди ғужурлаб,
Афандим таржима айлар бижирлаб:

— Темуր йўллар бузуқ, ёпиқ дўконлар,
Таҳаммул қилсангиз андақ замонлар,

Ўшал Гирмон уруши тўхтаган он,
Пойизларда келур ошлиқ билан нон.

Фуқаро: хоҳ ўрус, сарт, армани хоҳ,
Мудом оқ подшоҳ ҳолидин огоҳ.

Қими ким кўнглида бўлса ёмонлиқ,
Қилурмиз ҳабс, кўрмас ул омонлиқ.

Бу сўздин таржимони тўхтаган чоғ,
Қамитет садрини(нг) кўнгли бўлиб чоғ,

Такаллум айлади воиз каби ул,
Билиб гўёки жойиздек каби ул:

— «Бўлур ҳалво сабрдин ғуралар ким,
Топур бахт собири мастуралар ким.

Бориб уй-уйга айланглар дуони,
Худойим асрасин оқ подшони».

Жавобиға халойиқ қилди фарёд,
Қишиға бермади нафъ нолаю дод.

На бўлғай эрди каждор, эй замона,
Мурувват айласанг топиб баҳона.

Ғарибларни(нг) муродин ҳосил этсанг,
Фақат «қут-лоямут»га восил этсанг.

Баҳор борони ҳам бенам бўлурму,
Ҳисобсиз неъматинг ё кам бўлурму.

Ва ё хор айламай мундоғ жаҳонни,
Қаро ер остига жо қил бу жонни.

Қулоқлар ҳар тарафда кеча-кундуз,
Фалакда бор эмиш қуйруқли юлдуз.

Агар эҳсон дариг тутсанг башардин,
Фалак тоқинг ушласин шүру шардин.

Ёқангни ушла, Завқий, ибрат олғил,
Халойиқ меҳрини кўнглингга солғил.

СУВ ЖАНЖАЛИ

Олдим қўлимга хомани,
Ёздим ажойиб номани,
Тингланг қизиқ ҳангомани,
Жанжоли то алҳол экан.

Қурғур Каримбобосидин,
Ҳеч тинчимай даъвосидин,
Ўлдик анинг ғавғосидин,
Боёнлари дажжол экан.

Айбини иқрор айламас,
Ҳеч номусу ор айламас,
Панд этсангиз, кор айламас,
Сўз садқаи увол экан.

Элликтадин, гоҳ юзтадин,
Дод деб келурлар устадин,
Юз арз бўлса устидин,
Ёлғони кўп ишкол экан.

Ҳар қанча қилса гуфту гў,
Бу ёзда тансиқ бўлди сув,

Ким можарони(нг) боши бу,
Моҳияти яққол экан.

Борганда пешвоз қуй суйиб,
Ҳожи миробга тун қуйиб,
Кунлар утар шу хил туйиб,
Кунгиллари хушқол экан.

Хоҳ рози, хоҳ бўлсун хуноб,
Юрт-элга сув бермай мироб,
Ҳожи ерин қилмиш сероб,
Деҳқон учун қаттол экан.

Ногоҳ, бу ишдин дарғазаб,
Нажжор Раҳимберди қараб,
Юрт-эл учун бўлмиш тараф,
Ким аҳди моҳу сол экан.

Ҳожи Рауф қойим мақом,
Истаб закон бирла низом,
Ҳамсоя олдида мудом,
Жинни хўжа баққол экан.

Қатнаб бу юзи қоралар,
Ҳоким уйини моралар,
Юзлаб берурлар поралар,
Ҳатто суйилган мол экан.

Шопу шалопини тақиб,
Эллик демай юзга боқиб,
Ҳоким ҳукм қилмиш чиқиб,
Маккор, золим — зол экан.

Бечоралар ранжур дили,
Сувсиз етилмай ҳосили,
Завқий — сафосиз бу йили,
Қадди эгилган «дол» экан.

ТАЛАДИНГ БАРИНГ

Эшит арзи ҳолим, эй (шанқилар),
Мени мунча яккаладинг баринг,
Чопишиб келиб, қоқишиб туриб,
Хила қўрқитиб, таладинг баринг.

Менга бир бўқоқни хириллатиб,
Қопиб ол они деб ириллатиб,
Олақарғадек йиғилиб чўқиб,
Менга хўмрайиб қарадинг баринг.

Чит растасини говур қилиб,
Ит қувган соқовдек ҳовлиқиб,
Гаронишга арз этиб охири,
На иш қилгали ярадинг баринг.

Бир эски тўнга бу хусуматинг,
Бижғиб ичингда неча иллатинг.
Ғўдайиб ~~Сибирь~~ қиламиз дебон,
Бир авахтага солмадинг баринг.

Мени ўлдурур кишидек бўлиб,
Ана ўтди деб, мана кетди деб,

Тўпаланг қилиб, кўча чангитиб,
Кўз олайтириб қарадинг баринг.

Аччиқ суханим қилдими асар,
Чопишиб ҳар қаёнга сарбасар,
Мисли бир пашша чаққан мода хар.
Кўча-кўйда шатталадинг баринг.

Ва на манда сўз, ва на сенда гап,
Манам индамай, санам энди хап,
Шаҳри Фарғона ичра Завқийни
Бу баҳонада синадинг баринг.

ФАРҒОНА

Эшитинг қиссаи мен айлайин изҳор Фарғона,
Куйиб ҳокистар ўлди жумлаи бозор Фарғона,
Мисол оташ билан бўлди, кўринг, гулзор Фарғона,
Хуружи (ўғри)лардин тортадур озор Фарғона,
Халойиқлар кўзига бўлди эмди тор Фарғона.

Бериб фатво урушинглар демай қози Қамол ўлсун,
Ҳамани йўлдин оздирган ўшал фосид хаёл ўлсун,
Бўлиб «шўро»¹га аъзо бетамиз бир неча мол ўлсун,
Яна Абдурашид ул ҳанги хардек оқсоқол ўлсун,
Нигун иқбола тушди толии идбор Фарғона.

Ўзидур бир фалокат хонаю, номи эрур «шўро»,
Келиб бир неча бой, бойбаччалар бўлди анга аъзо,
Яна «мухторият» деб фитна-шўришлар қилиб пайдо,
Ажабким роҳзану газзоб қўрбоши эрур гўё,
Ани(нг) номини шарҳига қилурман ор, Фарғона.

¹ Бу ерда шоир «шўро» сўзи билан «Шўрои ислом» деб ағалган реакцион ташкилотни кўзда тутди.

Сипоҳисиз амири лашкари анда Чаниш бўлди,
Раис жумҳури алқисса Чўқаев занчалиш бўлди,
Қилишди салтанат даъвосини, охир на иш бўлди,
Қочиб, бадномлари юрт-эл аро кўп сарзаниш
бўлди,

Паноҳ элтарга сичқонлар ини ҳам тор, Фарғона.

Кима дод айлайн аҳли ҳукумат бўлса Одилкўр,
Кўп одам қонига зомин бўлиб бўйла жоҳил кўр,
Урушни бошлади, қочди, ўзи бўлмай муқобил кўр,
Писиб билмамки кетди Афғон ичра, балки

Кобил кўр,

Юруб ғурбатда, ҳаргиз кўрмасин дийдори Фарғона.

Ҳукумат ичкарида, ўғрилар саф тортди саҳрода,
Олиб қўрбоши, понсад номини неча ҳаромзода,
Отиб ўқ халқига поси намак ном олди дунёда,
Бўлуб мағлуб, қочди, ўлди оқиб кўпи дарёда.
Қочишди сулҳга келмай, ҳар тараф ночор, Фарғона.

Писиб бўри каби кундуз тўқайзор ичра юргайлар,
Тун оқшом босма деб отин шаҳар, қишлоққа

сургайлар,

Йиғиб мардумни(нг) моли бирла ишрат-базм
қургайлар,

Шаҳардин чиқса ким, тўртинчисан, деб қийнаб
ургайлар.

Неча бераҳм золим дастидин эл хор, Фарғона.

Тирилтирмақ бўлуб аввал кўмилган хону бекларни,
Ўлим чоҳига солди босмачилар бу тирикларни,
Ҳисобини билиб бўлмас куйиб ўлган ўликларни,
Шукурким, тангри еткизди мададга большевикларни
Илоҳо бахт-толиъ бўлсун эмди ёр, Фарғона!

КУЗ ОЧАЙЛИК

Фурсат ғанимат, аҳбоб, миллатга кўз очайлик,
Саъй ила жону дилда ҳимматга кўз очайлик,
Номус, диёнат истаб ғайратга кўз очайлик,
Фанни(нг) ривож бирла санъатга кўз очайлик,
Умр ўтди зулмат ичра ғафлатга кўз очайлик.

Ул кунда бошга тушган савдони ҳеч унутманг,
Кўрган қиёмат ойин ғавғони ҳеч унутманг,
Ҳар кимса онт ичарлик даъвони ҳеч унутманг,
Бу вақт бирлан эмди уқбони ҳеч унутманг,
Юрт-элга жону дилдин хизматга кўз очайлик.

Зулматда етган элни(нг) ёндурдилар чароғин,
Маҳкам тутинг, бу фурсат қиймат анинг яроғин,
Истанг амаллик олим — раҳбарларин сўроғин,
Очинг аҳолиларни(нг) ғафлатда кар қулоғин,
Бас эмди сусткашлик, журъатга кўз очайлик.

Истанг ҳуқуқ илмин, якранг эмиш ҳукумат,
Бўлса ривож ҳар бир касбу ҳунарга рухсат,

Жонларға қўйса миннат, истар кишига раҳмат,
Уйқудин уйғотинглар ҳожат талаб раият,
Бемор асри ўтти, сиҳҳатга кўз очайлик.

Уммидимиз гули ҳам бу навбаҳор очилди,
Қон ёшлар оққанига юз лолазор очилди,
Шод ул, халойиқ, охир лайлу наҳор очилди,
Сармаст эдик ҳамиша энди хумор очилди,
Ҳушёр ўлуб муваққат суҳбатга кўз очайлик...

ЮЗИНГНИ КҮРСАТИБ

Юзингни күрсатиб аввал ұзунгга бандалар қилдинг,
Яна кунглум олиб юз ноз бирла хандалар қилдинг,
Жамолинг партавин солиб, ажойиб жилвалар

қилдинг,
Масихдек бир боқишда мурда жисмим зиндалар
қилдинг,
«Сенга мен то қиёмат ошно», деб ваъдалар қилдинг.

Қани менга вафои аҳд қилғонинг, гули ғунча,
Қани булбул сифат олдингда тургоним очилғунча,
Қани бизларға ҳамсухбат рақиблардек тонг отқунча,
Сани дарди фироқинг айтиб-айтиб йиғлай ұлгунча,
На деб эй меҳри йўқ, мен хаста қулға ғамзалар
қилдинг.

Деб эрдинг: кеча-кундуз мен сени ёринг бўлурман деб,
Тикандек суҳбатингда бир гули норинг бўлурман деб,
Жафони сенга оз айлаб, вафодоринг бўлурман деб,
Умидим кўп эди, ёлғиз харидоринг бўлурман деб,
Ажабким халқ ичинда булҳавас деб шиквалар
қилдинг.

Манга мардумлар айди: берма кунгул бевафо ёра,
Сени овора айлар, аҳди ёлғонлар, ситамкора,

Вафоси йўқ, ишонма сўзига, шўхи жафокора,
Дедимким: носихо, инъом кўпдур ошиқи зора,
Негай, эй бемурувват, охири шармандалар қилдинг.

Тариқи ошнолиқни бузуб номехрибон бўлдинг,
Мени жононим эрдинг, эмди кимга жонажон бўлдинг,
Неча кун менга улфатлик қилиб ороми жон бўлдинг,
Қўзимни мардумида неча соат меҳмон бўлдинг,
Қаландардек танимға ғам ҳаририн жандалар қилдинг.

Кима айтиб, кима йиғлай бузолим ёр жафосини,
Ҳақиқат қилмаса маъшуқ деган ошиқ хатосини,
Ҳамиша фурқатин тортсам, рақиб кўрса вафосини,
Каю Лайли сифат мундоғ қилур Мажнун гадосини,
Юзингни бир кўрай десам қўлингни пардалар
қилдинг.

Агар билсам эди бегона бўлмоқ ихтиёрингни,
Бошимға солмас эрдим беҳуда савдойи корингни,
Хама айтур нечук қилдинг, ўшал мастона ёрингни,
Қўнгулда гинаси бор, арз қил аҳволи зорингни,
Солиб бўйнулумга ҳажринг занжирин бадкардалар
қилдинг.

Юрагим рахна бўлди, бас қил истиғнони, жононим,
Фироқинг торта-торта ёшлигимда кетти дармоним,
Аразингни қўюб, лутф айласанг ҳеч йўқтур армоним,
Қўзим нури, танимнинг қувватисан, эй дилоромим,
На ҳўб бир неча кун Завқий қўлингга шевалар
қилдинг.



МУНДАРИЖА

МУҲАММАД СОЛИҲ

Шайбонинома : : : 7

ЗАҲИРИДДИН БОБИР

Ғазал

Ез фасли :	43
Кўнгулга булди ажойиб бало	44
Ким кўрибдур	45
Хазон япроғи	46
Ҳажр ўлтурди	47
Гул жамолин :	48
Чархнинг мен кўрмаган жавру жафоси қолдим.	49
Кўрмагай эрдим	50
Улки йиллар, ойлар утқаргай	51
Яна кўз уйида маъво қилибсен	52

Маснавий

Сабо Сабо 53

Рубоий

55

Туюқ

57

МАЖЛИСИЯ

Қиссан Сайфулмулк 60

ТУРДИЙ

Ғазал

Тор кўнгуллуқ беклар	105
Қуяр тил	106
Бошима бир кўҳи ғам	107
Қатраям ночиз	108
Туркона хиром айлади	109
От ва инъомнинг кечикиши ҳақида	110
Мухаммас :	112
Субҳонқулихон туғрисида ҳажвия	115

БОБОРАҲИМ МАШРАБ

Ғазал

Бу тани хокий	122
Дунёға келиб	123
Ногаҳ кўрубон	124
Эй мени нозик ниҳол ороми жоним	125
Дилбар	126
Наманган шаҳридин кетсам	127
То кийди қизил	128
Малаксан ё башар	129
Тинмайин югурдим бу ғам даштида	130
Ул дилбари раъно	131
Бир боқишинг	132
Ҳеч кима маълум эмас	134
Чун қўлум бирла аёғим боғламоқ ҳожат эмас	135
Мустазод	136
Мухаммас	138
Мусаддас	140

ГУЛХАНИИ

Ғазал

Лола куксидек	144
Кунгул озодадур	146
Терламиш май тобидин	147
Етмади мажнунға	148
Зарбулмасал	149
Ҳикоят	150
Ҳикоят	153

НОДИРА

Ғазал

Риёу ҳирсу тамаъ	157
Жон кўрмади рўзадин ҳаловат	159
Мени жунунима Мажнунни бермангиз нисбат	160
Эй хушо	162
Кел санга, эй шоҳи жаҳон	164
Ғунчадек оғзи	165
Тийрадур субҳи нашотим	166
Ғазаб бирла нигорим утди	167
Сайд этди мени	169
Агар гулшанға кирса	171
На гул сайр айла	173
Эй сабо	174

МАҲЗУНА

Мухаммас	176
Ғазлий ва Маҳзуна ўртасидаги мушоара	178

УВАЙСИИ

Ғазал

Дилбаро	182
Бир пари пайкар	184
Забониғни кетурдил	185

Булдум дучор	186
Кимдурур	188
Ваҳм қил, жонон	189
Дилимни истъсанг	197
Навоний ғазалига мухаммас	191

МАХМУР

Муножот ба даргоҳи қози-юл-ҳожот	195
Дар сифати қишлоқи Ҳапалак	197
Авсофи қози Муҳаммад Ражаб авж	199
Ғазали қози Муҳаммад Ражаб авж дар бораи худ	202
Авсофи Ҳожи Ниёз	203
Ғазали Ҳожи Ниёз	205
Дар сифати ҳаким Туробийи ҳазор халта	207
Дар сифати ҳаким Туробийи ҳазор халта будир	209

МУЖРИМ-ОБИД

Ғазал	
Эл фирибига узатди турраи дастор шайх	212
Тушубдур бошима савдойи ғурбат	214
Қайда, эй дустлар	215
Замона	216
Гулистон ичра	218
Кўнглум	219
Эшитдим	220
Гулистон интизоринг	221
Айтингиз	222
Навоний ғазалига мухаммас	223

МУНИС ХОРАЗМИЙ

Ғазал	
Волийи мулки тариқат	227
Шамшод қомагинг	229

Истадинг эй дил	231
Кулбам	232
Ихтиёр этғали	233
Бир замон ичра	235
Ғамингдин эрур утлуғ оҳим расо	236
Истасанг сайр	237
Ютубон бу замонда қон шуаро	239
Рубоий	241

ОҒАҲИЙ

Ғазал

Бугун	245
Қил, эй соқий, қарам	247
Манга зулм айлаб	249
Ул юзи гул нигор	250
Навбаҳор	251
Эй қўнгул	253
Ашкима гар канора йўқ	255
Неча умрлар	257
Келди совуқ шиддати	258
Боғу баҳор	259
Навойга мухаммас	260
Рубоий	262

КОМИЛ ХОРАЗМИЙ

Ғазал

Эй қўнгул	265
Ютубон бу замонда қон фузало	267
Не суд очилса гул	269
Жон бахш лаълинг	270
Эй дурри ноб	272
Кулмадинг бир	274
Мунисга мухаммас	276
Қитъа	278

МУҚИМИЙ

Ғазал

Ақлу ҳуш	282
Навбаҳор	284
Зулм ила қаҳру ғазаб	285
Мураббаъ	286
Мухаммас	290
Фурқат ғазалига мухаммас	292
Ҳажвий асарлар	294
Танобчилар	294
Московчи бой таърифида	298
Тўй	303
Авлиё	309
Баччағар	311
Вексил	314
Ҳапалак қишлоғи тўғрисида	316
Сайлов	318
Ахтаринг	319
Асрорқул	320
Саёҳатнома	322

ФУРҚАТ

Ғазал

Баҳор айёмида	329
Мунча золим бўлмиш	331
Одам эрмас	333
Тушуб бошимга кулфат	335
Билмадинг аҳволим	336
Кошки	337
Не жафолар чекмадим	338
Мухаммас	339
Мусаддас	346
Илм-маърифат ҳақида	
Илм хосияти	348

Гимназия	353
Виставка хусусида	356
Нағма ва нағмагар ва анинг асбоби ва ул нағма таъсири хусусида	360
Суворов ҳақида	363

АВАЗ

Ғазал

Қўй, эй пари пайкар	373
Ҳар кишининг дарди бўлса	375
Эй париваш	376
Булғуси	377
Сурмади ҳолимни	378
Ман чекмаган дарду меҳнат қолмади	379
Оҳким, қилди фалак	380
Мандин хабар олмас ошнолар	381

Турли шеърлар

Халқ	382
Топар эркан қачон	383
Тил	384
Мактаб	385
Фидойи халқим	386
Сипоҳиларга	387
Уламоларга	388
Шайх	389
Икки шайх	391
Ҳуррият	392
Қитъа	393

ЗАВҚИЙ

Замона кимники	398
Мунча кўп	400
Каждор замона	402

Насиҳат	404
Аҳли раста ҳажви	406
Ажаб эрмас	412
Отим	413
Қаҳатлик	414
Сув жанжали	419
Таладинг баринг	422
Фарғона	424
Кӯз очайлик	426
Юзингни кӯрсатиб	428

АННОТАЦИЯ

«Ўзбек шеърляти антологияси»нинг учинчи томига Муҳаммад Солиҳдан бошлаб Завқийгача бўлган классик шоирлар киради. Бу томда Муҳаммад Солиҳ, Бобир, Турди, Машраб, Гулханий, Нодира, Маҳзуна, Увайсий, Махмур, Мужрим, Мунис ва бошқаларнинг ҳаёти, ижоди ҳақида маълумот ҳамда асарларидан намуналар берилган.

На узбекском языке
АНТОЛОГИЯ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ
в V томах
ТОМ III

Гослитиздат УзССР — Ташкент — 1961



Редакторлар: П. Шамсиев, Х. Сулаймонова
Расмлар редактори Г. Бедарев
Техн. редактор Л. Ильина
Корректор И. Қобилов



Босмахонага берилди 15|VI-1961 й. Босишга
рухсат этилди 9|XI 1961 й. Формати 70×108^{1/32}
Босма л. 13,75. Шартли босма л. 18,83. Нашр
л. 12,36. +4 вклейка Индекс *н/а*. Тиражи 25 000.
ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти. Тош-
кент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 74 б/57.



ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавчудати-
нинг 3-босмахонаси. Тошкент, Ленинград кў-
часи, 15. 1961 й. Заказ № 234. Баҳоси 79 т.

